

www.kitabxana.net

Milli Virtual Kitabxananın Təqdimatında

Natəvan Dəmirçioğlu

“Yetim”

Povestlər və hekayələr

Elektron kitab

YYSQ - Milli Virtual Kitabxananın rəqəmsal e-nəşri N 20

Redaktoru və e-nəşrə hazırlayanı hazırlayanı:

Aydın Xan (Əbilov), yazar-kulturoloq

YYSQ - Milli Virtual Kitabxana

Bakı 2010

Ön söz

Türkün mifoloji düşüncə tərz, Türkün etnoqrafik yaddaşı, İslam dinindən əvvəlki ilkin Türk dini – Tanrıçılıq görüşləri, aydın dil və yaddaşda qalan obrazlar: 90-cı illər ədəbi nəslinə mənsub olan Natəvan Dəmirçioğlunun yazılarında bunları gördüm. Bir qədər böyük görünse də ən yaxşısı odur ki, bu deyimlərin maddi sübutu (əsas) Natəvanın əsərlərində var. Əvvəllər bir neçə povestini («Üç nöqtə», «Səbət») oxusam da fikirlərimi yalnız bir əsərin – «Yetim» povestinin üzərində əsaslandıracağam. Mənə elə gəlir bu yetərli olacaq.

Öncə sonuncudan başlayaq...

Yaddaşlarda qalan obrazlar

Bildiyiniz kimi neçə min illik ədəbiyyatımızda çox sayda bütöv, tam və bənzərsiz obrazlar yaradılmışdır. Ümumiyyətlə ədəbiyyatın ən böyük missiyalarından biri (bəlkə də birincisi) obraz yaratmaqdır. Bu insanlığı özünə oxşamağa yönləndirəcək xarakter də ola bilər, hər kəsin ibrət götürəcəyi bir obraz da, bütün zəif və qüvvətli (mənfi və müsbət) cəhətləri özündə birləşdirən həyatı (real) bir insan surəti də. Ən əsası odur ki, bu obraz canlı olsun.

«Yetim» povestində Yetim obrazı. Natəvan obrazı təsvir yolu ilə, özü istədiyi kimi təqdim etmir. O, bütün surətlərə imkan verir ki, onlar sərbəst hərəkət etsinlər və öz yaşam tərzləri ilə özlərini ifadə etsinlər:

«...Bir az toxtayıb:

- Sən kişi oğlusan, ay oğul! - dedi – Mən kişilik eləyə bilmədim. Nə onda, nə də indi. Amma Vallah, Billah sənın atanı mən öldürməmişəm. Mən bunu eliyə bilməzdim...».

Epizodda iyirmi beş il günahsız həbsdə yatan qoca özünü təmizə çıxarmaqda, yetim isə onu ittiham etməkdədir. Epizodun sonu qoca üçün də, oxucu üçün də gözlənilməz olur.

«... Birdən soruşdu:

- Ay Söyün əmi, deyirlər Sən yaxşı saz çalırsan. Sazın evdədimi?

Qoca qəfil:

- Hayyy ??? – dedi...»

Hər kəs üçün gözlənilməz olan bu sonluğun müəllifin yox, obrazın qərarı olduğuna tam əminsən. Bəs yazıcının burada xidməti nədir? Belə bir xarakter yaratmaq və onu bu mənəvi yüksəkliyə qaldırmaq. Bu məsələnin görünən tərəfidir.

Görünməyən tərəf isə psixoloji bir məqamdır: İnsanın ruhi gərginliyinin, kədərinin, müsibətinin son nöqtəsindən özünü mənəvi dincliyin vakumuna atması.

Natəvan ilk yazılarından («Dözüm», «Avey əfsanəsi») göstərir ki, insan psixologiyası ilə işləməyi bacarır.

Natəvanın obraz yaratmaqda daha bir (bəlkə də birinci) uğuru. «Yetim» əsərində – Qarı obrazı.

«...Hardansa uşaq səsi eşidildi. Davakar, inadcıl, höcət uşaq səsi:

- Yaxşı, ay bibi, yaxşı! – Kişi tələsik dilləndi. Tez yorğanı xeyli aşağı çəkdi.

Allah. Allah! Bu nədi?!

Ağappaq yorğan-döşəyin içində qupquru qol boyda arvad! Çox şeyin qurusunu görmüşdü. İnsan qurusudu bu, durmuşdu qabağında.

Qarını büküb beş yaşlı uşağın qucağına vermək olardı...

....Qurumuş səs yenə eşidildi. Bunun adamdan gəldiyinə inanmaq olmurdu.... «səni görüm ölmüyəsen, quruyub-quruyub quşca ətinə dönəsen»... Adam belə quruyub quş ətinə dönərmiş. Ya da bir quşa yem olacaq şəkklə düşərmiş. Ona elə gəldi ki, yorğanı üstündən götürsələr, bu arvad quş kimi uça bilər. Ağır yorğan basıb yataqda saxlayır Onu. Qarını padvalın alçaq tavanında uçan təsəvvür eləyib eyməndi...»

Qarı ədəbiyyatın tanıdığı qarı obrazlarından xeyli fərqlidi. Bu Natəvanın uğurlarından biridi. Həm də 90-cı illər ədəbiyyatımızın. Ədəbiyyatımızın bu zaman kəsiyi çox maraqlıdır və lazımınca araşdırılmayıb. Ədəbi cərəyanların sıxlaşdığı, ədəbi meyarların itdiyi bu dövrün öz maraqlı eksperimentləri və yenilikləri var. Natəvan bu nəsəl nasirlərin seçilmişlərindən biridir.

Aydın dil – ədəbiyyatın nəfəsi. İnsanın nitqi onun digər canlılardan üstünlüyü olduğu kimi, ədəbiyyatın dili də onun digər elm və sənət növlərinin çoxundan üstünlüyüdür. Ədəbiyyatda dili aydın və təmiz, rəvan və axıcı, zəngin olan yazıçılar öndə gedir. Natəvan Dəmirçioğlu belələrinin sırasındadır. (Yeri gəlmişkən ədəbiyyatda yaş bölgüsü şərtidir, dövrlərə bölmək də həmçinin).

«Arx aşağı, arx yuxarı gedirdi. Arx aşağı getməkdən xoşu gəlmirdi. Su arxadan itələyir, tələsdiyindən barmaqları daşa ilişir, ağrıyırdı. Arx yuxarı getməyin xatirinə arx aşağı gedirdi. Təzədən ləzzətlə arxyuxarı «çapırdı». Dizindən yuxarı çıxan su, baldırlarına güc gəlir, qırçın-qırçın ləpələndirdi.... Bəs deyincə oynadı: Üzünü suya salıb açıq gözlərlə arxın dibinə baxdı, hardansa axıb gələn bir əlçim yunu çubuğa keçirib bayraq kimi havada yellədi, qızlara verməyə beş dənə yumru, sığallı «beşdaş daşı» tapdı, suyun kənarında dəvədabanı yarpağının üstünə qoydu, palçıqlıqda dalbadal gedən on adamın ayaq izini düzəltdi, otlardan yolub suda axıtdı – «kef elədi». Birdən yadına düşdü ki, nənəsi onu gözləyir...»

Uşaq dünyasını bu qədər real, dürüst, aydın dillə rəsm etmək peşəkar yazıçılıqdır.

Natəvanın nəsrədə dil uğuru bir də dialoqların lokanikliyində, təbiiliyində özünü göstərir:

- «Az, öldümü gədə?

- Yox

- Dururmu?

-....

- Bə qulağıma səs gəlir, nə sədi o? Get bir bax, gör öldüm, qaldımı?

-Eeeh... özün get.

- Üzünə Daş yamansın. Nə olar gedəndə. Çaşdımmı görə mən. Niyə qulağıma səs gəlir?..».

İlkin türk dini – Tanrıçılıq-Təkallahlıq görüşləri. Biz əslində ona qayıtmalıyıq. Türk özünə qayıdanda böyük olur. Təsadüfi söz deyil. Natəvan Dəmirçioğlunun yaradıcılığında bunun güclü meylləri hiss olunur. «**Bir olan Tapırım! Adı yüz bir, özü bir olan Tapırım! Özündən yetim qoyma məni!**»

Etnoqrafik yaddaş. Milləti, xalqı saxlayan əsas amillərdən biri. Natəvan xanımın yaradıcılığında əsas keyfiyyətlərdəndir. Yalnız bir-iki ştirik: «... **burada necə də hər şey doğmaydı. Uzaq-uzaq keçmişləri yada salırdı. Bir tərəfdə araba təkəri atılıb qalmışdı, qoyun-quzu bir-birinə qarışmasın deyə xalxal kəsilməmişdi quzulara, ocağın üstündə mis qazanda su buxarlanırdı, ağsaqqal bir kişi aqac kötüyünün üstündə oturub təsbehini dizinə keçirmişdi, bir az aralıda xoruz toyuqları başına yığıb, eşələnirdi...».**

Azərbaycan türk etnoqrafiyasında çox detalların fəlsəfi mahiyyəti var: Natəvan Dəmirçioğlunun fəlsəfi tefəkkürü, fəlsəfi dünyagörüşü bu mahiyyətin xırdalıqlarına vara bilir:

«**Kəlağayı... Neçə yas görmüşdü bu baş örtüyü, yiyəsinin ağıladığı qədər duzlu göz yaşı udmuşdu ucları. Rəngi qara, üstündə ağ xalları. Tayı da vardı. Ağ üstündə qara xalları. Bu nə qədər yas götürmüşdüsə, o da bir elə toy görmüşdü. Yiyəsi hər ikisindən. Nə ağ kəlağayı bilirdi üstündəki qara xallar nədi. Nə də qara kəlağayı bilirdi üstündəki ağ xallar nədi. Yiyəsi də, bildi-bilmədi, ağ örtüyü ağça-ağça günlərdə örtüb, yolun ağına düşüb, ağ günlü bir bəxtəvərin toy-düyününə gedəndə bilirdi ki, hər ağ günlünün ömründə qara günləri də var.**

Qara günlərin qara örtüyünü başına atıb, yolun kələfini əlinə dolayanda bilirdi ki, bu getdiyi yolun qara dərдинin ağ nöqtələri var. Amma indi yol gedəndə heç nə bilmirdi qarı, çünki bu yol axırıncı yoldu. Bu yolu gedənlər heç bilmir. (Biz də yaşadığımız, öldük, amma bu dünyadan heç nə bilmədik...)».

Türkün mifoloji düşüncə tərzidir. Türk varlığının, mənəviyyatının ən zəngin və dolu qatı mifoloji düşüncə ilə bağlıdır. Bu da Natəvanın yaradıcılığını küll halında əhatə edib. Əvvəlki əsərlərdə «Üç nöqtə» və «Səbət»-də xüsusi olaraq diqqəti çəkən mistik anlayışlar, ölüm-həyat, bu dünya – o dünya, yerüstü və yeraltı yaşam həqiqətləri, Yer və Göy əlaqələri çox orjinal şəkildə özünü göstərirdi. (Hətta ilk qələm təcrübələrindən olan «Avey əfsanəsi»ndə), hələlik Onun sonuncu əsəri olan «Yetim» də isə mifoloji düşüncəsi yeni, sferalarda «gəzişməyə başladı». Povestə İnsan və (Allah lənət eləmiş) Şeytan qarşılaşması, İnsanın mənəvi gücü, dolayısı ilə elə yazıcının öz gücü deməkdir. Qarının həm bu dünyada, həm o dünyada yaşaması əslində iki dünya arasında insanlığın gözlə görüb, şüurla dərk etmədiyi güclü və birbaşa rəbinin olduğuna əsaslanır. («Bir ayağı burda, bir ayağı gorda» xalq deyimi də var).

Bir maraqlı cəhət də əsərdə diqqəti çəkir. İti mifoloji düşüncəyə əsaslanaraq obraz şəkildə yaratmaq: **«Evlə üz bəz, daş hasarın dibində, talvarın altında, zəncirli bir köpək başını yana əyib, gözlərini qırpa-qırpa elə yazıq, elə faqır baxırdı ki, ...Qonağın gəlişinə quruyub yerində qalan qoca ilə qarı nə düşünürdü, onu bir Allah bilir. Bütün kəndin qorxudan tük saldığı it, qara gözlərinin dərinliyindən dərd yağa-yağa, qonağa baxıb nə fikirləşirdi, bunu isə (yalançılar sözü) heç Allah da bilmirdi».**

Ortaq Türk dili probleminin həllinə çalışdığımız, Türk dövlətlərinin mənəvi birliyini yaratmaq istədiyimiz bir vaxtda belə yazarların qarşılıqlı oxunması, çap edilməsi gərəklidir.

«Yetim» əsəri ümumi rəqibimiz olan ermənilərin tarixi simasını, xarakter cizgilərini açıb göstərmək baxımından da, qiymətlidir. Bundan əlavə, personajların dili ilə və yazıçı təhkiyyəsində bir çox həyatı məsələlərə orjinal münasibət maraqlı doğurur. Tələbə oğlanların qızlar haqqında fikirləri, professorun xoşbəxtlik haqqında mülahizələri, yazıcının xeyir və şər qüvvələrə psixoloji baxışı-bunlar hamısı Natəvanın potensial gücünün yazıçılıq üçün yetərinə olduğunu göstərir. Dəmirçioğlunun povestləri ədəbiyyatımızın bu günü ilə bağlı bədbin və bədxah olanlara dəyərli cavabdır.

NİZAMİ CƏFƏROV,

AMEA-nın müxbir üzvü, f.e.doktoru, professor, Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinin sədri, Atatürk Mərkəzinin direktoru, BDU-nun kafedra müdiri

YAZARDAN QISA BİR YAZI

Uşaq vaxtı yuxularımda hey uçurdum. Dağların, dərələrin, böyük suların, uçurumların, şəhərlərin üstündən uçurdum. Bir-iki dəfə xalama dedim ki, yuxularda uçuram, qorxuram. Dedi: «Qorxma, böyüyürsən ondandı».

Sonra yuxularımı bacıma danışdırdım. Deyirdi ki, uçmaq yaxşıdı. Yuxuda sənə gələn pis yüklərdən təmizlənirsən.

Bir dəfə bir gəzərgi seyid gəlmişdi həyətimize. Nə istədi verdik. Amma həyətimizdən getmək istəmədi. Dedi: «Hökmən gərək birinizin taleyindən gördüklərimi deyim.» Soruşdum ki, gördüklərinizi deyib neynəyirsiniz? Dedi: «Çox dərdə əlac eləyirəm.» Dedim: «Onda mənim dərdimə əlac edin. Yuxularımda uçuram, canım boğazıma yığılıb yuxuda uçmaqdan.» Gözlərimin içinə baxdı: - Ay qız! Səni mələklər uçurdu – dedi – vergilisən sən. Bunu heç kimə demə.

Bu yozmaların hansı düzə oxşardı, görəsən. Böyüməyinə böyüdüm, mənə pislilik edənlərdən də uzağam, inşallah! Vergi deyilənin də axırı necə oldu bilmədim. Bircə onu bilərəm ki, daha yuxularımda uçmuram. Təkcə yazı yazanda yuxularda uçduğum kimi çəkisizlikdə oluram. Uçmuram, uçunuram...

Ömürlüyüm çox sadədi:

1963-cü ildə Qazax rayonunun Daş Salahlı kəndində anadan olmuşam, noyabrın 1-də.

Həyatımda ilk itki on iki yaşında olub. Anamın itkisini – ölümünü tez görsəm də, gec dərk etmişəm. Ata evindən gəlin köçəndə.

İkinci dəfə dərdin soyuq üzünü bacım Vəfanı itirəndə gördüm. Gördüm və tez tanıdım onu. Gec ovuna bildim.

Həyatımda yaxşı günlərim də az deyil.

BDU-nun jurnalistika fakültəsinə qəbul olmuşam. Tələbəlik illərində Zaqafqaziya Universitetləri tələbələrinin elmi konfransında birinci yeri tutmuşam. Urəyimə yaxın insanla ailə qurmuşam. Universiteti qurtardığım il Teleradio Verilişləri Komitəsində jurnalist kimi iş həyatıma başlamışam. İki dəfə övlad sevinci yaşamışam. Şöbə müdiriyəm. Çap olunan povestlərimə görə gənc istedadlı yazarlarla bərabər 1999-cü ildə böyük dövlət daximi Heydər Əliyevin fərmanı ilə Prezident Təqaüdü almışam. Yaradıcılıq uğurlarıma görə Məhsəti Gəncəvi adına diploma, «Qılınc və Qələm» Beynəlxalq Ədəbi mükafatına layiq görülmüşəm.

Ən böyük amacım – Atamı sevindirmək.

Həyacanım – Elmi dissertasiyamın müdafiə ərəfəsindəyəm.

Sevincim – Bir vaxt t l b si olduđum Univesitetin m ellimi olmađım.

İst yim –  vladlarım  z md n qabaqda olsun.

Arzularım – Onlar  oxdu... Tanrım yardım i olsun!

POVESTLØR

«Y E T İ M»

***Hər kəsin var kimsəsi, mən Bikəsin yox bir kəsi
Kimsəsiz qaldım, mədəd qıl, ey Kimsəsizlər Kimsəsi.***

(Bikəs)

Bir olan Tanrım!

Adı yüz bir, özü bir olan Tanrım!

Özündən yetim qoyma məni!

Dərdi tutub silkələdi, dəymişi dura-dura kalı töküldü.

Dərdi silkələdi... «Dərd insana verilib, dağa-daşa verilməyib» dedi. «Min dərdin min bir dərmanı var» söylədi. «Təkcə ölümə çarə yoxdur». Ölüm sirlərin ən böyüyüdü!... Qulağına səs gəldi, gurup-guppaz quyunun dibinə düşdü elə bil. Yıxılmaq nə gözəlmiş, uçmaq kimi bir şey. Amma ürəyinin əzik ağrısı, bir də qorxu əziyyət verdi Ona. «Ölüm həmişə vaxtsızdı». Özünü çağırırdı. Ayıldı. Haqqında heç nə bilmədiyi, ömründə bircə dəfə gördüyünü axtardı. Bircə dəfə olmuşdu bu: enli kürəyi, düz çiyinləri, geniş sinəsi, hündür boyu, baxmadığı özündən yuxarıda - təpəsində bir cüt xırda buynuzu, dolu və qüvvətli dizləri, bir də aralı qoyub, yerə möhkəm basdığı ayaqları yadıncadı. Əgər buynuzları olmasaydı, onu gümüşü rəngdə zirehli paltar geymiş çox biçimli bir oğlan kimi də yadda saxlamaq olardı.

Ömründə heç ağına da gətirmədiyi bu varlığı bir də heç vaxt görməyəcəyini kəsdirdi. Təkcə ölüm günündən başqa. Hər halda Ona belə gəlmişdi. Ölümçül ayıldığı yuxudan dörd bir yana baxdı. Onu axtardı. Heç kəs yox idi. Bəs bu səs hardan gəlirdi?..

- Axırına çıxacam sənin!

- Allah sənə lənət eləsin. Özündən böyük danışma. Axıra çıxan sən deyilsən.

«Əzrayıl» deyil onun adı?

- Əzrayıldan əvvəl mən gəlirəm, sonra O gəlir.

- Allah lənət eyləsin sənə!

- Onu demə! Bircə onu demə! Aman ver! Heç uymamısan mənə? İndi deyəcəksən ki, yox!? Budu deyirəm: Torpaqdan yaranıb, torpağa dönənin bircəsi də məndən ötməz. Tanımıram eləsin!

- Ləhnət sənə, olub elə iş. Qeybət eləmişəm. Bir də tanış qadın haqqında «O düz yolun adamı deyil» demişəm.

- Bildim!.. Olanı demisən.

- Olanı, ya olmayanı! Elə pisi də odur ki, hamının bildiyi pislikdən danışasan. Ya hamının tanıdığı axmağa «axmaq» deyəsən.

- Sənə əzrayıl lazım deyil. Mənlik də bir işin qalmır. Özün öz axırına çıxacaqsan.

- Sən özündən qorx... Allahın «ləhnət» dediyi!

- Allah haqqında nə bilirsən?

- Onun var olduğunu!

Səssizlik oldu bir an. Bəlkə də bir kiprik çalımı. Buza dönmüş boynunu döndərüb dala baxdı. Bəlkə arxada kimsə var? Yoxdur heç kəs. Səs yaxından gəldi bir də:

- Sənin yaxanı dərdin əlinə verəcəm. Dərd bilirsən nədir?

- Niyə bilmirəm? (köksünü ötürdü). Dərd odur ki, körpə ata-anasız, yaşlı adam oğul-uşaqsız olsun. Bunlardan da ağır dərd odur ki, Allahdan yetim qalasan.

Bu dəfə səsin yiyəsi köks ötürdü:

- Hələlik - dedi - yoxdan yox olan həmin səs.

Səsə bütün varlığı ilə üstün gəlməyə çalışan, qələmi əlinə götürüb ağ kağıza öncə bu sözləri yazdı:

«Adı çəkildə canımda canım əsən bacım Vəfanın xatirəsinə».

* * * * *

Açıq darvazadan içəri girdi. Bir doğmalığ duydu. Gərək belə olmayaydı. Amma belə oldu. Yazağzıydı deyə, xırdaca otlar göyərmişdi. Torpaq və ot ətri vurdu onu. Allah, Allah burda necə də hər şey doğmaydı. Uzaq-uzaq keçmişləri yada salırdı. Bir tərəfdə araba təkəri atılıb qalmışdı, qoyun-quzu bir-birinə qarışmasın deyə xalxal kəsilmişdi quzulara. Ocağın üstündə mis qazanda su buxarlanırdı, ağsaqqal bir kişi ağac kötüyünün üstündə oturub təsbəhini dizinə keçirmişdi, bir az aralıda xoruz toyuqları başına yığıb eşələnirdi. Axşam tərəfinin alatoranı bu sakit həyətdə daha bir sakitlik ələmişdi.

O, heç vaxt görmədiyi bu həyətdə bir doğmalığ hiss edib, quruyub qalmışdı, qoca isə qəfil qonağın gəlişinə. Aynabəddən bayıra çıxmaq istəyən qarı isə astanada donmuşdu. Nə müddət keçdi üstündən... Hər üçünün gözləri bir nöqtədə dirənib qaldı. Evlə üzbeüz, daş hasarın dibində, talvarın altında zəncirli bir köpək başını yana əyib, gözlərini qırpa-qırpa elə yazıq, elə fağır baxırdı ki! Dünyada bəlkə də bu anın, bu saniyənin, bu dəqiqənin möcüzəsiydi bu it! Bütün kəndin qorxudan tük saldığı it, qara gözlərinin dərinliyindən dərd yağa-yağa qonağa baxırdı. Qonaq onun haqqında

eşitmişdi. Açıq darvazadan içəri girəndə isə bu haqda fikirləşməmişdi. İndi it zənciri qırıb, onun üstünə atılsa, necə deyərlər, «böyük tikəsini qulağı boyda» eləcə də geriye yol yoxdur. O gəlmişdi! Qoca gah alaqaqıdan bir-iki addım içəridə dayanan qaraltının qarasına, gah da fağırlaşan itin duruşuna baxıb kəsdirdi ki, o hadisə baş verməyəcək. Gələnə hürmədi it. Gələnin gəlişi, itin mağmınlaşmağı qarını ayaq üstə qurutmuşdu. Bu ara it dal ayaqları üstə qaxıb, qabaq ayaqlarını sinəsinə sıxıb, ağzı yuxarı göyə doğru üç dəfə uladı. Sonra başını aşağı salıb bayaqından da yazıq dayandı. Gözlərini qırpa-qırpa zingildədi. Hamı bir-birinə baxdı. Bu bir göz qırpmı oldu. Bəlkə ondan da az. Neyləmək lazımdır? Qarı astanadan qopub irəli yeridi. Pillekənləri düşdü. Əllərini yana aç-aça nəse hərəkətlər elədi. «Gəl içəri, qapıda niyə dayanmısan?» -dedi. Amma səsi çıxmadı. Qoca da «Sən bir gün gəlməliydin, axır ki, gəldin. Gözləyirdim səni, keç içəri» - dedi. Onun da səsi çıxmadı. Qonağın isə sözü yox idi...

Bu, sonralar olmuşdu. Bəs əvvəllər nələr olmuşdu?! Onun ən düzünü Yaradan bilir. O isə yaddaşında qalanları, görüb eşitdiklərini, bir də aqlının gücü ilə fəhm etdiklərini niyəse hey yadına salırdı.

* * * * *

Arx aşağı, arx yuxarı gedirdi. Arx aşağı getməkdən xoşu gəlmirdi. Su arxadan itələyir, tələsdiyindən barmaqları daşa ilişir, ağrıyırdı. Arx yuxarı getməyin xatirinə arx aşağı gedirdi. Təzədən ləzzətlə arx yuxarı «çapırdı». Dizindən yuxarı çıxan su, baldırlarına güc gəlir, qırçın-qırçın ləpələndirdi.

Nənəsi yarpıza göndərmişdi Onu. Yarpızı çoxdan yığmışdı. Torbanın ağzını bağlayıb atmışdı, arxın qırağında otların üstünə. Gün günortadan əyildiyindən su isinmişdi. Yay idi deyə hər yerdə yarpız qatıb ötmüşdü. Arxın qırağında, sudöyəndə isə həmişə təzə yarpız olurdu. Bəs deyincə oynadı: üzünü suya salıb açıq gözlərlə arxın dibinə baxdı, hardansa axıb gələn bir əlçim yunu çubuğa keçirib bayraq kimi havada yellədi, qızlara verməyə beş dənə yumru, sığallı «beşdaş daşı» tapdı, suyun kənarında, palçıqlıqda dalbadal gedən on adamın ayaq izini düzəltdi, otlardan yolub suda axıtdı – «kef elədi». Birdən yadına düşdü ki, nənəsi onu gözləyir...

Nənəsi tut ağacının altında idi. Niyəse səsi çıxmırdı. O, bir az da girələndi. Gördü yox, Ona fikir verən yoxdur. İrəli gedib torbanı qoydu. Nənəsinin qımqımı səsini eşitdi. Qarı hərdən əlinin dalı ilə gözlərini silir, yavaşca burnunu çəkirdi. Nənəsi oxuyanda elə həzin, elə kövrək oxuyurdu ki, adamın ağlamağı gəlirdi. Amma O ağlaya bilmirdi. Yalandan birtəhər gözlərini nəmləndirirdi. Bilirdi ki, nənəsi kimlərisə ağlayır.

Demək, Ona söylənmək olmayacaq. Amma sözün doğrusu, nənəsi ağlamaqdansa Ona hirsələnsə yaxşı idi. Çünki nənəsi ağlayanda, Onun gözləri ağlaya

bilməsə də, ürəyi ağlayırdı elə bil. Bir də nənəsi ağlayanda Ona elə gəlirdi ki, dünyada nənəsi ilə ikisi tək qalıb. Bu təklil qorxudurdu Onu. Nənəsinin kirməyi üçün özünü göstərməyi bəs idi.

Niyə tək oynayırdın? - Nənəsi soruşdu.

- Heç kəs yox idi. Təkcə mən idim.

Tək oynamaq ona heç vaxt çətin deyildi. Əksinə, O, öz-özünə daha yaxşı oynayırdı. Öz əvəzinə də oynayırdı, qonşu uşağı «Cıqqı»nın da. Guya ikisi oynayırdı. Kim «yansa» o biri başlayırdı. Beləcə tək oynamaq onu yormurdu. Molla Feyzullah deyirdi ki, bu uşağın xeyir Əyəsi var. Xeyirli qüvvələr himayə eyləyir Onu. Hansı uşaq tək oynaya bilmirsə onu pirlərə aparmaq, üstündən qoruyucu şeylər asmaq lazımdır. Demək, onun toxunması var. Tək oynaya bilən uşaqlar yaxşı uşaqlardı. Eşitdiklərini başa düşməsə də yaddaşına yazılırdı. Beləcə, böyüklərin arasında böyüyürdü.

Əslində, onların həyəti elə idi ki, orada tək yaşamaq olmazdı. Bir baba nəslil bir həyətdə yaşayırdı. Kəndin qaydası belə idi. Ta qədimdən tayfa-tayfa hər kəsin öz məhəlləsi olurmuş. Sonralar nəsil artdıqca, görünür, bu mümkün olmayıb. Hər baba ocağı bir məhəllədə yaşamağa başlayıb. Məsələ, bir kişinin neçə oğlu varsa, eyni həyətdə ev tikər, aralarında çəpər, hasar olmazdı.

Sonralar uşaqlar bir-biri ilə yola getmədi, gəlinlər tez-tez dalaşdı, kişilər hərə öz həyətinə çəpər düzəltdi. Beləcə, nə vaxt aralandılar, özləri də bilmədilər. Evlərin arasından əvvəl məftildən tor hasar, sonra isə daş hasarlar çəkildilər. Bu formanı həm bəyənir, həm bəyənirdilər. Bunu heç bəyənməyən təkcə bu uşaq idi. Çünki, O tək qalmışdı. Nənəsi bir yana çıxanda qayıdana qədər qorxurdu. Bu, axşamtərəfi olurdu.

Uşaq görəndə ki, qorxur, nənəsinin qadağasına baxmadan o tərəf - əmisi evinə, bu tərəf - əmisi evinə - hansına oldu gedirdi. O saat onu danışdırmağa girişirdilər. Ona hərənin öz sualları var idi. Arvadlar soruşurdu: «Nənən təzə nə alıb?». «Bu il xalça quracaq, yoxsa kilim?». «Bacısı sizə gələndə nə gətirmişdi?». Beləcə zəhləsi gedən suallara cavab verməli olurdu.

Çox vaxt da qonşuya gedəndə heç böyüklərin yox, uşaqların «əlinə keçirdi». O saat yalvarırdılar: «Nə olar «Arşın mal alan»dan oxu» - deyirdilər – «oxumursan? Onda Bəşir Səfəroğlunu yamsıla».

Bu göyçək, suyuşirin uşaq istər böyüklərlə söhbət edəndə, istər uşaqlarla «oyun çıxardanda» hamının xoşuna gəlirdi.

Axşamtərəfi tək qorxub, qonşuya gedəndə isə nə suallara düz-əməlli cavab verirdi, nə də oynamağa həvəsi gəlirdi. Qulağı səsdə olurdu. Nənəsi gələn kimi qaçıb gedirdi. Dörd tərəf qonşular öz nəsilləri idi. Onlar çox idi. Bu məhlədə isə bir neçə ailə

yaşayırdı: Nənənin əri - böyük qardaş, özündən başqa dörd qardaşın üçü evli idi. Özlərinə ayrıca ev tikmişdilər. Lap kiçik subay idi. Bu uşaq doğulana qədər qaynanası, ondan da əvvəl qaynatası rəhmətə getmişdi. Ən kiçik qardaş ata-ananın evində olurdu. Evlənmirdi. Bu haqda heç onunla danışmaq da olmurdu. O saat hirsələnir, «Mənim kimə nə ağırlığım düşür» - deyirdi. Amma Onun tək yaşamağı həyətdəkilərə əksiklik gətirirdi. O paltar sərəndə gəlinlər evə qaçırdı. Deyirdilər ki, gəlinlər də bu gün-sabah gəlin gətirəcək, ayıbdı axı.

Bundan əlavə Molla Feyzullah eşitdirmişdi ki, subay qocalan adamın günah yükündən onun ətrafındakılara, qohumlara da pay düşür. Subayları evləndirin.

Bu gün-sabah yerdən qalxan oğlanlar evlənəcəkdi, gəl ki, bu əmi daşı ətəyindən töküb evlənmirdi. Gəlinlərin ən böyüyü bu nənə idi, nəvələrin ən böyüyü onun oğlu. Ailə qurmuşdu. O ailədən bu uşaq nişanə qalmışdı. Nələr olmuşdu, nələr keçmişdi, onu uşaq sonralar bildi. Hələlikse qırxlı çağadı və bu söhbətlər onun bələyindən içəri keçmir.

Nənənin özündən kiçik eltisi səhər tezdən onlara gələn dördüncü qayını arvadından soruşdu:

- Az, öldümü gedə?

- Yox - bunu dördüncü gəlin dedi. Hələlik o kiçik gəlin adlanırdı. Lap kiçik qayın evlənmirdi ki, bu gəlin kiçiklikdən canını qurtarsın.

- Dururmu?

- ...

- Bə qulağıma səs gəlir, nə sədi o? Get bir bax, gör öldümü, qaldımı?

- Eeeh... Özün get.

- Üzünə daş yamansın. Nə olar gedəndə. Çaşdımmı gören mən. Niyə qulağıma səs gəlir?

- Aaa, yadıma düşdü. Səs Naiməgildən gəlir. Gəlini öldü Naimənin. Sizə gələndə eşitdim.

- Boy, gəlini öldü nədi, ay qız? Naimənin gəlini bacısı qızı deyildimi?

- Nə olsun, bacısı qızı idi? Öldü da!

- Kəlağayımı bəri ver görüm. Başıma xeyir, işə bax bir! Doğasıydı. Yəqin uşaq üstə ölüb. Uşaq salamatdımı gören?

- Yox, uşaq doğulanda ölüb.

- Canı yetimlikdən qurtarıb yazığın.

Axırncı dediyini bir neçə dəfə təkrar etdi. Sonra ağzını bu tərəfə tutub, bir də hündürdən:

- Canı yetimlikdən qurtarıb yazığın - dedi.

Nənəni üşütmə tutdu elə bil. Öz-özünə toxtaqlıq gətirib söyləndi:

- Yetimin də Allahı var, nolub yetimə? - bunu hündürdən deyə bilmədi.

Ona görə sonradan tikilən daş hasarlar bu uşağa xoş gəlməsə də nənəsinə xoş gəlirdi. Deyirdi, nə gözüm görsün bunları, nə könlüm bulansın. Nə də qulağım eşitsin.

Daş hasarlar neyləsin. Səs hasarları da aşır.

* * * * *

Çox olaylar daş hasarlar tikiləndən əvvəl olmuşdu.

Uşağın atası öldürülmüşdü. Uzaq-uzaq illərin o üzündə, O, hələ dünyaya gəlməmiş, anasının bətnində olarkən bir payız səhəri (uzaq üzlərdən) onların evinə fəlakətlə açılmışdı.

Gecə oğlu gəlmədiyindən rahatsız olan nənəsi səhərə kimi yata bilməmişdi. Hərdən ürkək-ürkek aynabəndə çıxan gəlinə yalan deməli olmuşdu. Demişdi ki, «Mənə gedəndə dedi, bəlkə gec gəldim, məndən arxayın olun, yatın». Gəlin könülsüz otağına çəkilib yatmışdı. Arvad isə səhəri diri gözlü açmışdı. Gecə xəlvəti bir-iki dəfə gəlinə baş çəkdi. Qorxurdu boylu gəlin qorxar, darılar, «yükünü» vaxtından tez yerə qoyar. Gəlin yatmışdı. Səhəri dirigözlü açan nənə ürəyinin nanə yarpağı kimi əsməyindən duymuşdu ki, nəşə olacaq.

Sübhün alatoranında doqqaza çıxdı. Heç kəs yox idi. Bir az keçmiş, uzaqdan onlara simsar yerdə yaşayan, camaatın zarafatla «Gizir oğlu» dediyi Mustafanın gəldiyini gördü. Yaxınlaşdıqca gördü ki, Mustafanın üst paltarını yoxdur. «Bu geyməsinə soyunub neynəyib görə. Bu sazaqda niyə köynəkdədi», - deyə fikirləşdi. Mustafa evinə yaxınlaşdı. Arvad bir az özünü arxaya verdi ki, kişi onu görməsin. Mustafa həyətinə girdi. Amma elə girdi ki, elə bil bu saat qayıdacaq. Elə də oldu. Atın qantarğası əlində çəkə-çəkə gətirdi. Doqqazın eşik tərəfindəki arabanı ata qoşdu. Bir də irəli cumdu, bir qucaq yumşaq ot gətirib arabaya atdı. Təzədən içəri girdi. Arvad dözə bilməyib, ayaqlarının ucuna qalxıb, onların həyətinə boylandı. Kişi o tərəf-bu tərəfə baxdı, duruxdu, paltar ipinə sərilməmiş adyalı götürüb çıxdı, arabaya atıb, yola düşdü. Arvad yüyürüb arxadan arabaya çatdı.

- Sabahın xeyir, a Mustafa - dedi - mən də sənənlə gedirəm. Yazıq Mustafanın ayaqları üzəngiyə yapışdı. Üşütmə tutdu onu. Neyləsin, necə düşürtsün arvadı. Sonra da «neynəyim, getsin özü də görsün. Sabah bunun hökuməti var, məhkəməsi var» - deyə düşündü.

- Əynin niyə yalındı? Hanı geymə, üşüyərsən! - dedi arvad. Mustafa dinmədi. Dinəsi halı yox idi. Dişi-dişinə dəyirdi. Qabaqdan gələn adama çathaçatda arabanı yavaştdı, başı ilə işarə elədi ki, «otur arabaya». Gələn Dərə məhlədən Umud idi.

Mustafanın üzünün ağappaq ağardığını gördü. Arabaya çıxan kimi arabada atılıb qalmış, Mustafa hərdən at tərleyəndə yəhərini alıb belinə atdığı köhnə sırıqlını Mustafanın kürəyinə atdı. At hürkən kimi oldu, sürətini azaltdı.

Umud arabaya minəndə arvada «Sabahın xeyir» demədi. Heç Mustafaya da demədi. Bu arvadın diqqətindən yayınmadı. Ürəyi uçunur, əl-ayağı soyuyurdu.

At çapır, araba irəliləyir...

Nənəsi bura qədər danışır, bura çatanda doluxsunur, yaş onu boğur, boğuş səslə də sözünü bitirirdi:

- Getdim, gördüm hardadı, evim tikilib. Götürüb gəldik. Yeri behişt, balaları min budaq olsun Mustafanın. Alatoran malı çölə qatmağa gedəndə düyə qabağından dəre aşağı qaçıb. Mustafa da hirsindən teylənib düyənin dalınca. Birdən bu yazığı görüb (yazıq olmasın heç kəs)... Geyməsin çıxarıb, üstünə sərrib. Umud, Allah köməyi olmuş da malını qatanda ala-çula xəbəri eşidibmiş, ona görə bizi görəndə heç nə demədən arabaya oturub. Yumaq kimi yığılmışdı arabada Umud.

Nənəsi tapşırırdı:

- A bala, onların harda qanıdamanı, simsarı yoluna çıxsa, yaxşılıq elə.

O, bunu bilirdi. Bilmək istəyirdi ki, Onun atasını necə və niyə öldürüblər. Bunu isə nənəsi heç vaxt demirdi. Təkcə bir dəfə nənəsi əlləri ilə üzünü bərk-bərk tutub ağladı, ağladı və hıçqıra-hıçqıra dedi:

- Dərdin ürəyimə, neynirsən bunu bilib? Getdim gördüm dırnağından saçının ucuna kimi qana bulaşmış.

Onda Onun on-on iki yaşı vardı. Həmin gün o da nənəsinin yanında ağlamışdı. Nənəsi də səhv elədiyini başa düşüb, onu bağrına basıb:

- Ağlama, gözüne qurban olum - demişdi - sən daha kişisən. Mən bunları danışırım ki, sən biləsən. Sən bunları bilməlisən. Düzdü, bu haqda mən də çox şeyi bilmirəm, amma bircə onu bilərəm ki, mənim balamın heç günahı yox idi. Əgər olsaydı mənə əyan olardı. Ağlama balam, ağlama.

O da ağlamamışdı. Amma o gündən sonra hərdən quzularını otarmağa gedəndə həmin dəreyə enmiş, elə bil atasının qoxusunu almışdı ordan. Doyunca ağlayıb ürəyini boşaltmışdı.

Günlər, aylar ötəndən sonra nənəsi Ondən xəbər tutmuş, nə quzuları otarmağa qoymuşdu, nə də dəreyə enməyə. O yerlərsə onun ruhunu çəkirdi. O yerlərə gedəndə böyüyürdü elə bil.

Bir dəfə nənəsi ona dedi:

- Oğlum, uşağın da dostu-düşməni olur. Amma uşaq başqa, böyük başqa. Sən daha böyük oğlan olacaqsan, dostun, düşmənin olacaq. Sənin çətinliyin var. Atana qəsd edənlər sənin düşmənlərindi. Onlar kimdi? Biz onu bilmədik. Bəlkə tale, qismət onu Sənə tuş gətirəcək. Onda neylərsən, özün bilərsən. Amma düşməni tapmaq ürək dincliyi, ondan heyfini almaq ömür-gün qiymətidir. Ömür insana bir dəfə verilir. İkincisini görənlər olmayıb. Ömrünü qiymətli yaşa.

Niyə illər ötdükcə nənənin intiqama səsleyən üstüörtülü çağırışları ağla, səbrə, elmə çağırışlarla əvəz olundu.

Elm dalınca uzaq-uzaq yollar getdi. Gəlib paytaxta çıxdı. Kənddə görüb sevmədiyi, daş hasarların böyüyünü, lap hündürünü şəhərdə gördü. Özü də necə, daş hasarlar! Həyətin üç tərəfini, bəzən dörd tərəfini dövrələyirdi. Həyətlər qala kimi görünməz olardı. Sonralar bildi ki, bu daş hasarlar əslində, qonşunun evi, otağı deməkdi. Bakının köhnə məhəllələrinin çoxunda quruluş belədir: birinin evi, evinin divarı qonşu üçün hasar rolundadı. Əgər istəsən ki, hasara çıxasan, hasara çıxan kimi qonşu evin qır tökülmüş, hər cür sınıq-salxaq ev əşyaları atılmış damına çıxmış olarsan.

Onlar belə həyətlərdən birində bir otaq kirayə eləmişdilər. Onların otağı çox sadə idi. Üç çarpayı, bir böyük kitab rəfi vardı. Sonradan tikilib otağa artırılmış otaqda isə yemək stolu, stullar, bir köhnə kreslo, bir ədəd qədimi şkaflar vardı.

Bu otaqda üç nəfər oğlan qalırdı. Eyni ali məktəbdə oxuyurdular. Onların «evi» münasib və səssiz olduğundan, bəzən imtahan ərəfəsi qrup yoldaşları onlara yığışardı. Ancaq oxumaq üçün bir yerə yığılan bu tələbə oğlanlar, bir də görürdün ki, imtahandan başqa hər şeydən söhbət etdilər. Vaxtları tamam oldu. Kitab-dəftər bir tərəfdə qaldı. «Söhbət dananı qurda verdi».

Neynəyəsən ki, söhbətdən də yan keçmək olmur. Oğlanlar bir yerə yığışanda söhbətlərinin əsas mövzusu qızlar olur.

Həyətdə bir qız da vardı - ev sahibinin nəvəsi. Atasını ərzaq mağazasında işləyirdi, anasını xəstəhal evdar qadın idi. İmtahan, zaçot vaxtı o qızın bişirdiyi yeməklərin iyisi mədələrinə və beyinlərinə dolan oğlanlar hökmən onu da söhbətin mövzusuna əlavə edirdilər. Kimisi Onu «xoşbəxt qız», kimisi «bədbəxt qız», kimisi «maraqsız qız» adlandırırdı.

Birisi danışdı-danışdı, özündən çıxdı:

- O qıza yazığım gəlir. O, öz cavanlığını keçirmir. Ailə qayğıları çəkməklə vaxtından əvvəl yaşlı adama çevrilir.

Başqa birisi daha ağıllı görünməyə çalışırdı:

- O həyatda qarşılaşacağı çox çətinlikləri artıq özü üçün asanlaşdırıb. Başqaları öyrənəsi olduqlarını, O artıq bilir.

Bir ayrı oğlan:

- Əslində, Onun bacardıqları qadın üçün müəyyən etapdan, mərhələlərdən sonra gərək olan keyfiyyətdi, - deyir, - daha təmtəraqla əlavə edir:

- Qız, qadın üçün ən ümdə keyfiyyət, özünə qarşı sevgi qazanmağı bacarmaqdı.

Deyəsən, bu axıncının «kəşfi» uğurlu olur. Xeyli tərəfdar qazanır. Birinci deyən onun sözünü təsdiq edir:

- Elədir, - deyir.

Biri hamıya etiraz edir:

- Siz nə danışırsınız!? - deyir - Potensialında sevgi olmayan qadın yoxdu. Bəlkə qadınların yeganə ümumi kod açarı sevgi ilə bağlıdır. Amma baxır hansı qadında sevgini hansı mərhələdə aşkarlamaq mümkündür.

Aşkarlanmamış qadın, qız - fərqi yoxdur, bütün emosional tutumu ilə daşlaşmış şəkildə qalır. Və belələri xeyli təhlükəli adamlara çevrilir. Bir sözlə, «zəhər tuluğu».

Evdar qızın müzakirəsindən başlanan söhbət səngimək əvəzinə genişlənir. Şəhərdə sıx-sıx rast gəlinən, cavan oğlanların, hətta rahat yataq otağı, gözəl xanımı olan kişilərin də diqqətini çəkən «xüsusi qızlar»dan danışırlar. Biri bu fikirdədi:

- Deyirəm yazıq bizim atalarımız, babalarımız, belələrini onlar görməyib. Lap elə indinin özündə də ucqar dağ kəndlərində, ömründə bircə dəfə də şəhərə gəlməyən adamlar belə-belə gözəlliklərin dəxli yoxdur.

Onu gülüb ələ salırlar: - Onlara yazığın gəlir. Neçə ki, fürsətdi, çalış, özün yazıq olma, - deyirlər.

Başqasının hökmü isə ayırıdır:

- Açıq geyinməyin özündə də bir qanunauyğunluq var. Demirlər ki, Tanrının yaratdığı ən böyük gözəllik qadındır? Onda qoy o gözəllik görünsün və zövq versin.

Həmişə çox danışan oğlan ata-babalarımız söhbətinin üstünə qayıdır və bu dəfə fikrini qısa çatdırır.

- Ata-babalarımızın dərini çəkməyin. Ən böyük kefi onlar görüb. Ətrafla heç bir əlaqəsi, ünsiyyəti olmayan qadın, yığılmış enerji, xərclənməmiş emosiya deməkdi. Bizim ata-babalarımız bax, buna sahib olublar.

Tez-tez düşən belə mübahisələrdə bizim tanıdığımız Yetim oğlan çox da fəal olmazdı. Amma bir qayda olaraq Onun fikrini öyrənməmiş əl çəkməzdilər. Bu dəfə də belə oldu. O, fikrini sadə çatdırdı. Özünü də sözü mübahisə üçün yox, sadəcə, öz fikrini bildirmək üçün deyirdi:

- Bizim kişilərdən o adamlar xoşbəxtdir ki, onlar təbii qadınlara rast gəlir. Hər mənada təbii! Hərəkətləri, səsi, baxışı, üzü süni-yapma olan qadınla nə qədər yaşamaq olar? Ömürlük ünsiyyət bezdirər adamı. Təbiilik bütün insanların gözəlliyidir.

Onların bu dəfə bitən söhbəti başqa vaxt yenidən başlayır. Niyəsi qadınlar, kişilər üçün əzəli və əbədi mövzu olaraq qalır. Özü də kişilər qadınlar haqqında yalnız sırf kişi məclislərində danışmağı xoşlayır. Qadınlar isə kişilər haqqında ən dəqiq diaqnozları, ən amansız hökmləri və ən böyük sevgiləri yalnız üreyinin dərinliyində öz-özü ilə götür-qoy edər. Qadınları özü qədər kimsə tanımaz.

Lənətə gəlmiş şeytana papiş tikən qadınlar niyə şeytana aldanır? Bax, bu sirdir! Bəlkə də Şeytan (lənət ona) özünü ilk andan nişan versə, qadınlar ona qalib gələr. İş orasındadır ki, o hər şeyə özünü gizlətməməklə çatır.

İlk öncə tamah şəklində görünür qadının gözünə. Tamah, nəfs çəkir qadını. Sonra yaxşı yaşayış, rahatlıq, sevgi vəd edir nəfs! Bunlar qadının ideali, arzular fazasıdır: yaxşı yaşayış, rahatlıq və sevgi! Cəmi bir addım atmaqla qadın başı üzərində dayanan bu uzaq, gecə-gündüz çatmaq istədiyi fəzanı quca bilər.

Bircə addım... Bircə addım... Bircə addım...

Bu addımdan çox şey asılıdır. Nəfsin çağırdığı bu addımı atan qadın, çalışıb-vuruşub əldə etmək istediklərinə çox asanlıqla qovuşur. Elə bu anda da Şeytan özünü göstərir və qadının bir addım, cəmi bircə addım atıb düşdüyü nəfs torunu yavaş-yavaş, bildirmədən yığır.

Sarsıntılar, göz yaşları, rüsvayçılıq, aldanışlar sonra başlayır. Yaxşı yaşayış, rahatlıq və sevgi ağışında xumarlanan qadın əvvəl-əvvəl bu yığılmanı, dartılmanı hiss etmir. Sonra isə xilas yolu yoxdur. Yoxdur bir addım da!

Bircə addım... Bircə addım... Bircə addım...

Qadın Şeytandan güclüdü. Amma Şeytanı görə bilsə... Nəfsin içində, tamahın içində onu görmək üçün neyləməli idi insan? Yaxşılarla yoldaş olmalıdı, üreyini dünya işığına tapındırmalıdı, həsədə, paxılığa yox. Bir də çox oxumalıdı, ya da böyüklərin, ahılların-aqillərin sözlərinə qulaq asmalıdı.

Şeytanı (lənət ona) nəinki görmək, hətta onunla danışmaq da olar. Onun üçün ucalıq lazımdı. O qədər ucalıq ki, onu tale verə bilər insana. O qədər uca yer ki, onu həm görə, həm də eşidə biləsən. Özü alçaqlarda olur. Küncdə, bucaqda, yemək stolunun altında, qapı dalında, qaranlıqda. Səsi isə ancaq ucalarda eşidilir.

Səssizlik...

Səssizlik lazımdır mənə. Nə qadınlar haqqında oğlanların fikri maraqlandırır məni, nə də kimsənin istəkləri. Yetimin hayındayam mən.

Yetimin işləri pis getmirdi. Nənəsinin duaları elə bil öz amanında saxlayırdı Onu. «Görüm Allah səni göylər kimi dirəksiz saxlasın».

Yetim «Böyük Yetim» tapmışdı.

Professor Ona niyə vurulmuşdu? Nə tapmışdı, nə görmüşdü Onda. Bilə bilmirdi. Heç vaxt da bilməyəcəkdi. Qoca professor bu gənc oğlanın dupduru gözlərini sevmişdi. O gözlərdən heç kəsin görə bilmədiyi dərdin kölgəsi düşmüşdü Onun ürəyinə. Və bu qoca alim bilirdi ki, o dərddəndi bu tələbənin gözlərinin duruluğu, təmizliyi, bir də sonu görünməyən sakitliyi.

Bircə dəfə soruşmuşdu ki, kənddə kimin var? Yetim oğlan da sakitcə demişdi: «Nənəm». Vəssalam, ayrı söhbətləri olmamışdı. Bir dəfə də professor üzünü Ona tutub demişdi: «Kurs işlərini yığıb kafedraya gətirərsən».

Uzun, ensiz otaqda professor tək idi. Professorla nə danışdılar, yadına gəlmir. Təkcə heç vaxt unutmadığı sözlər yadındadı. Onları qoca professor qəfildən demişdi:

- Mən də yetim böyümüşəm. Yetimlik eyib deyil. Təki insan ağıllı olsun.

Sonra köksünü ötürüb tam ciddi demişdi: - Mən yetimliyimi heç vaxt indiki kimi hiss etməmişəm. Mən indi əsl yetiməm.

- Susub əlavə elədi: - Nəsil dəyişir. Oğul-uşaq adamı başa düşür. Ata-ana, bacı-qardaş istəyir adam.

Professora baxa-baxa qalmışdı. Universitet «tük salırdı» Ondan. O, yetimliyindən danışdı.

Görəsən professor niyə yetim böyümüşdü? Bunu ondan soruşmaq olardımı? Birdən ağılına qorxulu fikir gəldi. Professor ondan soruşar ki, sən niyə yetimsən. Ata-anan niyə yoxdur?

Bu haqda heç danışmaq istəməzdi. Əslində elə çox şey də bilmirdi ki, danışsın.

Təkcə onu bilirdi ki, atasını öldürüblər. Onda anası bətnindəki körpəni dünyaya gətirməmişdi. Elə doğuşda anasının başına hava gəldi. Bir az sonra dünyasını dəyişdi. Neçə günlük körpə nənəsinin əlində qaldı. Nənə bu dünyanın pislərinin, pisliklərinin acığına Ona oğlunun adını qoydu.

Körpə atasının adı ilə böyüyürdü.

Vaxt su kimi axır, illər bir-birini itələyə-itələyə qabağa aparırdı. Onun atasının ölümündə şübhəli olan adam tutulmuşdu. On beş il iş vermişdilər. Oğlan orta məktəbi qurtarmamış həmin adamın vaxtı başa çatıb qurtarmalıydı. Amma ona on beş il də sonradan kəsilmişdi. Guya onun da beş ilini vəkil azaltmışdı. Olmuşdu cəmi iyirmi beş il. Kənddə deyirdilər ki, sonrakı on beş ili türmədə də adam öldürüb, ona görə alıb.

Düzünü isə Allah bilir.

O, necə bütün bunların düzünü bilmək istərdi!!! Hərdən ona elə gəlirdi ki, belə cavabsız suallar qarşısında qalmayan insanlar dünyalarca xoşbəxtli.

İnsanın xoşbəxt olması üçün, həyatında heç bir qaranlıq nöqtə olmaması bəs edir. Nəyisə aydınlaşdırarsa deyilsən, demək, rahat yaşaya bilərsən. Onunsa taleyinə çətinlik yazılmışdı.

Nə qəribədir ki, professor da bundan danışdı:

- Onsuz da həyatda yaşamaq əzabdı, - deyirdi, - Mütəlxə xoşbəxtlik yoxdur insanlıq üçün! Heç kəs onu əldə edib, özünüküləşdirə bilməyib hələ. Çünki xoşbəxtliyin sərhədləri bəllənməyib. Bəzən görürsən, insan onun içərisində yaşayır və ona elə gəlir ki, o tam xoşbəxt deyil. Onun çata bilmədiklərinə çatanlar xoşbəxtli. Amma əslində onlar da xoşbəxt deyil. Xoşbəxtlər hərəsi bir və ya bir neçə sahədə xoşbəxt olur, taleyi gətirməyənlər də eləcə.

Sən sağlam, oxuyan oğlansan. Yaraşıqlı, ağıllı, tərbiyəli. Üstəgəl də cavansan. Cavanlıq xoşbəxtliyin tən yarısıdır. İnsan xoşbəxt olduğunu tam şəkildə heç vaxt bilmir və daim xoşbəxtlik axtarır.

Oğlan dərindən nəfəs alıb, nəfəsini uddu. Qoca professor çox mənalı gülümsündü:

- Sən razı oldun-olmadın, öz fikrini bildirə bilərsən, - dedi.

O da fikrini söylədi:

- Əslində insan, xoşbəxtlik axtarırsa, demək, o, xoşbəxtli. Çünki onun başqa problemi yoxdu. Hansısa əzabdan qurtarmaq, hansısa problemi yox etmək haqqında düşünmür. Vəziyyəti yaxşıdı, daha yaxşı olmaq istəyir. Fikrimi bir də təkrar edim ki, insan xoşbəxtlik axtarırsa, o elə xoşbəxtli.

- Söylədiklərində təkəkkür hiss olunur. Fikrini təkrar deməyə gəldikdə isə, çalış danışanda təkrara yol vermə. «Təkrar biliyin anasıdır», amma nitqin qatili. Danışanda təkrar məntiqi öldürür - Professor gülümsəyib əlavə etdi - Mən hələ də özümü tərbiyə etməklə məşğulam. Bu çox çətindi. Ümumiyyətlə, insan xoşbəxtlik əldə etməyə çalışmaqdan, kamilləşməyə çalışmalıdı. Bunda az da olsa uğurlar əldə etmək olur. Tam kamilləşmək mümkün deyil. Bir ömür bəs eləmir buna. Burada son hədd yoxdur. Ayrı-ayrı mərhələlər var. Mərhələlərə çatdıqca xoşbəxtliyi görmək, dərk etmək asanlaşır. Kamilləşməyə tənbellik və şeytani qüvvələr qənimdi.

Professorla söhbət nəyə desən dəyərdi Onun üçün. Hətta araya yeni mövzular da atmaq olardı. Tələbələr hərdən bu üsuldən çox bacarıqla istifadə edirdilər. Bəzi seminar dərslərində özü gələn professorun qarşısında qızarmamaq üçün seminara hazırlıqsız gələn «qoçaq uşaqlar» araya bir mövzu atır və dərslərin müddətini

«oğurlayırdı». Professor da «borclu qalmayıb» axırda deyirdi: «Bunlar hamısı çox yaxşı. Bir də seminara hazırlıqsız gəlməyin».

İndi isə ortaya sözü professor atmışdı. O hansı söhbətdən yayınmaq istəyirdi, ya əksinə, hansı söhbətə körpü salmaqdaydı?

Oğlan isə professorla başqa şeylər demək istəyirdi. Demək istədiklərini nə bu dəfə yekunlaşan söhbətlərində, nə də sonralar olacaq bir neçə şəxsi görüşlərində deyə bilmədi.

* * * * *

Professora deyə bilmədiyi sözlər ürəyində qaldı. Bunları kənd toylarında, bəzən kişi məclislərində, kişilər Ona danışmışdı. Nənəsi həmişə toya çağıranların dəvətinə onu göndərirdi. Ona görə toya çağırış kağızı çox vaxt Onun adına gəlirdi. Dəvətnamələrdə adını oxumaq Ona gizli bir sevinc gətirsə də, hər dəfə atasızlığı da yaddaşında təzələnirdi. Bir də toylara getməkdə dözülməz bir ağrı vardı. Bəlkə bu ondan idi ki, O, toylarda qonaqlarla oturardı. Yaşlılarına qoşula bilməzdi. Onun yaşlıları toyda yeyər, deyib-gülər, bəs deyincə oynayar, toyda qızlara doyunca baxmaqdan bir dünya həzz alardılar.

Bircə o yaxşı idi ki, yaşlıları Onun kişilərlə oturmağına pis baxmazdılar.

O, özünü böyüklərin yığnağında çox ağır aparırdı. Yaxşı onda olurdu ki, oturanlardan kimsə Onun atasını, babasını, atasının babasını yada salıb, nağıla bənzər nəşə danışardı. Belə olanda kişilər mütləq Onun sağlığına içirdi. Bəzən onu da həvəsləndirirdilər. Onda da kimsə bir halal adam tapılırdı, Onu xilas edirdi. «İçki Ona tezdi», - deyirdi.

Bir dəfə özü də bilmədən ədəbiyyat müəllimi də olan məclisdə oturmuşdu. Görünür, müəllim Onun sıxıntısına son qoymaq üçün ustalıqla bir söhbət başladı. Söhbət onun babalarından idi:

- Ermənilərin yenə qaynaşan vaxtı olub. Bizim obalara, kəndlərə də hərdən hədə gəlmək niyyətiylə bağa-bostana keçirmişlər. Obanın oğlanları söz qoyur ki, bu diğalar nə atılıb-düşür.

Bəri başdan gözlərinin odunu alaq, ölüb otursunlar yerlərində. Gedib yaylaqdan erməninin naxırını yığıb, malları atın döşünə qatıb gətirirlər. Erməni hay salır, atlı kazaklar düşür uşaqların dalınca. Yolda bunlara çatırlar. Cavan uşaqlar silahsız olurlar. Kazaklar bunları aparır. Sənin baban - ulu baban çox hünərli, pullu adam imiş. Xəbəri eşidir, atını çapıb gedir. Görür, mal-qaranı alıblar, uşaqları da həbs ediblər.

Deyir:

- Mənim nəvəm tutulub. Gəlmişəm görüş alım.

Erməni daş atıb-başını tutur:

- Ara, musurman, görüş nədi? Bunlar təzə tutulub. Görüş sonra olacax. İndi icadə yoxdu.

Kişi deyir:

- Yaxşı eyləyib tutmusunuz. Mən axırıncı dəfə onunla görüşüb, çıxıb gedirəm. Tutmusuz, basın dama. Amma indi görüş ver.

Erməni deyir:

- Çe.

Kişi bir onluq qızıl basır onun ovcuna, deyir:

- Olar. Yeri uşağı gətir.

Erməni qızılı tez gizlədir, deyir:

- Ara, amma danışmax olmaz. Başına pırlanım, balalarımı ac qoyma. Uşağa bax, çıx get.

Kişi deyir:

- O mənim nəvəmdi. Dizimin üstündə yekəlib. Mən ona balacılığında qım-qımı oxuyardım. Onu oxuyacam, qorxma, söz demiyəcəm.

Erməni nəvəni getirir, kişi kötüyün üstündə oturubmuş. Çəliyinə döyəcləyə-döyəcləyə oxuyur:

- A bala, miskər bizdə qazan qayırır.

Dan, daranq, dan, dan

Yaxşını pisdən, dəmiri misdən ayırır,

Dan, daranq, dan, dan, dan.

Atana adı qoyulan Nüsrət bəy sözü havada tutur. Deyir «ey dili qafil, babam deyir. «Dan». Yoxsa nə miskər, nə qazan söhbətidi. Demək, mən bu işi danmalıyam, boynumdan atmalıyam.

Kişi çıxıb gəlir. Bir neçə gündən sonra yenə gedir. Birtəhər öyrənir ki, tutululardan bir nəfər boynuna götürmür. Deyir, mən bu dəstədən deyiləm. Atı çapıb Kürqovuşandan gəlirdim. Yolda bunlarla rastlaşdım. At atlardan ayrılmadı. Mən ayrılmamış dəstə tutuldu.

Kişi öyrənir ki, yoldaşları da onu ələ vermir. Bu, bizim yerdəndi, amma bilmirik o hardan gəlirdi, - deyirlər. Kişi öz işini bilir. Gözləyir, qaranlıq düşür. Həmin erməniyi yaxalayır. Bir boş torba atır onun üstünə, deyir:

- Bunu saxla - sonra da bir kisə qızıl atır erməninin qucağına, deyir:

- Bu gecə mən gəlib uşaqları götürəcəm. Məni yola salmağa hazır ol! O yan-bu yan olsa, sənin başını o boş torbada aparacam, onu yaxşı saxla.

Gecə ikən qayıdır, uşaqları götürür, izi azdırmaq üçün Gürcüstana keçir. Uşaqlara boş qayıtmaq dərd gəlir. Yolda nəvə izn alır ki, baba, bizim burda balaca işimiz var.

Yaxın binələrdən üç erməni götürürlər. Gürcüstanda olan müddət o ermənilər bunların qulluğunu eləyir, paltarlarını yuyur.

Məclisdə oturanlardan kimsə güldü, söz atdı:

- Ayə, a məllim, götürdükleri zənən xeylağı olub, yoxsa kişi?

Danışan ədəbiyyat müəllimi də gülümsündü:

- Yox, sən deyənlərdən heç biri olmayıb, erməni olub.

Oturanların hamısı gülüşdü. Müəllim sözünün canını unutmadı. Üzünü oğlana tutub yekunlaşdırdı.

- Sən belə adamların davamçısısan. Onlara rəhmət, sənə can sağlığı. Lap loru desək, həyatda qoçaq ol. Düşmən səni yenməmiş, sən düşməni yen.

Hamı oğlanın sağlığına içdi. Müəllim dolu stəkanını yüngülcə götürüb, təzədən yerinə qoydu. O isə öz dolu stəkanının arxasından məhəbbətlə müəlliminə baxdı.

Bayaq, «ayə, a məllim» deyən, bir az da zarafatının yerini bilməyən orta yaşlı, tosğun adam şagird kimi əlini qaldırdı:

- Müəllim, icazə ver bir olmuş əhvalat danışım, beşcə cümlədi - icazə almamış dedi - düzdü, burda böyük-kiçik var. Amma vallah, söz ürəyimi yandırır. Deməsəm ölləm. Binədə eşitmişdim. Kişilər danışdı. Bir erməni deyib: «Ara, azacıq idik, yeddi erməni idik». Meşədə yeyib-içirdik. Birdən hardansa acından gözləri batmış bir musurman gəlib çıxdı. Ara, kababdan yedi, tut arağından içdi, ha, gözü qızdı. Axırda Haxçix Siranuşu götürüb getdi meşənin dərinliyinə. Gözlədik, gözlədik, nə Siranuş gəldi, nə musurman. Gözdə ki, gözdə! Biz də azacıq idik, yeddi erməni idik. Çox deyildik ki, gedək musurmanın dalınca, görək Siranuşu neynədi.

Danışan adam pörtmüş oturdu. Müəllim bayaqkı ədası ilə gülümsündü. O biri kişilər gülüşdülər. Kimsə dedi:

- İçək o musurmanın sağlığına.

Müəllim yavaşca Ona dedi:

- Daha sən dur, get yoldaşlarının yanına.

Elə bunu istəmirdimi? Getdi ora. Eşitdiklərini danışmadı uşaqlara. Lap sonralar tələbə yoldaşlarına danışdı.

Professora danışardı! Amma necə?! İstəyirdi professoru öz babasının, babasının da ata-babasının çox mərd, qoçaq, əliaçıq, savadlı, sözdən söz qanan olduğu haqda

kənd adamlarından eşitdiklərini danışsın. Bildirsən ki, Onlar böyük nəsil olub. O, kimsəsiz bir yetim deyil. Amma bunu nə yolnan demək, çətdirmaq olar?!

Bir dəfə professor dedi:

- Oğlum, sən əsil-nəcəbətli yerdənsən. Çalış, evlənəndə əsilli qız alasan.

Quruyub qalmışdı. Bunu professor nədən bilirdi? O təkə nənəsi olduğunu demişdi.

Nənəsi də bir neçə il sonra bu dünyadan köçdü. O tamam tək qaldı.

* * * * *

Nənəsi onun bir gün tamam tək qalacağını bilirdi. Ona görə Onu evləndirməyə tələsirdi. Hər dəfə bir kurs ötüb, tətillə gələndə nənə məsələni qəti qoyurdu. «Ya mənə qız göstər, ya özüm kimi istəyirəm gedib qapısını döyəcəm» - deyirdi. «Ay nənə, qızı hardan tapım?». Nənə də çəpəki baxıb gülürdü: «O boyda ali məktəbdə qız yoxdu bəyəm?!» - deyirdi. O da and-aman eləyirdi ki, «Mən deyən qız yoxdur».

Bir dəfə nənə soruşdu ki, «Sən deyən qız, yeni necə qız?». Nənəsi ilə arası açıq idi. Dedi: «qız da, görkəmi yaxşı olsun, oxumuş olsun, tərbiyəli olsun, bir də əlinin işi səni razı salsın». Arvad fikrə getdi. «Hə da, istəyirsən əlinin işi, başının huşu yerində olsun, başa düşdüm. Mən də deyirəm, nə ola xasiyyəti yaxşı ola». Əlini yellədi: «Xasiyyətə nə var. Özünə uyğunlaşdıracaqsan da! Yaraşlıq belədir ki, onu sonradan yarada bilməzsən, oxumağı - mən sonradan ona təhsil verməyəcəm ki, tərbiyə də qanla keçəndi».

Nənə bir qız gözəlti eyləmişdi. Şəhərdə yaşayırdılar. Nənə-babası kənddən idi. Yayda kəndə gəlirdi qızgil. Onu nişan verdi: «Xalam qızının nəvəsi düşür. Bir-iki dəfə görmüşəm. Day xasiyyəti necədi, bilmirəm, baxanda gözə xoş gəlir. Get bax. Xoşun gəlsə, görək necə edərək, xeyir Allahdan» - dedi. Ömründə birinci dəfə nənəsindən utandı. «Nəyinə baxacam, sən bəyənmişsən, yaxşı olar» - dedi. Cavab nənənin ürəyincə oldu. Amma etiraz etdi. «Yox, ay oğul, «kənül sevən göyçək olar». Sənin ürəyinə yatmasa, nəyimə lazımdı» - dedi.

İmkan eyləyib qızı gördü. Bir neçə dəfə gördü. Nənəsi dediyi kimi, ürəyinə yatdı. Elə nənəsi deyən kimi, xasiyyəti də gözəl olsa, necə də xoşbəxtlik olardı.

* * * * *

Çətin xasiyyəti vardı. Dediyni deyən, inadkar, qılıqsız. Yaxşı keyfiyyətləri də çoxdu. Əsil tərbiyəçidi, evdardı, qadın kimi sevimli idi. Birgə yaşadıkları illərdə heç ondan sındığı olmadı. Təkə bir-iki dəfə onun sözüne çox acığı tutdu. Elə acığı tutdu ki, bir də o söhbəti təzələmədi. Xeyli sonralar olmuşdu. Arvadı qayıtdı ki, «Sən məni daha istəmirsən» Pisinə gəldi bu deyim. «Özünə yaraşmayan söz danışsın» - dedi. Onun

fikrincə, ailədə belə sözlərə ehtiyac yoxdu. Bir evdə, bir yorğanın altında yanaşı ömür sürürsən, doğmalıq qazanmaq lazımdır. Heç nədən sarsılmayan doğmalıq.

Nənəsi o il Novruz bayramında «hərisini aldığı qızın yayda barmağına üzük taxdı. Və onlar üç il nişanlı qalası oldular. O il institutu bitirən oğlanı aspiranturaya məsləhət gördülər. Bunun «haqqını» da istədilər. Oğlan razı olmadı. Onların kəndçisi işləyirdi həmin institutda. Nənə onu tapdı. Bir-iki qiymətli qızılını satıb, istənilən pulu ödədi. Heç oğlanın xəbəri olmadı. Bir gün sevindiyindən ürəyi ağzından çıxmış gəldi ki, axır haqq qalib gəldi. Məni göndərdilər aspiranturaya. Bir tərəfdən elmə görə sevinirdi, bir tərəfdən də qızgil Bakıda yaşayırdı. Onunla birgə olacaqdı. Razılaşmışdılar ki, aspiranturaya daxil olsa, üç il evlənməyəcəkdir. Ona qədər qız da ali məktəbi qurtarıb, işləməyə başlayacaqdı. Amma üçüncü ilin elə başlanğıcında nənənin «şəkəri» dözülməz həddə qalxdı. Məsləhət oldu ki, tezəcə toyu eləsinlər. Elə də oldu.

Həmin il atasını öldürməkdə günahlı sayılan adam da gəlib çıxdı. Nənə son günlərini yaşayırdı. Nənəsi dedi: «Elm dalınca getdin. Şəhərdən qız aldın. Amma unutma, atalar deyib: «Bir yurdu olan, bir yurdunda qalan öyünsün. Bizi yaddan çıxartma. Ata yurduna arxa çevirmə». Bu, nənənin son sözü oldu.

Kənddə danışdırlar ki, arvadı o hadisə «şəkərli diabet» xəstəliyinə tuş elədi. İndi də gedənin gəlmək ilidir. Niyəsə amnistiyaya düşməyib neçə ildə. Bu il düz köz kimi iyirmi beş ili tamamıdır. Arvad yəqin illəri sayırmış. Bu il dözə bilmədi.

Bu danışıklardan Yetimin xəbəri yox idi. Təzəcə evlənmişdi. Nənəsinin yasını verdilər. Qırxını da keçirdilər. Dərsləri qalmışdı, getməliydi. Getdilər. Qaynanası istəyirdi təzəcə bəylə gəlin onlarda qalsınlar. «Üç otaqdı. Bircə də qızımız var. Bir yerdə olaq» - deyirdi. Qızın qardaşı da vardı. Moskvada oxuyurdu. Qızgildə qalası olmadılar. Qaynata da kürəkənə tərəf danışdı. Ev kirayə tutdular.

Bir də nənəsinin ilini verəndə getdilər kəndə. O vaxta qədər bir uşaqları olmuşdu. Balaca, koppuş oğlan uşağı. «Atamın adını mənə qoymasaydılar, oğluma qoyardım» - deyə fikirləşdi. «Bəs nə qoyum onun adını?». Hardansa ağına gəldi. «Görəsən atam anam mənim adıma nə qoymaq istəyirmişlər? Nənəm deyirdi mən doğulana az qalmış o müdhiş hadisə baş verib. Demək, ər-arvad bəlkə də doğulacaq uşağa həm qız, həm oğlan adı tapıblarmış. Nə isə, görünür qismətləri beləymiş». Belə fikrə qapananda ona elə gəlirdi ki, ağırdan sinəsi deşilir. Nə yaxşı ki, dünyada sevindirici işlər olurdu.

Doğum evində gəlin elə pəncərədə görüşəndə dedi: «Oğlumuzun adını Toğay qoyaq. «Dünya elə böyük deyil ki, onun iki hökmdarı olsun» deyən, dünyanın yarından çoxuna hökmranlıq edən Türk sərkərdəsi Əmir Teymurun atasının adıdır. Bunun da Əmir Teymur kimi bir oğlu olar, Azərbaycanı çox ölkələrin sahibi edər, inşallah!

Gözləri doldu, «olsun» - dedi.

Uşağı doğum evindən çıxardanda qaynanasıgile çıxartdılar. Bir neçə gün sonra kirayədə olan yükünü də gətirdilər. Qaynana dedi: «Qurtardı kirayə». Bir az burda qaldılar. Aspiranturanı qurtardı. Müdafiə etdi. Elmlər namizədi oldu. Gəncəyə Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna göndərdilər. Bir neçə il orda işlədi. Orda gənc mütəxəssis kimi ev verdilər. Sonra Bakıya işə düzəldi. Evi də Gəncədə geri aldılar. Əvəzində Bakıda çoxotaqlı ev verdilər. O vaxta qədər uşaqlarının sayı üçə çatmışdı. Daha ömürlük Bakıda yaşadı.

* * * * *

Uşaqları böyümüşdü. Bəzən onları özünə ən yaxın söhbət yoldaşı hesab edirdi. Ürəyi istədiyi söhbəti edirdi onlarla. Məsələn, deyirdi:

- Mən Gəncədə işləmişəm. Gəncə qədim şəhərlərimizdən biridi. Əvvəllər Azərbaycanın paytaxtı olub. Paytaxt üçün çox əlverişli yerdədi. Sonra niyəsə paytaxtı səhvən Bakıya köçürüblər. Xəzərə görə Bakı paytaxt şəhəri ola bilməz. Birincisi, dənizin qırağında nə paytaxt. İkincisi, Xəzər vasitəsilə bir neçə xarici ölkə ilə sərhəddə yerləşir Bakı. Onun paytaxt olmağı bu baxımdan da məqsədə uyğun deyil.

Arvad ha işarə eylədi ki, «Yığışdır siyasi söhbətlərini. Uşaqla hər şeyi danışsın». Xeyri olmadı, kişi onu görməzliyə vurdu. Axır arvad dözməyib dedi:

- Səni bir gün vəzifədən çıxaracaqlar. Bəsdi hökumətin ziyanına danışdın.

- Hökumətin ziyanına niyə? Olanı deyirəm da! Bir də ki, öz fikrini öz uşağına söyləmək də olmaz?

- Sən yaxşı bilirsən nə olar, nə olmaz.

- Əşi, çıxardılar çıxarsınlar. Mənim alimliyim vəzifəmdən çox-çox üstündü. Nə qazanmışam, elmlə qazanmışam.

Böyük oğlu Toğay dedi:

- Ata, mən hiss eləmişəm, sən həmişə elmi fəaliyyətinin nisqilini çəkirsən. Niyə o yolu axıra qədər getmədin?

- Birincisi, mən xeyli iş gördüm. İkincisi, artıq əsəblərim tab gətirmirdi. Bilirsən, mən yazıçı deyiləm, kağız-qələmimi götürüb, bir sakit yer tapıb işimi görüm. Rəssam deyiləm, bir mən olam, bir kətanım. Mən energetika üzrəyəm. Elmi kəşflər üçün fəaliyyət, təcrübə sahəsi lazımdı, vəsait lazımdı, tətbiq yeri lazımdı. O müəssisəyə yalvar, bu müdiri inandırmağa çalış. Əsəblərim dözmədi. Ailə problemləri başımı qatdı. Vəzifənin parıltısı gözlərimi aldatdı. Belə! Təsəllim var ki, elmdə öz sözümü dedim. Kənd təsərrüfatında qoyun qırخان aqreqatın elektrikleşdirilməsi mənim elmi kəşfimdi. Mənimlə paralel Rusyanın harasındasa, bir alim də bu işi işləmişdi. Amma ən təknil, ən

professional iş kimi mənimki qəbul olundu. Bu elmi kəşf keçmiş Sovet İttifaqının hər ölkəsində tətbiq edildi. Bu bəsdə mənə. İndi anan deyir «vəzifədən çıxardallar səni». Çıxartsınlar, nə var vəzifədə. Bir az yaxşı dolanışq. Və həm də... - O, beş barmağını yumub, yumruğunu dizinə vurur, - və həm də qorxu, yaltaqlıq, əsəb.

- Ata, xoşun gəlmir, ərizə yaz, bildir ki, işləmək istəmirsən.

Ata onun sözünü «ağzına tətbiq». Acı-acı gülümsəyib dedi:

- Belə filankəs. Sonra sənin problemini necə həll edim? Ağzın isti yerdədi, dünyadan xəbərin yoxdu. Nə qalib məktəbi qurtarmağına? Heç nə! Papağını fırla, gəlib çatdı. - Ata bu dəfə üzünü böyük oğlu Toğaya tutub dedi:

- Vəzifədən imtina etmək olmur. Necə ki cavansan, vəzifəyə keçmək istəyirsən. Və elə bilirsən bu, çətin işdir. Çətindi, vəzifədən çıxmaqdan on dəfə asandı. Deyirsən ərizə yazım ki, daha işləmək istəmirəm? Məni bilirsiniz neyniyərlər? - Xeyli susdu, köksünü ötürdü. - Adamları oturdurlar tok stoluna, sağa-sola elə fırladırlar ki, beynində bir dənə də sağ sinir qalmır. Tutduğum vəzifədən məni ancaq «özləri» çıxarda bilər. Özüm çıxmaq istəsəm, ən yaxşı halda çağırılıb deyər: «Qudurmusan? Bu yerə qədər qudurmusan ki, deyirsən məni azad eyləyin, dincəlmək istəyirəm?! Dincəldərik səni». Söz yox ki, üzümə bu şəkildə deməzlər, amma arxada belə deyər. Və dediklərini də edər.

Arvadı əsəbi-əşəbi başını buladı:

- Uşaqla elə danışsın ki, elə bil uşaq böyük adamdı.

O da dəfələrlə dediyini təkrar edirdi:

- Nə öyrənirsən, uşaq vaxtı öyrənirsən. Böyüyəndə insan heç nə öyrənmir. Problemləri həll edə-edə təcrübə toplayır. Bir də pislərlə bacarmaq üçün pislərlər öyrənir. Vəssalam.

Qadını onun ən böyük rəqibi idi. Nə ali məktəbdə, elm aləmində, nə də işləyəndə qadını qədər ona əks gedən, açıq hücum edə bilən rəqibi yox idi. Yenə qadın hücumdan qalmadı. - Bəlkə sənə vəzifədə işləməyi, onun sirrlərini uşaq vaxtı öyrəndin? - dedi.

- Məsələ də burasındadı ki, mən bildiklərimin lap çoxunu təcrübədən öyrənib, qazanmışam. Əgər əvvəlcədən eşitdiklərim, öyrəndiklərim olsaydı, həyatda daha az əziyyət çəkərdim. Mən isə ömrüm boyu kipriklərimlə od götürmüşəm.

- Özün deyirsən ki, yaşamaq əzabdı, yaşamaq üçün əziyyət çəkirsən da...

- Amma mən istəyirəm uşaqlarım mənim qədər çətinlik çəkməsin.

- O qismətdi. Sənlik-mənlik deyil.

Həmişə son sözü arvad deyirdi. Əgər arvadın sözünün dalınca söz desə, bu söhbətin uzanacağı demək idi.

Arvadının çox xasiyyətləri ürəyincə idi. Nənəsinin onun üçün elədiklərinin çoxuna minnətdar olduğu kimi, bu qadına görə də nənəsinə duaçıydı:

- Halal olsun nənəm. Gör nə qız bəyənib, seçib, - deyirdi.

Arvadının ən zəhləsi gedən zarafat mövzusu idi bu. O, isə qadını ilə zarafat etmək istəyəndə niyəsə həmişə bu sözlərdən başlayırdı.

Arvadı bu zarafata cırnayır və həmişə də incidiyini göstərməyə çalışırdı. Bir dəfə də dedi:

- Hə daa... Nənə bunun üçün qız bəyənib, seçib. Bu da kağız-kuğuz içində eşələnib. Ona görə də indi... (Arvadının bəlkə də təkəcə dərdi bu idi ki, kişi onu özü bəyənib, sevib almayıb. Söz açılmışkən ürəyini boşaltmaq istəyirdi.) Kişi onu qabaqladı:

- Ona görə də indi, səni gözlərim üstündə saxlayıram, - dedi

- O bir-birini sevib, gəzənlər var ha, onlar sevgilərini yolda-izdə itirə-itirə gəlir, axıra bir şey qalmır.

Arvad gülümsündü:

- Sən öz xeyrinə yozmağı bacarırsan - bir az durub əlavə elədi. O gün uşaqların müəlliməsi söhbət edir, deyir mənə çatmır, bu bir-birini tanımadan, sevmədən evlənənlər bir yerdə necə yatıb-durur görəsən?

Kişi dönüb tərs-tərs arvada baxdı. Arvad onu əlüstü başa düşdü.

- Neynəyim ee... - dedi - müəllimənin dediyini deyirəm daa... Kişi ona yenə əvvəlki kimi baxdı.

Arvad özünü təmizə çıxarmağa çalışdı:

- Niyəsə müəllimələr məni görəndə kimi dostlaşır. Hərdən-hərdən uşaqların dalınca özüm gedirəm. Şoferin aparıb - gətirməyinə arxayın olmaq olmaz axı.

- Yəqin sən də onlara deyirsən ki, mən də müəlliməyəm.

- Niyə də deməyim? Beş il universitet oxumuşam, gül kimi dil-ədəbiyyat müəlliməsiyəm. Nahaq yerə işləmədim. Neynim, atam-anam işləyirdilər. Hər axşam evdə danışirdılar öz işlərindən. Bütün günü çəkişmə, vuruşma, qeybət, bu onu satır, o bunu satır, intriqa, paxıllıq boydan yuxarı, gözümə durdu iş çəkişmələri.

İşi özüm istəmədim. Səndən bircə şerlərimə görə inciye bilərəm. Mən həqiqətən şair olacaqdım, sənə gəlməsəydin. Sən güldün, diqqətsiz yanaşdın yazdıqlarıma, mən də buraxdım.

- Yox, burda insafılı danışmadın axı. Sən şairə olsaydın, mənə gələndə qəpərd olardın.

- Bah, sənə gələndə mənim vur-tut 21-22 yaşım var idi.

- Ay sağ ol. Adam da elə 21-22 yaşına qədər şair olur. Sonra üstünə qoyur az-az. Sən toyuna qədər şairliyin elə bir mərhələsində olmalıydın ki, nə mən, nə sən onun qarşısına dura bilməyəydik. Özü də şair olmaq istəmərlər ki, bir də baxıb görürlər şair olublar. Necə ki, alimlər nə vaxt alim olduqlarını özləri bilmirlər. Alim olmaq istəyənlər demoqoq olurlar.

- Şair olmaq istəyənlər nə olur bəs?

- (Gülür). Onu sən bilərsən.

* * * * *

Arvadı ilə sözləri, hətta zarafatları hərdən çəp gəlirdi. Amma onlar ümumən yaxşı yaşadılar. Uşaqlarını böyüdüb oxutdular, evləndirdilər. Çox illər keçdi... Çox işlər oldu...

Oğlunun birinə ev alıb ayırdılar. Ortancıl oğlu onlarla yaşayası oldu. Kiçik oğul isə ata-ananın tək qızı ilə evlənmişdi. Əl çəkmədilər, köçüb onlarla yaşayası oldu. Qızın atası öz mülkünü də bu oğlanın adına keçirdi. Kişi əvvəl bununla razılaşmaq istəmədi. Özü oğluna ev almaq istəyirdi. Oğul pulu atasından alıb ən bahalı maşın almağa çalışırdı. Qəribəsi o idi ki, hamı oğlunun dediyini düzgün hesab edirdi. Axır ata razılaşması oldu. Görünür, illər ötür, meyarlar, ölçülər, dəyərlər dəyişir.

Bir vaxtlar qızın atası evində yaşamaq ayıb hesab olunurdu. «Qız evinin qapısı alçaq olar, girəndə də, çıxanda da kişinin başına dəyər» - deyirdilər. Amma indi hamı etiraz edir ki, bir halda, qızgilin evi var, nəyə lazımdı əlavə xərc, zəhmət, ev qeydinə qalmaq. Hamını və hər şeyi yerbəyer edəndən sonra, Onun illərlə həll etmədiyi və ildən-ildə saxladığı problem dağ kimi qarşısında dayanmışdı.

Bu il təqaüdə çıxmışdı. Və bu il də Onu vicdansızcasına vəzifədən azad etmişdilər. İndi azad adam idi, hara istəsə gedə bilərdi. Nə ilə istəsə məşğul ola bilərdi. Bircə iş var idi ki, indi də vaxt var, pul istənilən qədər yoxdu. Pul olanda vaxt yox idi. Pul göndərib nəse elətdirmək olardı. Amma o yurda Bu, özü getməli idi. Bunu burnunun ucu göynəyən o yerlərə isnişməyə qoymayan, ordan perik salan səbəblər vardı. Tilsimi sındırmaq, o yerlərə getmək lazımdır.

Belə qərarlaşdırdılar ki, əvvəl O, özü təkçə getsin. Çünki illərlə yaşanmadığından evə uyğunlaşmaq çətindi. Hərdən kəndə gedirdilər. Onda da qohumlar, kənd rəhbərliyi onları heç göz açmağa qoymur, qonaq aparır, necə lazımdı yerbəyer edirdilər. Tez də qayıdırdılar.

İndi getmək, yurdu yurd etmək lazım idi. Arvadı onun üçün rahatsız oldu. «Sən orda neynəyəcəksən? Xəstələnərsən, o yaşın deyil» - dedi. Onu fikrindən döndərmək olmazdı. «Gedib orda sizin üçün bir daça düzəldəcəm ki, daha Bakı bağlarına qaçmayacaqsınız. Sanatoriya deyib dad eləmiyəcəksiniz. Görəcəksiniz yayı gözəl

keçirtmək, ruhu oyatmaq, təbiətlə qol-boyun olmaq nə deməkdi. Arvada dedi: «Sən incimə. Mən olan-olmazı yığıb aparmalıyam. Hər şeyi pul həll edir». Arvad da bildirdi ki, özün qazanmışan, özün bilərsən.

* * * * *

Kənddə kəndlik qalmayıb. Gilas dəyməmiş qurd yeyir içini. Kartof əkirlər kartofdan əvvəl cücü «bitir». Yağış lazım olanda gün çıxır, gün lazım olanda - biçin vaxtı, taxıl vaxtı - yağış yağır. Bir bostan xiyardan bir vedrə xiyar ələ gəlmir. Bir yeri sel yuyub aparır, bir yer quraqlıqdan əziyyət çəkir. Dalbadal neçə illərdi qoyunlar bala salır.

Yerlə Göy yol getmir. Necə ki, adamlar yol getmir. Bir tərəfdən də kənddə işsizlik... Qaz yox, işıq yox... Üzünə ləhnət, kəndi bu günə salan.

Kişilər nə qəhr çəkən arvadlarının qayğısına qalır, nə «birini tapıb birini tapmayan» uşaqlarının taleyini düşünür. Səhərdən axşama siyasətdən danışirlar. Bir deyən yoxdu: «Kişi, sənə siyasətlə nə işin var? Sən bir ailəni dolandıрмаğa borclusan. Onun da öhdəsindən gələ bilmirsən! Sən öz bacarığını ondan götür. Hökumətin əvəzinə fikir deyirsən, «iş həll edirsən» - Bunlar hökumətə çatır? Bir işə yarayır? Yox! Onda bəs nə boğazını yırtırsan?»

Kəndin beş kişisi bir yerə yığılanda ağıllı bir təklif ortaya qoyub, hardan ailəsinə çörək pulu axtarmaq yolu arayıb tapmaqdan, hərə öz «balet» elədiyi partiyanın keyrindən danışır. Bir-biri ilə «dartma, yaxam cırlıdı» vəziyyətinə düşürlər.

Allahım, Allahım bu nə oyundu başımıza gəlir?

Çırağın zəif şöləsi titrədi. Azca his verdi. «Gör dünyanın nə zamanında elektrik işığından korluq çəkirik. Dünya iyirminci yüz ilini başa vurub. Sivilizasiya az qala son həddə yaxınlaşır. Elm, texnika, mədəniyyət o qədər inkişaf edib ki, adam dünyanın dağılacağından qorxur. Göy, Yer, Yerin altı insanın qüdrət sferasına daxil olur. Uğurlar adamı dəhşətə gətirir.

Amma bu camaat elektrik işığına həsrətdi. Neft lampasında oxuyur uşaqlar. Sütkada üç saat işıq??? Vəssalam! Kimi tutub asasan bu qansızlığa görə?

Neft lampası yenə his verdi.

Hələ bu neft təmizləyəni, neft satanı de! Gör neftin başına nə oyun açıblar ki, neft yanır, işıq vermir. Əvvəllər neft lampası par-par işıq saçardı. Nefti qara günə qoyublar. Qara qızılın qara günü

Çırağın zəif şöləsi titrədi, azca his verdi, his havada buruldu və düz Onun qabağında «oturdu».

- Necəsən?

- Lənət sən-ə! Sən işıqda da gizlən-ə bilərsən??

- Haaaaaah... haaaaaah... haaah... Niyə də yox?!

- Off... - qələmi yazılmış, bezi yerləri pozulub qaralanmış bir yığın kağızın üstünə atdı. - Allah sənə lənət eləsin. (Səssizlik). Amma yaxşı ki gəldin, səninlə söhbət...
Sözünü kəsdi:

- Yaxşı ki, gəldim? - Yenə qəhqəhə çəkdi. - Nədən ölüm arzulamırsan mənə?
Bütün bəşəriyyət mənə ölüm arzulayırkən...

- Sən tək olarkən öldürülə bilərdin. Onu da Yaradan etmədi. İndi yüz, min, milyonlarasan. Hər kəs öz içində öldürə bilər səni. Ölməsən də həmişə məğlubsan.

- Öz dediyinə özün inanırsan?!

Düşün bir az, vaxtın var!

- Öz dediyimə özüm inanıram. Düzəliş eliyərəm bir az. Ən güclü insanların qarşısında məğlubsan.

- Var eləsi? Bəlkə barmaqla sayasan!

- Əlbəttə, var! Barmağım o qədər yoxdu.

Səssizlik.

- Ən güclü insan nəyə deyirsən?

- Elmlı, ağıllı, səbrli, təmiz və halal adamlara. Bu beş ünsür birləşən adamların qarşısında sən yox kimisən.

- İnsan özündə beş ünsürü necə birləşdirsin?! Qoyan var onu?

- Elmlə ağıllı, təmizliklə halallığın sərhədləri çox yaxındı. O səbəbdən onları birləşdirib mənəni üç də eləmək olar. Sənin yaxın düşə bilmədiklərin ağıllı, səbrli, halal adamları.

- Çox azdı onlar!

- Hər halda güclüdü onlar.

Səssizlik. Sürəkli gülüşlər... Ardınca dedi:

- Başın xarab olacaq sən! Dediğin o ağıllı, elmlı, təmiz, halal adamların başının xarab olduğunu görməmişən?! (pauza) Görmüsən, görmüsən. Fikirləşmək lazım deyil, görmüsən, özü də çox görmüsən.

- Başqa şey fikirləşirəm. Mən dediyim beş idi. Sən birini demədin. Elm, təmizlik, halallıq və səbr! Sən səbrli demədin.

- Səbrli ver mənə, Yalvarıram, səbrli ver mənə! Kimlər sənə əzizdir, onların canına and verirəm, səbrli ver mənə! Ölənlər, qalanlar sənə olsun, səbrli ver mənə! Sevdiyin Allah sənə olsun, səbrli ver mənə.

- «Səbr Allahın adıdır» - deyirdi nənəm. Səbrli sənə necə verirəm?
Büzüşüb yazıqlaşdı. Amma yalvarışını dayandırmadı.

- Səbri ver mənə! Daha heç nə istəmirəm. Bir də gəlmərəm. Yazdıqlarına əngəl olmaram. Səbri ver mənə! Daha görməyəcəksən məni yazı yazanda! Söz verirəm! Səbri ver mənə.

- Səbri sənə verə bilmərəm. Mənim işim təkəcə oturub yazmaq deyil axı! Mən böyük bir kollektivdə işləyirəm. Orda bilirsən nə qədər səndən olan var?! Mən onların üzünə baxan kimi tanıyıram. Səbrdi saxlayan məni, yoxsa onlar dəli eyləyər adamı. Nənəm deyirdi, Şeytan Cinlərdən də olur, insanlardan da. İnsanlardan olan Şeytan daha inadlıdır. Allah hamınıza lənət eləsin. Lənət, min lənət...

Çırağın hisindən necə cana gəlmişdisə, eləcə çırağın şüşəsinin üstündə sürüşüb yox oldu. O bildi ki, şər-şeytan haram qatılmış neftin içində gizləndi. Bu ara işıqlar yandı. Hər tərəf gündüz kimi aydınlaşdı. Əl atıb lampanı söndürdü. Alışqanı yaxına qoydu. Saata baxdı. Dördün yarısıdır. Göz qapaqları qurğuşun kimi ağırlaşmışdı. Amma son sözləri mütləq yazmalı idi. Yazdı:

Demək, çətini insanın səbrini əlindən alana qədərdir. Ağıllı, elmi, təmiz adamların dəli olduğunu, əlbəttə, görmüşəm mən. Demək, onlar səbri əldən veriblər! Sonra yaşamaq çətin olur. Ona görə çoxdan bir dəfə demişdi: «Əvvəl mən gəlirəm, sonra Əzrail gəlir».

Çox vaxt belə olur...

* * * * *

- Qarı ölmür, qardaş. Əzrail gəlmir ki, yazıq arvadın canı qurtarsın. Ya da gələndə qarı onu elə bil aldadır. (Allah günahımdan keçsin) - əmisi oğlunun arvadı dedi.

- Nə qarı?

- Yetər qarı.

- Yetər qarı... Yetər qarı...

Əmisi gəlini əməllicə təəccübləndi:

- Boyy, yadından çıxıbmi? Əmin arvadı.

- O dururmu ki? - Yetim soruşdu - Bə heç səsi-səmiri yoxdu!

- Nə səsi-səmiri olasıdır? Quruyub taxta yapışıb. Ölüb, nəfəsicə üstündədi.

- Nə pis iş. Neçə vaxtda... Elə bilirəm çoxdan ölüb.

Evin alt mərtəbəsində, «padval» dedikləri yerdə - baş tərəfdə, dədə-baba taxtının üstündə yatmışdı. Padval ortaboy adam boyunda olduğundan, boynunu əyə tuta-tuta getdi. Göstərilən yerdə oturdu, rahatlandı. Bura göründüyü kimi darıxdırıcı deyilmiş. Geniş, rahat, təmizdi. Taxtın üstündə bir dəst ağappaq yorğan-döşək, balış var. Qarı gözə dəymir. Qonağı qarşılayanlar ayaq üstə durmuşdu.

- Siz niyə oturmursunuz? - soruşdu.
- Oturarıq - əmisi oğlu ağsaqqallıq eyləyib dedi, həm də oturdu.
- Əmidostumu neynəmisiniz? Şəhərlilərin dili ilə əmi arvadlarına əmidostu deməyi xoşlayırdı.

Ona elə gəldi ki, hamı nəşə gülümsündü.

- Əmidostunu neynirsən, gəlmisənsə, görmüş kimi varsan - bunu bayaqkı əmioğlunun arvadı dedi.

Hardansa uşaq səsi eşidildi. Davakar, inadçıl, höcət uşaq səsi:

- Yaxşı, ay bibi, yaxşı! - Kişi tələsik dilləndi. Tez yorğanı xeyli aşağı çəkdi.

Allah, Allah! Bu nədi?!

Ağappaq yorğan-döşəyin içində qupquru qol boyda arvad! Çox şeyin qurusunu görmüşdü. İnsan qurusudu bu, durmuşdu qabağında.

Qarını büküb beş yaşlı uşağın qucağına vermək olardı.

Ciy-ciy səslə nəşə dedi. Əmioğlu otaqdakılara: - Siz niyə durmusunuz, işiniz-gücünüz yoxdurmu? - dedi. Qarının səsi tutmuşdu onu. Nazik və ciyiltli olsa da uşaq səsine oxşatmaq olmazdı onu. Qurumuş səsi bu. Qurumuş səsin xofu, qurumuş adamın xofundan çox idi.

- Bu nə yeyir? - Soruşdu.

- Heç nə, su içir, dodağına şirə-zad çəkirik. Hərdən çörəyin içindən, yumşaq xörəklərdən.

Səs yenə eşidildi. Bunun adamdan gəldiyinə inanmaq olmurdu. Əmioğlu eşitməzliyə vurmaq istədi. Höcət, davakar səs cingildədi.

- Nə gətirəsidir, ay evi yıxılmışın qızı! Məllimin nəyi var burda, nə gətirsin sənə.

- Banan gətirmişəm. Uşaqlar göndərib.

Gətirdiyi bükülünü mizin üstünə qoymuşdu. Bananın birini götürdü, soyub verdi əmioğluna. O da azca qırıb, barmağının arasında əzib qarının dodaqlarının arasından içəri itələdi.

- Ye, ölmüşün qızı. Ölmədin, bunu da gördün. Dünyanın o başından gəlib e bu! Dərin getsin dədən-nənən, hey!

Qurumuş səs alçaq padvalda əks-səda verdi. Bu dəfə dediyini anladı. Deyəsən öyrəşirdi ona.

- Söymə - demişdi səs.

Bu nə dəhşətdi belə! Uzaq-uzaq illərin o üzündə eşitdikləri sözlər qulağına gəldi: "Səni görüm ölməyəsən, quruyub-quruyub quşca ətinə dönəsən". Nənəsinin səsində gəldi sözlər qulağına. Adam belə quruyub quş ətinə dönərmiş. Ya da bir quşa yem

olacaq şəklə düşərmiş. Ona elə gəldi ki, yorğanı üstündən götürsələr, bu arvad quş kimi uça bilər. Ağır yorğan basıb yataqda saxlayır onu. Qarını padvalın alçaq tavanında uçan təsəvvür eyləyib eyməndi.

«Görünür, belə lazımmış. Nələr gəzdim, nələr gördüm, İlahi! Bunu bu padvaldan başqa heç yerdə görə bilməzdim yəqin».

- Dünyanı dolanıb gəzdin, qoçaqsan, ölməmişən hələ - bunu qarı dedi.

O, könülsüz güldü:

- Ölməsəm də bir şey qalmayıb, - dedi.

- Olar, olar! - yenə səs ciyildədi.

Sinəsi genişləniş, səsi azca açılmış qarı əmioğluya dedi:

- Sən get işində ol.

Onsuz da son sözlərdən çaşmış əmioğlusu Onun üzünə baxdı. O da gözü ilə padvalın o biri başını göstərdi. Niyəsə qarı ilə tək qalmaq istəmədi.

- Gəlməyin yaxşıdı. Halallaşarıq. Nə incikliyin var, nə xətrinə dəyib, nə ürəyini qırıb, halal elə.

- Nə bilim, heç nə yadıma gəlmir. Rəhmətlik nənəm inciyərdi Sizdən.

- Hə, gözü yoldadı. Dörd göznən gözləyir məni. Səbri çatmır. Hərdən danışırıq Onnan. Nəydi azarı? Neynirəm deyərdi Ona?

- Bəs siz necə danışırırsız? Özü demir? - gülür.

- O bizim aramızda olan gapdı. Sən uşaqsan, onları Sənə nəə deyim?

Əmioğlusu bərkdən güldü.

- A gədə, sənə demədimmi get, işində ol?!

Əmioğlu getdi, bir azdan arvadı gəldi.

- Bunun canı Səndəymiş ki! Əməlicə adam olub, - dedi, Özü də necə dedi! Elə bil dirilməyini istəmədiyi bir adamı diriltmişdi qonaq.

- Gəlin narahat olur, da demir mən oralığam. Çox da gedib-gəlirəm. Bir gün də tamam gedəcəm.

- Yox, Allah eləməsin. Niyə narahat oluram. Hələ bir on il də indən belə yaşa.

Sözlər çox yapma, yalançı çıxdı qadının ağızından. Bu yerdə deyirlər «üzürü günahından betər oldu».

- Görürsən də, bunlar baxır mənə. Təkəm.

Qarıya cavab vermədi. Özlüyündə dəqiqləşdirməyə başladı: «Bu arvad nənəmin birinci eltisidi. Yəni, birinci qardaşın arvadı nənəmdi, ikinci qardaşın arvadı bu qarı. Bu əmioğlu, bir də Onun arvadı, qarının oğlu, gəlini deyil. Üçüncü qardaşın oğlu, gəlinidi. Bu

arvadın dörd oğlu vardı. Bu əmoğlu, onların heç biri deyil. Nənənin də bir oğlu mənəm atam, iki qızı da vardı, birini uzağa vermişdi, birini, qardaşı oğluna.

- Sən canın, nə deyirdi nənən məndən? Uşaq vaxtı elə bərk uşaq idin, səndən söz çəkmək olmurdu.

- İndi deyirsən, uşaq vaxtı səhv etməmişəm, böyük vaxtı eləyim?..

- Daha dünyadan üzülürük. Qoy buranın söz-söhbəti burda qalsın. Yükümüz də yüngül olar.

- Mənim dərddən başqa yüküm yoxdu - dedi.

İstəmirdi qarı ötənləri xatırlasın. Həm səsi xeyli açılsa da, dediklərini çətin anlayırdı, həm də Onunla münasibətləri o qədər də yaxşı olmamışdı. Daha doğrusu, nənəsinin münasibəti yaxşı deyildi. O isə qarıya qarşı heç vaxt pis ola bilməzdi. Çünki o, buna imkan vermirdi. Ürəyində, sözlərində, niyyətində necəydi, bu ayrı. Əsas münasibətlərdə O canıyanan, yanımcıl, xoşsifət idi.

Nənəsi deyirdi ki, mən onunla bacarmaram. Pislik edir, düşmənçilik edir. Di gəl ki, dostdu. Hünərin var küs, aralan, dindirmə. Özü danışdıracaq, səni də xeyli pisləyəcək ki, nə pis adamsan.

- Axşam Naimənin oğlunun toyudu. Qırmızı donumu geyib mən də gedərdim, amma camaat yaman baxır onda mənə. Onçu getmiyəcəm - qarı bunu deyəndə O, nə qədər çaşıb, özünü itirdisə, əmioğlunun arvadı bir o qədər rahat nəfəs aldı.

- Daha dur gedək, Çay iç, çörək ye. Huşu çaşdı, ölmüşün qızının. Gün axşama kimi öz-özünə danışacaq. Sonra iki gün heç nə yeməyəcək. Bəlkə səsi də getdi. Sənnən danışanda səsi qayıtmışdı.

- Heç nə başa düşmədim.

- Kim nə başa düşür ki, Siz də başa düşəsiniz?

Onlar qalxıb, padvaldan çıxdılar. Yenə qarının səsi gəlirdi:

- Az, öldümü gədə?

- ...

- Duror?!!

- ...

- Həncəri, iməkləyir? Neçə yaşı oldu ki? Booy, yetimin üzü bərk olur, Allah!

Əmioğlunun arvadı Onun üzünə baxdı. Əmioğlunun arvadı deyəndə ki, elə O da əmisi qızıdı. Üçüncü qardaşın kiçik oğlu, dördüncü qardaşın böyük qızını alıb. Beş qardaşın birəcə bacısıdı bu qız. Amma niyəsə Ona əmisi qızı kimi yox; əmisioğlunun arvadı kimi doğma baxır. Arvad isə Onu əmioğlusunu, özü də adlı-sanlı əmioğlusunu kimi ürəkdən çox istəyir.

Onun üzünə baxıb:

- Dərdin dağa-daşa, bəri gəl - dedi - Gedib oturaq, Ona fikir vermə.

Kişinin fikri içəridə - qarının yanında qalmışdı. Əmoğlunun arvadı elə bilirdi ki, qarının sözü Onu tutub. İzahat verdi:

- Rəhmətlik anam danışdı. Sən körpə olanda deyirmişlər «Allah bilsin, bu uşaq qalacaq, qalmayacaq». Anam deyirdi Yetər tez-tez soruşurdu «öldümü gədə?», harda bir ağlaşma səsi eşitsə, elə bilirmiş sənə nəşə oldu. Bir dəfə bir hadisə olub. Deyir, ondan sonra o sözü yığışdırdı.

O hadisə çoxdan olmuşdu. Bir də dəqiqliyinə varaq ki, beş qardaşın böyüyü ögeydi. Anasını köç vaxtı buğa vurub öldürmüşdü. Atasını evlənmişdi, təzə arvadın dörd oğlu olmuşdu. Arada itən illərə görə böyük qardaş sonradan olan dörd oğlandan xeyli böyük idi. O səbəbdən onun uşaqları da böyük idi. İki qızını gəlin köçürüb, oğlunu evləndirəndə o biri qardaşların uşaqları 1-5 yaş aralarında uşaqlar idilər.

Həmin böyük qardaşın arvadı yetimin nənəsidir - ikinci qardaşın arvadı Yetər. Qalan ikisinin adını bilmirik. Ən kiçik qardaş da evlənməmişdi, arvadı yox idi.

Yetimin babası iki qızını əvvəlcə ərə vermişdi. Oğlunun toyunu elədi. Amma övladını görmədi. Oğul da dünyaya gələcək yeganə oğlunu görməmiş dünyasını dəyişdi. Dünyaya gələn uşaq onu dünyaya gətirən anadan da yetim qaldı. Beləcə, böyük qardaşın arvadı təkbaşına bu yetimi saxlayası oldu. O səbəbdən, əslində, bu həyətdəki uşaqların əmisi nəvəsi olan Yetim birdəfəlik əmioğlu kimi qəbul olundu. Uşaqlardan 3-5 yaş böyük idi. Onunla yaşd olanlar, hətta ondan sonra da dünyaya gələnlər var idi.

Bu əmioğlunun arvadı dördüncü gəlinin qızıdır. Onda onun anası təzə gəlin idi. Bircə bu qızı doğmuşdu. Qucağında idi.

Dediyimiz kimi, o hadisə çoxdan olmuşdu.

- Az öldümü gədə? - Yetər soruşdu.

- ...

- Niyə dinmirsən, a yanmış! Axır öldümü uşaq?

- Yox.

- Gözün niyə qızarıb? Nədi bə, elə bil bizdən səs gəlir?

- Yox, get! Elə onlara get - bunu dördüncü gəlin dedi.

Yetər gülümsündü:

- Yoxsa arvad öldümü birdən-birə? Dərd yıxdı arvadı. - Çiyinə düşən şalı başına qaldırdı. Basılmış çəpəri keçib, içəri tələsdi. Dalınca tibb bacısı girdi. Dilli-dişdi, əli yüngül, hah deyəndə köməyə çatan tibb bacısı onu qabaqladı.

- A peşman olmuş, - dedi, - xalxı niyə peşman eləyirsən? O yekəliyində qaynar süd qazanını qoyub hara getmişən?

Elə bil o yekə qaynar süd qazanını onun başına endirdilər. Yanıb qarsalandı.

- Boy, yoxsa uşaq südəmi düşdü? Hansı, gədəmi, qızımı? - yerindən qopub, evə qaçmağa taqəti çatmadı, elə bu cür taqətsiz üzünü tibb bacısına tutub:

- Sən qardaşının canı, dərdin ürəyimə, düzünü de, - dedi.

Tibb bacısı da:

- İraq canından, elə demə – dedi - intəhası, hövsələni gen elə. Huşun qara gəlib, qazanı əl-ayaq altında qoyub getmişən, qız südə düşüb. Amma yaxşıdı, dərmanlamışam, iynə də vurub yatırmışam. Hələ heç nə yoxdu.

Qızı rayon xəstəxanasına aparmadılar ki, çox yanımışdı. Tibb bacısının təkidi ilə rayondan həkim gətirdilər. Baxdı. O da rayona aparılmasına tərəfdar olmadı. «Əgər Bakıya çatdıra bilsəydiniz» dedi. Ümid tibb bacısına qalırdı. Adam göndərib rayon bazarının qabağında bir cuhudun özü düzəldib satdığı, südə oxşar dərmandan aldırdı. Dərman su butulkasında idi, yanında da lələk. Onunla yağladı. həkim yazdığı dərmanları aldırıb vurdu. Amma qız günyarım yaşadı.

Əmisi oğlunun arvadı köksünü ötürdü. O da köksünü ötürdü.

- O qızı biz görməmişik - dedi Yetim.

- Hə da, bizim aqlımız kəsməyəndə o ölüb. Ona görə indi Yetər bibimin qızı yoxdu. Qarı səni görüb, huşu ondan da əvvələ gedib. Qarının işi müsibətdi. Canımız boğazımıza dirənib. Amma neyniyəsən, gedib Kitab da açdırmışdıq. Deyir, onunla işiniz olmasın. Əcəli Allahdandı. Amma deyir bununla Allahın ayrı haqq-hesabı var! Adamın inanmağı da gəlir, inanılası da deyil. Necə ki, ayrıca haqq-hesab?! Kitab açanın neçəsi məsləhət görüb ki, qulluğunda duraq. Yoxsa baxmayasan ki, ölsün öz canı da qurtarsın. Bizim canımız da. Deyir, onda, bunun günahını boynunuza götürmüş olarsınız. Qabağınıza qat-qat artıq çətinliklər çıxar. Dözün, istədiyini verin. Nə vaxta qədər Allah onu saxlamaq istəyir, saxlayacaq. Zarafat yaşı yoxdu. Bizim taylarımızın çoxu «ükünü yığıb» O ki, ola bu.

- Gəl əllərini yu, üzünə də su vur.

Bu təklif lap ürəyindən oldu. Tut ağacından asılmış əlüzyuyana tərəf getdi.

Əmioğlunun arvadı:

- Daha onu işlətmirik, - dedi. - Əli ilə bir az aralıda, təzə, altında rakvan olan əlüzyuyanı göstərdi.

O isə çox istərdi tut ağacına mismarlanmış köhnə əlüzyuyanda yusun.

Bunu demədi. Gözucu köhnə əlüzyuyana baxdı, bir də uzaqlara.

Əmioğlunun arvadı söhbətlərin üstündən xətt çəkmək üçün mü, ya Onun köhnə əlüzyuyana baxdığına görəmi, niyəsə nənəsini xatırladı.

- Rəhmətlik bibim Sənin məktublarını mənə oxutdururdu - dedi.

O da:

- Cəmi ölənlərə rəhmət! - dedi. - Mən məktub yazırdımmı? Yadıma az gəlir - söylədi.

- Elə az yazırdın. Rəhmətlik nənən deyirdi, «mən köhnə əlifba ilə oxumuşam, təzə ilə oxumağa hövsələm çatmır, gəl oxu. Oxuyurdum. Gözləri dolurdu. «Noloydu, bir quş olub uçaydım, qonaydım aynasına, görəydim neynəyir» - deyirdi. Təsirlənirdi. Həmişə də axırda belə deyirdi. İndiki kimi yadımdadı: «Allah səni göylər kimi dirəksiz saxlasın».

* * * * *

Göylərdən gəlirdi elə bil bu səs. Çünki yerdə heç kəs yox idi.

- Deyirsən ölümdən qorxmuram! Bir dəfə ölüb dirilmisən ona görə! Yadımdadı, atan cərrah bıçağı altında olanda ölmüştün.

- Yoox... Qorxmuşdum onda. Çox qorxmuşdum.

- Bir dəfə də ölmüsən. Nəse səhv eləmişdin işdə. O məsələ açılarda ölmüştün.

- Yoox... Xəcalətdən əzab çəkirdim ona. Makinada yazan satmışdı məni. Ani səhv və böyük ağrı. Bu idi o.

- Bəs nə vaxt?

- Məğlub olduğum adamla gülə-gülə, səmimi danışmalı olmuşam. Və o an mən öz ölümümü yaşamışam. Amma sonra onu məğlub elədim.

- Bildim, ondan heyfini aldın.

- Almalı bir heyfim də yox idi. Mənim səhvim onu qalib eləmişdi.

- Həə... O haqda dönə-dönə düşünməmişən. Ona görə mən tam bilmirəm.

Yəqin vəziyyət çətinləşəndə işin ancaq mənə ləhnət oxumaq olub. İş işdən keçəndən sonra Şeytana ləhnət oxumaq nəyi dəyişir axı? Nəfsinizdi sizə düşmən, hamınızı o yıxır.

Həyatda heç vaxt eşitmədiyi bir gülüşlə güldü. Səs ələmi başına götürdü. Tükləri elə biz-biz oldu ki, elə bil milyonlarla iynə eyni vaxtda dərisinə sancıldı. Bədəni iynələrdən göynədi, eyməndi həm də. «Allah sənə rəhmət eləsin, Hüseyn Cavid!» «İblis»i oxumasaydım, qorxardım bundan». İstədi bir söz desin, görsün danışa bilirmi:

- Rəhmətlik Hamlet İblis rolunda belə gülürdü, - dedi.

- Hər ikisinin də sonu məlum. Birini gördün. Cavidə də eşitmişən - səs dedi.

- Qalib sayıram onları. Hər ikisi ölməyəcək kişilərdi.

- Özün bil. Dünyada heç nə səbəbsiz olmur. Xüsusən ölümlər.

- «Ölüm haqdır, çıxmaq olmaz əmrdən», insanlıq bu fikirdədi.
- «Ölüm var ölüm kimi, ölüm var zülüm kimi» bunu da insan deyir.
- Elədi.
- Səmədoğlu Yusifi də tanıyırsan. Atanın dostu.
- Böyük yazıçı! «Qardaşım deyirdi atama. Onun adını çəkmə. Göylərdə yeri var onun.
- Mən sözümdü dedim.
- Nə sözün var? Allah sənə lənət eləsin, əl çək məndən!
Qələmin xırdaca düyməsini basdı. Qələmin yazan ucu koramal dili kimi içəri çəkildi.
- Oooyyy... Allah, sən özün mənə kömək ol!
Saata baxdı. Beşdi. Sürünüb özünü yatağa saldı. «Səhər açılacaq, adi günlərin biri başlayacaq».

* * * * *

Yox, bu gün adi deyildi.

Bu gün köksünün altında gəzdirdiyi, bağrının başında yaraya dönməyə cavab almırdı. O məqsədlə açıq darvazadan içəri girmişdi. Axşamın ala-toranında burnuna dəyən torpaq və ot ətri çaşdırmışdı Onu. Ayaq basdığı həyətdə gördüyü, duyduğu doğmalığı çaşdırmışdı Onu. Bir də ona tanış lövhələr uzaq-uzaq keçmişləri yadına salmışdı. Ömrünün bəzi anları yaddaşında yenidən yaşanmışdı. Amma O, buraya öz ömrünün bəzi anlarını yaşamağa gəlməmişdi. Gəlməmişdi ki, atasının o uzaq payız gecəsində ömrünün sonuncu gününü necə yaşadığından xəbər bilsin. Ona elə gəlirdi ki, ünvanı səhv gəlməyib. Qonağın gelişindən quruyub yerində qalan qoca ilə qarşı nə düşünürdü, onu bir Allah bilir. Bütün kəndin qorxudan tük saldığı it, qara gözlərinin dərinliyindən dərd yağa-yağa, qonağa baxıb nə fikirləşirdi, bunu isə (yalançılar sözü) heç Allah da bilmirdi.

Bilirdi ki, birbaşa mətləbə keçmək lazımdı:

- Mən deyildim, ay oğul, həmin adam! Nəyə inanırsan inan! --bunu kişi dedi. Səsi tutqun çıxdı. - Mən hayıfılanıram ki, dünyada elə bir şey yoxdu ki, buradaca Səni inandırın ki, mən sənə qan düşmənin deyiləm. Bacarmazdım o işi mən, oğul!

- Bəs niyə elə demədin onda?

- Dedim, inandıra bilmədim, hər şey mənim ziyanıma işlədi. Sovetin qanunlarının dalı-qabağı kəsən vaxt idi. Quran adı tutmaq olmazdı. Yoxsa müsəlman qaydasında bunun yolu var. Qurana əl bas, vəssalam. Gerisini qurban olduğum Allah həll eləyir. Amma bunu o vaxt kimə deyəydim, necə deyəydim?!

- Mən eşitmişəm ki, siz öldürəni görüb, deməyən adam kimi həbs olunmusunuz.

- Yox, mən öldürən adam kimi həbs olunmamışam. Mən boynuma götürməyə məcbur oldum. Çünki, ən asan, salamat yol bu idi. Öldürəni görüb deməyən adama, özün oxumuş adamsan, şahid kimi 15 il verməzdilər heç.

- Bəs sonrakı on beş ili niyə verdilər?

- Əvvəlki on beş ili necə vermişdilərse, sonrakı on beş ili də eləcə verdilər. Gəl məndən heç nə soruşma, ay oğul.

O qocaya baxıb ürəyindən keçirdi: «Ona bu yaşda gəl indi inandığın Qurana əl bas, olanların hamısını olduğu kimi danış demək düz olmaz. Gərək mən neçə illər əvvəl gələydim. Onda yaxşı danışardım Onunla».

Qoca da ürəyi əsə-əsə düşünürdü. «İndi desə ki, gəl kitaba əl bas. Eləməsəm, dediklərimin heç birinə inanmayacaq. Kitaba da getmək, mənim bu yaşında...».

O, isə öz-özünə deyirdi. «Əgər kişi özü kitaba əl basıb məni inandırmağa çalışsa, özü bilər. Desə ki, kitab gətir əlimi basım, heç olmasa səni inandırım, bu, başqa. Yox özü deməsə mən bunu ona deməyəcəm?»

Qoca gözləyirdi. Ürəyi əsə-əsə.

Yetim də qocanı gözləyirdi. Dinmirdi.

Sonra qocanın ürəyinin əsməyi dayandı. İndi kiprikləri, sinəsi, üzünün əzaları əsirdi. Gözləri doldu və sonra çəlik tutan əli, bədəni, nəhayət, əlindəki çəlik də əsim-əsim əsdi. Qoca ağlayırdı. Qarşısındakının heç nə demədiyinə görə ağlayırdı.

Səsi çıxmırdı. Göz yaşları ürəyinə axırdı elə bil. Bir az toxtayıb:

- Sən kişi oğlusan, ay oğul - dedi: - Mən kişilik eyləyə bilmədim, nə onda, nə də indi. Amma Vallah, Billah sənın atanı öldürməmişəm. Mən bunu eyləyə bilməzdim.

«Görəsən Ondan soruşsam ki, Sən həmin adamı həqiqətən görmüşdünmü, indi həmin adam sağdımı, düzünü deyərmi? Yoxsa məni sadədil yerinə qoyub, həmin adam ölüb, oğul-uşaqdan da heç kəsi qalmayıb deyərmi», belə fikirləşir, dinmirdi.

Qoca özü kövrəlib ağladığı kimi, özü də kiridi.

Qarı yarım dolça su, bir də dərman gətirib kişiyyə vermək istədi. Əli ilə Onun gətirdiklərini kənara itələdi. Tərs-tərs arvada baxdı. Qarı qeyb oldu.

- «Sən həqiqətən mənim atanı öldürməmişən, qoca! Onu öldürən qəddar olub, Allahsız olub, qara qüvvə olub. Sənın əllərində işıq var, mən onu aydınca görürəm. Sən adam öldürə bilməzsən, amma Onu öldürəni görmüş olardın. Bir əsas olmasaydı, Səndən yapışmazdılar. Bəs O adamın kimliyini niyə demədin??? Heç olmasa indi mənə deyərsənmi?!»

Qonağın səsi çıxmırdı. Soruşduqlarını ürəyində soruşurdu. Gözünü bir nöqtəyə dikib susurdu.

Qoca ya dəli kimi bərkdən gülmək istəyirdi, ya hönkürüb ağlamaq istəyirdi. Amma bunun heç birini eləmək olmazdı. O, dodağını dişləri ilə gəmirib töküdü.

Toxtadı. Sonra özü danışdı:

- Rəhmətlik mənim çöldəki komamın yaxınlığında vurulmuşdu. Mən orda - dəmyə yerdə bostan əkmişdim o il. Koma qurub gecələr də orda qalırdım. Komaya yaxın yerdə vurulmuşdu. Bir yaman suyuşirin müstəntiq vardı. Saati, dəqiqəsi, məsafəsi ilə ölçüb-biçib dik gözümün içinə oxudu ki, sən təzə yatmış, olardın, ya yarıyuxuda olardın. Güllə səsini eşitmisən, səsə bayıra çıxmısan, vuran adamı görmüsən. Deməlisən! Gözümə durdu bir çətən külfəti, əlil qardaşı, xəstə anası. Dedim mən heç kimi görməmişəm. Səhəri şəkillər gətirdi. Dedi ayaq izidi. Güllə atılandan sonra sən komadan çıxmısan. Səs gələn tərəfə qaçmısan, filan məsafədə qatillə qarşılaşmısan. Sonra Onun ayaq izləri kəndə tərəf, səninki komaya tərəf gedir. Həqiqətən, mən öldürəni, daha doğrusu, güllə atanı qayıdanbaş gördüm. Amma kimə güllə atmışdı, güllə atılan sağ idimi, yoxsa ordaca hər şey qurtarmışdı - onu bilmədim. Mən güllə atanı deyə bilməzdim. Çünki Onu tanımışdım.

Sonra necə yazdılar, pozdular, belə çıxdı ki, rəhmətliyi mən öldürmüşəm. O müstəntiq də necə oldu, xəbərim olmadı. İş ayrı müstəntiq davam elədi.

Qoca sözüne ara verdi.

O ürəyi tövşüyə-tövşüyə gözləyirdi ki, qoca o bir çətən külfəti, əlil qardaşı, xəstə anası olan adamın adını deyəcək. "Mən soruşmalı deyiləm. Bir halda ki, O bunları deyir. Adı da lazım bilsə deyəcək. Yox, deməsə, onu soruşmaq artıqdı".

Qoca istəyirdi ki, O həmin adamı soruşmasın. Niyəsə Ona elə gəldi ki, Onun kimliyini soruşmayacaq. «Bəs nə fikirləşir, niyə danışmır görəsən». Özlüyündə götür-qoy elədi. «Yəqin beynində vuruşdurur ki, görəsən bu nəm-nişanda adam kənddə kimdi».

O isə başqa şey fikirləşirdi: «İndi mənim yerimdə başqa bir adam olsaydı, qocanın xirtdəyindən tutub boğardı. Deyərdi «uzatma, qoca, həmin adamın kimliyini de». Görünür oxumaq, insana çox, lap çox şey versə də, bəzi dəyərlərimiz var ki, onlarla uzlaşmır. İntiqam almağa lap az qalır. Amma bütün bunlar mənlilik deyil. Mən heç həmin adamı tapa da bilmərəm. Bir də ki, bu nəyi dəyişəcək. Guya həmin adamı tapsam, boynuna alacaq ki, niyə belə edib. Səbəb yüzə-yüz açılacaq? İnanmıram!" Sonuncu söz necə oldusa Onun ağzından çıxdı. Qoca fağırlaşıb, yazıqlaşdı dedi:

- İnanmırsan? Bir olan Allaha and olsun, oğul, sözümdə yalan yoxdu. Saç, saqqalının ağardığına baxma, Sən hələ cavansan. Bu dünyada bir qarış yer də sahibsiz

deyil. O ki, ola canlı adam. Səni bilmirəm, mən bir olan haqqın hökmünə inanıram. Mən Sarya qarının göz yaşına bais olsaydım... -- qoca nələrsə deyirdi.

O isə qocanın yaşlaşmış vücuduna, sakit, təmiz üzünə, işıq çıxan əllərinə baxıb, bayaq qocanın ağladığı kimi ağlamaq istəyirdi. Çiyinləri əsə-əsə içini döyə-döyə ağlamaq.

Birdən soruşdu:

- Ay Söyün əmi, deyirlər Sən yaxşı saz çalırsan. Sazın evdədimi?

Qoca qəfil:

- Hayy???... - dedi. Bu yerlərdə «hayy?», yəni ki, «nə dedin? Eşitmədim, bir də de» mənasında işlənən şiddətli sual formasıdır.

Daha heç nə demək olmazdı. Heç biri heç nə demədi.

Qonaq gəldiyi açıq darvazadan çıxıb getmək istədi. Qapı örtülmüşdü. Qarı qarının ağzında Onu qabaqladı.

- Düşmən evindən ha, getmirsən, a bala, bir stəkan çay iç, get, - dedi.

O, heç nə ifadə etməyən donuq gözlərlə qarıya öteri baxdı.

Örtülü darvazanı bu dəfə özü açdı, çıxanda qapını örtmədi. Axşamın qaranlığı, Ayın işığında bir azca aydınlaşmışdı. Buna baxmayaraq, gözləri yaxşı görmürdü, çətin yeri yirdi. Qoca isə bayaq «hayy?» deyəndə öz səsindən qulağı batmışdı. Ona görə, nə qarının dediyi sözü, nə qonağın ayaq səslərini, nə də sonradan örtülən darvazanın səsini eşitdi.

* * * * *

Kişinin əvvəl qulağı tutuldu. Hiss elədi ki, heç nə eşitmir. Ürəyi yandı, Su istədi. Bu, onun axıncı dediyi söz oldu. Arvadı su gətirdi. Kişinin halından nə hiss elədisə, Onu elə həyətdəcə taxtın üstünə uzatdı. Həyətdə ağacın altında köhnə dədə-baba taxtı, üstündə kilim, balaca döşək, mütəkkə vardı. Yanında arvadın cehizlik dəyirmi qabaq stolu, palıd taxtasından bir neçə kətil qoyulmuşdu. Kişinin başının altına mütəkkə qoyub uzatdı. Kişinin alnına puçur-puçur tər gəldi. Əli ilə siləndə diksindi arvad. Tər bumbuz idi.

- Toxta bir, həkim çağırım, - dedi.

Kişi onun nə dediyini eşitmədi. Dodaqlarını isə duman içində gördü. Bununla belə O, dodaqların tərənəşindən nə dediyini başa düşdü. Əli ilə:

- Yox, - dedi.

- Arvad qışqırıb:

- Ay uşaq, kömək edin! Boyy, Allah...! Vayy... kömək edin - deyəndə köməyə gələnlərin əvvəli çatan kimi, axıncıları molla ilə gəldilər.

Bir azdan mollanın avazı, oxuduğu «Yasin» gecənin qaranlığına süzülürdü.

Hava hələ tam qaralmamış, Kişinin gözləri qaranlıq gətirmişdi. Hava tamam qaralmışdı, amma O hər yanı işıq içində görürdü. Aydınlıqda qulaqları da eşitməyə başladı. İşıqlıqdan bir çətən külfəti, əlil qardaşı, xəstə anası olan Ona tərəf gəlirdi. Ona çatanda «Salam» dedi. Və onu da dedi ki, «Əmiroğlu, səni o dünyada belimdə gəzdirəcəm».

Kişinin dili də açılmışdı elə bil. Özündə təpər tapdı ki, soruşsun:

- Sən niyə elə eləmişdin, ay zalım! O sakit, dinc adam sənə neynəmişdi?

Deyəsən heç soruşmamış, bir çətən külfəti, əlil qardaşı, xəstə anası olan dedi:

- Heç nə soruşma, Əmiroğlu, heç nə soruşma. Evimi yıxma! «Keçənə güzəşt» deyərlər.

İstədi desin «qana güzəştmi olar, a qana batmış?! Dinəmmədi.

Molla oxuyurdu...

Kişinin sinəsi körük kimi qalxıb enirdi. Ağızından azca köpük daşırdı. Qonşu qarı əlində tutduğu dəsmalla köpüyü silirdi. Kişinin sinəsi körük kimi qalxıb enirdi. Elə bil bu saat sinə o qədər qabaracaqdı ki, partlayıb çat-çat olacaqdı. Birdən dikəlmək istədi. Kəndin o başında ərdə olan, xəbərə birnəfəsə qaçıb gələn kiçik qızı Kişini dikəltmək istədi. Molla bir əli ilə qızı yüngülcə kənara itələdi.

Kişi əməlli-başlı dikəldi. Qız sevindi. Qonşu qarı isə «yaylıq gətir» dedi. Kişi dikəldiyi anda sinəsi axırıncı dəfə qabarıb dayandı. Arxası üstə yatağına düşdü. Daş kimi hərəkətsiz oldu. Kimsə gözlərini sığadı. Sonuncu anda bir çətən külfəti, əlil qardaşı, xəstə anası olan gözlərinə göründü. «Oğlu gəlmişdi» demək istədi. Dili, dodaqları daşa dönmüşdü. Kimsə qızın gətirdiyi yaylıqla kişinin çənəsini bağladı.

Molla oxuyurdu...

* * * * *

Uzaqdan Quran səsi gəlirdi. Yetim evdəydi. Yata bilmirdi. Bir də onu bilmirdi ki, sabah kənddə Onu hansı xəbər gözləyir!

Səhərə yaxın gözüne yuxu getdi. Səhər yuxusu şirin olur. Bir yandan da beyni yorulmuşdu. Daş kimi yatmışdı. Onun dərin yuxusu ilə görkəmi heç uyğun gəlmirdi. Ayaqqabılı, paltarlı yatmışdı, çünki axşam soyunub yerinə girmiş, yata bilməyib, durub geyinmiş, ayaqqabılarını ayağına taxıb həyəətə düşmüş, gəlib təzədən uzanmış, yata bilməyib, yenə təzədən geyinib həyəətə çıxmışdı. Axırda paltarlı-ayaqqabılı yerinə uzanmış, daş kimi yuxuya getmişdi.

Gecələr yatanda evin qapısını bağlamırdı. Çöl darvazanı bağlayırdı, vəssalam.

Səhər tezdən, gün çıxmamış əmisi uşaqları, qohum-qardaş, simsar, lap yaxın qonşu - uşaqlıqda adına Cıqqı deyilən Mahmud kişi, onun arvadı girib-çixır, həyətdə dolaşır; O isə yatırdı.

Əmisi oğlunun arvadı, bir də Mahmud kişi ilə arvadı hamıdan əvvəl gəlmişdi. Əmisi oğlunun arvadı «başıma daş, elə ayaqqabılı yatıb» - dedi. Ustufca ayaqqabıları çıxartdı.

Əgər O durub ayağında ayaqqabı görse az təəccüblənərdi, nəinki durub evdə, həyətdə bu qədər adam gördü, mat qaldı. Özünü o yerə qoymadı. Amma açıqdan-açığa maraqla ona güc gəlirdi. «Bunlar nəyə gəlib görəsən, xeyirdimi?!» Heç nə soruşmadı. Əl-üzünü yudu. «Xoş gəlmisiz» elədi. Əmisi oğlunun arvadına:

- Çay hazırla, - dedi.

- Çay hazırı, - əmisi qızı tez cavab verdi. Onlar yedilər. Elə bil bu adamlar hüsr yerindəydi. Alçaq səslə danışır, xeyli kədərli, fikirli görünürdülər. Bu da onlara baxıb elə həmin əhvalı keçirirdi. Üstəgəl, gecəni yatmamışdı, yorğun görünürdü. Gecəki hadisəni, Kişi ilə görüşünü açıq beyinlə xatırlamaq, söhbətlərini bir də yadına salmağa ehtiyac duyurdu. Əmi uşaqlarının, qonşunun, gəlib-gedənin əlindən fikrini cəmləşdirə bilmirdi.

Kənddə isə həmin gecənin dastanını düzüb qoşmuşdular.

Ən əvvəl bulaq başında arvadlar danışdırlar: «Dünən axşam-tərəfi, ala qararıqlıqda Onu Əmiroğlunun darvazasından girəndə görüblər». Sonra da kor Soltanın nəvəsi deyir ki, qaranlıq düşmüşdü. Mən toyuqları dərmanlatmaq üçün baytar həkimi çağırıb qaydanda gördüm ki, müəllim Əmiroğlunun evindən çıxdı, sol əli ilə sinəsinin sol tərəfini tuta-tuta gedirdi. Biz toyuqları dərmanlatdıq, sonra da nənəngilinkini dərmanlatdıq. Təzəcə qurtarıb, çay içib, həkimi yola salmışdıq ki, Əmiroğlunun arvadı aləmə ün saldı».

Bunlar fakt idi. Və danışanlar, eşidənləri inandırmaq üçün nə qədər əzizi var idi hamısının canına and içirdi. Allahı, Quranı, on iki imamı da yaddan çıxartmırdılar. Bunlar fakt idi. Bundan da böyük fakt o idi ki, Mahmud kişinin arvadı da demişdi: «Xəbər çıxar-çıxmaz kişi məni tələsdirdi ki, bir tez elə qonşuya keçək». Getdik gördük, itkin qardaşımın urfu haqqı, heç pencəyini də soyunmayıb, ayaqqabısını da çıxarmayıb. Uzanıb daş kimi yatıb. Əmisi qızı ayağını soyundurdu. Üstünü örtüdü. Hələ sonra bir-iki saat da yatdı. Gün-günortaya yaxın durub.

Gün günorta yerinə qalxanda, xəbər ildırım sürəti ilə bütün kəndi bürüdü. Hamı - kişi-qadın, qoca, cavan, uşaq, xəstə, sağ - hamı ondan danışdı. Deyirdilər: axşam-tərəfi gedib, qaranlıqda oradan çıxan, ürəyini tuta-tuta uzaqlaşan görüblər. Gəlib paltarlı-ayaqqabılı yatıb. Hələ bu deyilənlər harasıdı. İndi təhlilə keçmişdilər. Deyirdilər, kəndə

ona görə gəlibmiş. Ev tikmək bəhanədi. Məqsədi bu imiş. Gəlib məsələni çürütməyə. «Gec elədi, güc elədi». Aldı atasının qanını.

Kimi deyirdi, «hökumət baxmaz, bunun hörmətinə, indiyə kimi olan xidmətlərinə. Tutacaqlar hökmən». Kimi də deyirdi «Nə hökumət, indiyə qədər yaxşı vəzifələrdə işləyib, torbayla qızıl yığıb. Verib yumacaq «itlərin» ağzını.

İt demiş, dedilər bəs it hardaymış. Bu necə girib həyəətə, kişini öldürüb, itin səsi çıxmayıb? İt sapsağ həyətdə zəncirdə olub. Bunun sirrini sonradan Umud kişinin oğlu deyəcək. Hələ O Kürün o tayında qoyun yataqlarındadı. Və camaat bu haqda hələ heç nə demir.

Amma camaat, bildi-bilmədi, hər şeydən danışır. Hətta məhlə uşaqları da, xəbər kəndə yayılandan oynamağın daşını atıb, xısın-xısın pıçıldadırdılar.

Kənd təzə xəbərdən korluq çəkmirdi. Gün günortadan əyləndə xəbər yayıldı ki, meyid bu gün basdırılmayacaq. Səbəb nədi, Bu rəhmətliyin kənddən kənardə uşağı yox, qardaşı yox, niyə basdırılmayacaq? Hamı bir-birindən soruşa-soruşa qaldı. Heç kəs cavab bilmirdi. Hətta mərhumun arvadı dedi: «Mən bilmirəm. «Molladan soruşun». «Bilmirəm, yiyəsi bilər» dedi. Məsələnin ən düzü beləydi: Xəbər yel qanadında hər yana, o cümlədən, rayon mərkəzinə çatdı. Hətta rayon prokuroru məsələyə əhəmiyyət verdi. Məsləhət verdi «Ora adam göndərmək olmaz», - dedi, «məsələnin dəqiqliyinə, kimin haqlı, haqsız olmağına baxmayıb, kənddə qarşিদurma yarana bilər. Hələ desən qan tökülər. Qarşısızalmaz situasiyalar yaranar, odur ki, məsələni dəqiq və görüntüsüz araşdırmaq lazımdı, hələlik».

Rəis də həmin kənddə yaşayan, uzun müddət dərzi işləyib, indi təqaüddə olan, ömrü boyu gizləndə agent işləmiş, amma aşkarda da agent kimi tanınan filankəsi yanına çağırıb, Ona özü tapşırıq verdi: «meyidi yuyanlardan olarsan, necə azımdı baxarsan, məlumat verərsən.»

Məscid yoxdu bu kənddə. Burda qaydadı; ölüləri öz həyətinə, bağın-bağatın bir tərəfində, dalda bir yer düzəldib, orada yuyub kəfənləyirlər. Kişiləri kişi, qadınları qadın yuyur.

Agent Filankəs oldu meyid yuyanlardan biri. Hesabatında tam və qəti bildirdi. «Meyiddə heç bir öldürülmək əlaməti yoxdu».

Kişinin arvadını elə meyid, ortalıqdaykən xüsusi göndərilmiş adam danışardı. O da hadisəni olduğu kimi danışdı, dedi ki, kişi öz əcəli ilə öldü. Müəllim narazı getmədi. Hətta gedəndə sazını soruşdu kişidən.

Bu da araşdırma aparınları sakitləşdirə bilmədi. Bəs neyləməli?! Filankəs məsləhət gördü «molla ilə danışın». Elə meyid ortada molla ilə danışıldı. Meyid müayinə

olunmalıdı. Amma necə? Camaat gərək bilməsin. Molla dedi ki, fürsətdi. Mən bu camaatı başa sala bilmirəm ki, meyid bir yerdə - məsciddə yuyular, yoxsa ki, hərənin öz bağında yox. Qayda qoyaq ki, meyid aparılsın rayonda məsciddə yuyulsun, kəfənlənib gətirilsin.

Elə də oldu. İstintaq ekspert həkimi məsciddə meyidi yoxladı. Rəy verdi ki, cinayət tərkibi yoxdu bu ölümdə. Öz əcəli ilə ölüb.

Sabah günəş qüruba enəndə, ikinci vaxtı dəfn olundu Kişi.

Bir gün gec dəfn olunsa da, yenə hüsrə gələnlər çox idi. Biri elə Kürün o tayında qoyun yatağından gələn Umudun oğlu.

Onun gəlişi ilə bağlı söhbətin təzə düyünləri çözülməyə başladı.

Umud kişinin oğlu kəndçiləri kimi and içib camaatı inandırır ki, Əmiroğlunun iti müəllimə hürməzdi.

- Əmiroğlunun iti müəllimin atasının itindən törəyib. Atasının çox yaman iti var imiş. Yetimin atası öldürüləndə it havadan iy çəkib, zənciri qırıb, iyi tutub, gəlib, düz Nüsrət öldürülən yerə. Dədəm deyirdi, qanı tökülən yeri iyləyib, havalanmışdı it. Çölü-düzü hürə-hürə gəzirdi. Heç kəsə məhəl qoymurdu. Axırda Əmiroğlunun heyşan komasına girdi, oradan çıxmadı. Əmiroğlu tutuldu. İt orada qaldı. Uşaqları yiyəlik elədi itə. Dədəm deyirdi əməlli itdi. Bizə küçük lazım olanda dədəm Əmiroğlunun gədəsindən soruşurdu ki, kimin qancığı kürsəyə gəlib o itə. Həmin qancığın küçüyünü götürürdü o il. Dədəm deyirdi, it qanı iləyib, beyninə düşüb iy. Neçə nəsil ondan törəyən itlər həmin qanın iyini tanıyacaq hələ. İnanmırdım. Amma Əmiroğlunun arvadı deyib, «itin üzünə baxa-baxa qaldıq, müəllimə hürmədi it.»

Umud kişinin oğlu səsini alçaladı onu da dedi ki, dədəm rəhmətlik deyirdi ki, «it qaçıb Əmiroğlunun komasına girib. Əlimi Qurana basaram, gedib dədəmin qəbrinin üstündə and içərəm. Nüsrəti Əmiroğlu öldürməyib. Bu paqonlular itin bildiyinin yüzdə birini bilməz.»

Umud kişinin oğlu köksünü ötürüb onu da dedi: «Kişilər gəlib, getdi bu dünyadan. İtin də, dilini bilirdi, atın da, otun da, nə bilim nəyin də».

Ölənlərə rəhmət... Rəhmətliyin ölümündən, Umud kişinin oğlunun söylədiklərindən sonra kənd camaatı bir dastan da itdən danışmağa başladı. Amma Onu nə danışmağa, nə dinləməyə bizim vaxtımız yoxdu.

Bizim qəhrəmanımız isə belə-belə olaylara dözə bilmirdi. Çıxıb getmək istəyirdi. «Yer-yurdun öz psixologiyası var və onlarla yaşamaq üçün gərək o yerlərdən uzun müddətə ayrılmamış olasan» - deyə düşünürdü. «Hara getsən də beş ilə, uzağı on ilə qayıdıb gələsən. Yoxsa sonradan uyğunlaşmaq çətin olur» - deyirdi öz-özünə. El böyük

qüvvədi. Elin öz qanunları var. «El içində, öl içində» atalar deyib bunu. Gərək elin içində doğulan, elin içində də yaşaya ölənə kimi. Yoxsa yamaq kimi görünürsən».

Getmək istəyirdi. Bu ara ölə bilməyən Yetər bibisi, axır ki, canını tapşırı. Fikirləşdi ki, Onun da yeddisi çıxsın, sonra getsin.

Bu ara arvadı, oğlanları, gəlinləri, nəvələri gəldilər kəndə. Səbəb Yetər bibisinin ölməyi deyildi. Onlar heç belə bir adamın varlığından xəbərdar deyildilər. Onlar Bakıda evlərinin içində oturduqları yerdə burada gəzən doğru-yalan xəbərlərin hamısını eşitmişdilər. Təkcə Onlar yox, bütün bu kəndin Bakıda yaşayan adamlarına elə bil bu söhbətləri bir-bir maqnitafon lentinə yazıb göndərmişdilər. «Uzaq məsafəyə xəbər tez çatır» - deyirlər.

Ailə yığılıb gəlmişdi. Həqiqətdən hali olub, dincəldilər. Atanın söz verdiyi ev-mülk məsələsi ilə də maraqlandılar. Arvadı sevindi, «Yaxşı ki, işə başlamamısan, daşı tök ətəyindən. Bizə də çətindi. Nigaran qalırıq.» - dedi. Amma geriye yol yox idi. Yaşadı-yaşamadı, evi tikməliydi. Yol arayırdı. Bibisinin hüüzürünə gəlmişdi, evi tikmək üçün danışdığı usta. Soruşdu:

- Müəllim, eşitdim fikrinizi dəyişib, gedəsi olmusunuz?

Dinmədi. Ustaya baxa-baxa fikirləşdi: «Sənə nə var, bir müştərin əlindən çıxıb. Amma mənə gör nələr olur». Dinmədi. Ustaya baxa-baxa birdən ağına gəldi.

- Burda tikinti mühəndisi var? - soruşdu.

- Niyə yoxdu? - ustanın gülməyi gəldi. - Biz elə həm mühəndislik, həm də usta, nə lazımdı?

Fikirli dedi:

- Atamın, bax, bu gördüyün evinin daşları da daxil olmaqla yeni materialla mənə ev neçəyə başa gələr? Və nə müddətə? Məsələn, mənə lazımdı bir ilə.

Usta dedi:

- Müəllim, o çətin bir şey deyil. Ağac ustası, rəngsaz, bir də mən oturub danışmaq, necə istəyirsiniz. Haqqını deyək, bir ildən sonra gəlin təhvil alın. Halallıqla, bir qəpiyin haramından söhbət gedə bilməz.

- Yox, nə haram?! Yaxşı olar. Danışaq. Arada da gələrəm, əyər-əskiye nə çatmır düzələr.

Belə danışdılar ölü yerindəcə. Sonra da özü dedi:

- Ölü yerində xeyir iş təmali qoymazlar.

Usta da gülümsündü:

- Birincisi, Siz bu işi mənimlə kəndə gələndə danışmışız. İndi təməl qoymuruq. İkincisi, belə hüsr yeri (Allaha ağır getməsin) toy kimi bir işdi, Yazıq arvad neçə illər öldü, ölə bilmirdi. Axır canı qurtardı.

* * * * *

Bu hüzdə O camaatdan indiyəcən hiss etmədiyi qədərsiz ehtiram, məhəbbət, hörmət hiss edirdi. Təkcə bu hüzdə yox, kişinin ölüm xəbərindən sonra camaat Ona əsl qəhrəman kimi baxırdı.

Və o gündə yüz yol ölüb dirilirdi. Məsələ onda deyildi ki, camaat Əmiroğlunu xoşlamırdı. Onun ölümünü istəyirdi. Yox. Burada məsələ sırf psixologiya ilə bağlı idi. El, yurd, elat psixologiyasının incə məqamları vardı burada. Və elə ona görə də əzab çəkir, bu yerlərdən uzaqlaşmaq istəyirdi.

Hələlikse hüzdədi. Doqqazın ağzında durmuşdu. Gəlib-gedənləri qarşılayıb, yola salırdı. Bu ara yaşı doxsanı «ayaqlamış» Həsən kişi də gəldi.

O, qocanın qoluna girib içəri apardı. Həsən kişi də dolmuş, kövrəlmiş gözlərlə ona baxıb:

- Sən Nüsrətin nişanəsisənmi? - dedi.

O da öz adı Nüsrət ola-ola təsdiq etməli oldu.

- Bir yanını yerə qoy, söhbət eliyək, - dedi, - Həsən kişi.

O da:

- Sizin söhbətlər yaddaqalan olur - söylədi.

Həsən kişinin doluxsunmuş gözlərlə onu təpədən dırnağa süzməyindən, kövrəlməyindən anladı ki, bu saat bu ixtiyar qoca onun «hünərindən» söz açacaq. Tez söhbətin yönünü ağlagəlməz bir səmtə saldı.

- Ay Həsən dayı, - dedi, - O vaxt sən yeddi ermənidən danışmışdın. Tələbəlikdə danışmışdım, uşaqlar gülürdü. Ermənilərin əsl simasını açır o yeddi erməni söhbəti.

- Bə nədi! Hələ qatı açılmamış sözlər var dayında. O vaxt Dəlidağa, Çayqovuşana gedirdik, yayda yaylağa. Orada kişilərdən eşidirdim. Hələ birini də danışım, bil. Düzdür, müəllim adamsan, bir az arranıram, biədəbdi. Amma neyniyəsən, kökü kəsilsin erməninin. Deyir: Bizim kəndin yuxarisında bir dağ var, haa! (Adını demirəm. O saat adı çəkilənə müştəri çıxırlar) o dağın lap yuxarisında xaç şəkilləri və onlara bənzər işarələr var. Alimlər gəlib orada araşdırma aparıblar. Qədim albanlar yaşadığını sübut ediblər. Bir dəfə qoyun-quzunu Kor bulağa sulamağa gətirən çoban, sürünü dağın ətəyinə səpələyib özü də kölgədə uzanıbmış. Bir də (üzdəniraq) bir erməni görür. Demə, bu erməni də alim imiş. Son vaxtlar çoban onu bir neçə dəfə görübmüş bu dağda.

Bir dəfə də bulağın üstünə gəlib, yeyib-içən cavan oğlanlarla söhbətini eşidibmiş. Görür erməni deyir ki, bax bu dağ həm bizim, həm də sizin babalarınızındı. Bu dağı axtarsan, xristian mədəniyyətinin çoxlu izlərini tapa bilərsən. Mən özüm aliməm. Bu yerlərə tez-tez gəlirəm. Bir də gələndə qızımı da gətirəcəm. Ali məktəbdə oxuyan gözəl-göyçək qızım var. Adı Hasmikdi. Gətirərəm, tanış olarsınız. Oğlanlar da deyir ki, tanış olmaq nədi, bu bulağın başında ona əmlək quzu kəsərik.

Çoban həmin ermənini tanıyır. Erməni sonradan çəkilməmiş xaç şəkillərini çobana göstərib deyir:

- Ara, gəl bir sən də bax. Bu mənim ulu babalarımın qalma işarələrdi. Bura bizim olub axı!

Çoban baxır... Deyir bu xaç şəkli, bu yazılar sonradan yazılıb. Burada əvvəl belə yazı olmayıb.

Erməni deyir, bu deyir. Çoban axırda deyir:

- Evin yıxılsın, erməni. Mən bu dağlarda yekələnmişəm, daşların rənginə qədər, ölçüsünə, adına qədər sənə deyim. Sənə deyim hansının dibində nərgiz bitir, hansının yanında kəklikotu. Ovcumun içini elə tanımıram, nəinki bu dağı-dərəni. Çoban deyir, erməni deyir, çoban deyir, erməni deyir. Çoban görür bununla mümkün deyil. Qayıdır ki:

- İndi ki, deyirsən bu dağ sizindi. Bu xaç da sizin möhürdü. Mən də elə deyirəm. Amma mən ayrı bir şey də deyirəm. Gərək sən indi mənim yanımda bu xaçı mundarlayasan. Çünki o yalançı bir möhürdü. Mənim aqlım kəsəndən, dizim daş dırmaşandan mən burada o xətlərin birini də görməmişdim. Sonradan peyda olub. İndi ki özün çəkmişən, özün də mundarlayacaqsan. Erməni bunu başa salır ki, xaç müqəddəsdir. Ona toxunmaq olmaz. Çoban deyir:

- Sən ona toxunmazsan, mən sənə toxunaram - çomağı əlində sambaşıdır. Erməni deyir:

- Başa düşmədin, dedim axı?!

Çoban da borclu qalmır:

- Mən başa düşürəm, çomaq başa düşmür, - deyir. Yenə çomağı hərleyir.

Erməni görür, müsəlmanın tərs damarına düşüb. Çarə yoxdur, məcbur olur, çoban dediyinə əməl edir.

Duranda çoban deyir:

- Belə haa, qoçaq! Sonuncu dəfə «bəzənmiş» xaçına bax, axır sözünü de. Bir də buralarda görünməyəcəksən.

Erməni yazıq-yazıq xaça baxır. O vaxtdan ermənidən bu mahnı yadigar qalıb.

Başına pırlanım dəli xaç,

Başını qaldır, gözünü aç.
Çoban idi, zalım idi,
Çomaq idi, dalım idi,
O vurdu mənə, mən sıçdım sənə.

Həsən kişi gülümsünür:

- Uşaq vaxtı yaman oxuyurduq bunu. Böyüklər deyirdi bəsdirin. Mundar olsun erməni. Uşaq nə baxır! Oxuyurduq.

Həsən kişi həm qəmgin, həm də gülümsər köksünü ötürdü:

- Sözüün düzü, məllim, bu erməni məsələsinin axırı necə olacaq?

İndiyə kimi nə qədər torpaqlarımızı ələ keçiriblər. Niyə biz onları qırıb çatmamışıq?

- Bilirsiniz, bizim xalq çox rəhimli idi. Azərbaycanlılarda bəlkə də qədərindən çoxdur insaf. Qan tökməyə həris deyilik. Düzdü, qandan qorxmuruq. Qandan erməni qorxur. Yadınıza salın, bizim yerlərdə bir uşağın əli kəsilib, başı yarılıb ağlasa deyirlər "bah, nə oldu, erməni qan gördü!" Sözlər elə-belə yaranmır. Həqiqətə söykənir. Erməni qorxaq millətdi. Torpaqları da qanla, vuruşla yox, hiylə ilə ələ keçirib. Zəngəzuru, Göyçəni, Qarabağın böyük hissəsini, Qazaxdan nə qədər torpaq, hələ iştahı Naxçıvana da çatır.

Torpaqları almaq üçün qan tökmək lazımdı. Bu çətin, hətta pis yoldu. Amma son anda neynəyəsən?! Erməni də bilir: müsəlmanın canı boğazına yığılmasın. Yığıldı, qurtardı. Heç nəyə baxası deyil. Bir məsələ də var «Müsəlmanın sonrakı ağı». Erməni ondan oddan qorxan kimi qorxur.

Nüsrət müəllim də elə Həsən kişi kimi köksünü ötürdü. Amma inamlı dedi:

- Erməni məsələsi böyük tarixi dərdi bizim üçün. Həm də tanrıdan gələn bir dərdi ki, bizə belə bir hiyləgər qonşu verib. Min dərdin min bir dərmanı var». Erməni məsələsini həll etməyin də min bir yolu var. Əvvəl-axır biz türklər, o yolun birini gedəcəyik.

Həsən kişi onun sözüne inam gətirib dedi:

- Mən uşaq olanda dədəm danışdı ki, mollalar deyiblər «Böyük kitablardan birində yazılıb ki, azərbaycanlıların bir qonşusu var. Yəcuc-Məcuc tayfası adlanır. Onlar o qədər hiyləgər, əyri yol gedən, haqqı tapdalayan millətdir ki, onların axırı yoxdur. Öz şərləri özlərini məhv edəcək. Dədəm deyirdi o, ermənilərdi.

Gələnləri qarşılamaq üçün Həsən kişidən ayrılmaq istəyirdi. Həsən kişi ayağa qalxıb, kövrəlmiş dedi:

- Ay bala, bir izn ver, sənin alından öpüm.

O istədi soruşsun ki, nəyə görə. Baxdı ki Həsən kişi kövrəlib. Üzündən aydınca hiss olunurdu ki, ağlamamaq üçün özünü birtəhər saxlayır, heç nə soruşmadı. Başını aşağı əydi. Balacaboy Həsən kişi pəncələrinin üstünə qalxıb onun alnından öpdü. Və kaş dediyi son sözləri deməyəydi. Həsən kişi, «Ay oğul» dediyi yaşı altmışa gedən kişinin gözünün içinə dedi:

- Neynəmişən, düz eləmişən. Qan elə şeydi ki, gerek onu düşməndə qoymayasan. Bax, bayaq ermənilərdən danışdım. Ermənilər Qarabağa, bütün sərhəd bölgələrimizə hücum edəndə nəvəm könüllü orduya getdi. Düşmən qabağında durdu. Şəhid oldu. Onların qanını necə yerdə qoyaq? Adamın sümükləri də od tutub yanar qəbirdə. Elədi, elə deyil?

- Elədi - razılaşdığını dili ilə deməkdən əlavə başı ilə də təsdiqlədi. Başqa söz soruşacaqdı. Soruşacaqdı «Ay Həsən dayı, Əmiroğlu türmədən gələndən sonra kiminlə danışmadı, düşmən kimi oldu. Bəlkə biləsən»... «Kimdi bizim kənddə bir çətən külfəti, şikəst qardaşı, xəstə anası olan. Dururmu, ölübümü, belə bir adam?!»

Amma soruşmadı. Çünki Həsən kişi ilə söhbətləri elə mövzuya calanmışdı ki, onu qoyub öz şəxsi dərdindən, qan intiqamından danışmaq olmazdı. Odur ki, susdu. Həsən kişi dedi:

- Qan çətin şeydi, qan yerdə qalmasın gerek. Yerdə qalan qan tutur adamı. Qanı almasan, gerek əvəzində qan bahası alasan qantökəndən.

O istədi ki, desin, «Ay Həsən dayı, mən o adamı öldürməmişəm. Bacarmazdım o işi mən. «Niyəsə demədi, deyə bilmədi.

- Əslində gerek insan insanı öldürməsin - dedi, sonra da əlavə etdi - İnsan insanın dostudu, qardaşıdı, hamı bir-birinə gerekdi yer üzündə.

- Düzdü, bala, düzdü - Həsən kişi də belə dedi.

* * * * *

Gələnlərin ardı-arası kəsilmirdi. O tərəfə, bu tərəfə tüynüyən əmisi qızı sözarası ona dedi. «Gələnlər sənə görə gəlir. Dağ kimi sənənin mərkənin qabağında durmağın çox şey deməkdi».

İkindiyə az qalırdı. Elə indilərdə ölünü yerdən qaldıracaqdılar. Ölü öz ölü aləmində idi...

- Az, öldümü gədə?

- ...

- Dururmu?

- ...

- A yığvalı qaranın balası, az qulağım səsəmi düşdü. Səs gəlir qulağıma. Bə o nədi?...

- Quran səsidi. Kəlağayımı bəri ver görüm.

Kəlağayı doqqazın eşik tərəfində, mafənin üstündə yellənirdi... Neçə yas görmüşdü bu baş örtüyü. Yiyəsinin ağladığı qədər duzlu göz yaşı yalamışdı ucları. Rəngi qara, üstündə ağ xalları. Tayı da vardı. Ağ üstündə qara xalları. Bu nə qədər yas görmüşdü, o da bir elə toy görmüşdü. Yiyəsi hər ikisindən. Nə ağ kəlağayı bilirdi üstündəki qara xallar nədi, nə də qara kəlağayı bilirdi üstündəki ağ xallar nədi. Yiyəsi də, bildi-bilmədi, ağ örtüyü ağca-ağca günlərdə örtüb, yolun ağına düşüb, ağ günlü bir bəxtəvərin toy düyününə gedəndə bilirdi ki, hər ağ günlünün ömründə qara günləri də var.

Qara günlərin qara örtüyünü başına atıb, yolun kələfini əlinə dolayanda bilirdi ki, bu getdiyi yolun qara dərdinin ağ nöqtələri var. Amma indi yol gedəndə heç nə bilmirdi qarı. Çünkü bu yol axırncı yoldu. Bu yolu gedənlər heç nə bilmir... (Biz də yaşadığımız amma bu dünyadan heç nə bilmədik...)

Qulağına Quran səsi gəlirdi.

Cənazənin qabağından tutmuş Yetim də, o tutduğu üçün cənazəni ürəknən tutanlar - Hamı bilirdi ki, tabut quş kimidi. Amma bilmirdilər ki, tabut boşdu...

Qarı ağ kəfəni tabutun içində atıb özü quş kimi uçub gəlib qonmuşdu bu sətirləri yazanın yazı masasına.

Eynən Yetimin padvalda eşitdiyi bulaşiq, dolaşiq səsle soruşdu:

- Sənin nəyinə lazımdı bu olanları çözləmək?!

Yorulmuşdu. Qələmi kağızın üstünə atdı. Barmaqlarının ucu ilə gözlerini ovuşdurdu. O qədər ovuşdurdu ki az qala eşib qaroy edəcəkdi. Təkcə bunu soruşdu:

- Sən ölməmişən bəs? Axı qarını basdırdılar!?

- Qarını basdırdılar. Özləri bilsin. Mənim hələ işim çoxdu buralarda.

- Oyyyy, lənətə gələsən səni!

- Sənə bir sirr açacam. Di gəl ki, onu da yazsan, barmağımı salıb gözünü çıxardacam.

İxtiyarsız onun uzun dırnaqlı, qurumuş barmaqlarına baxdı. Bu barmaqları, padvalda, ağ yorğanın üstündə görmüşdü.

Ona doğru uzandı barmaqlar. Amma yarıyoda düyünləndi. Daş kimi yumruq mizin üstünə çırpıldı:

- Kəndin yiyəsi vardı. Abdulkərim! Onunla görmüşdü məni Yetimin dədəsi. Amma tanımamışdı. Budu düyün!!! Səsin çıxsa söz dediyimdi!!!

Bu sətirləri yazanın gözləri uşaqlıqdan gözəl olub deyirlər. Mizin üstündə güzgü vardı. Güzgüyə baxdı... Güzgüdə gözlərinə baxdı... İndiyə gözəllikmi qalar! Neçə il önce qələm yoldaşının biri dedi: «Boy, sənin gözlərinin parıltısı hələ də üstündədi. Işığa bax gözdə».

«Gözün çıxsın, söz yiyəsi» ürəyində fikirləşdi. Qalan fikirləşdiyini sonuncu varğa yazdı:

«Mən bunu yazmalıyam. Lap məni öldürsəniz də yazmalıyam. Yazmasam ölləm. Onda özüm özümü öldürmüş sayılam. Öz özünü öldürmək intihardı. İntihar edənlərin günahını Allah bağışlamır. Ölülər «Salam» demir o dünyada özünü öldürənlərə. Torpaq da ələcsiz götürür eləsin. Çünki torpaqdan yaranıb insan. Torpaq götürməyib neyniyəsidi. «Qəlp mal yiyəsinidi».

Öldürsəniz öldürün məni. Günahım boynunuzda qalacaq. Günahlı günahdan qorxmaz. «İslanmışın yağışdan nə qorxusu!»

Düynlənmiş yumruq mizin üstündə idi.

O, yazdığına davam edirdi.

«Belə götürəndə, birinin Allahdan yetim qalmasına nə var ki, uzaqbaşı bir adamdı. Yetimdi, bir nəsil onun qeydinə qalacaq. Toyunu bir qohumu edəcək (öz xeyri xatirinə), vayını bir qohumu yola verəcək (ad-san xatirinə).

Bir nəsil də Allahdan yetim qalsa, dərd yaradı. Çünki bir nəsil bir elin içində nədi ki! Onun dərdi yaxındı. «El içində, öl içində» atalar deyib bunu! El içində ölüm də asandı, yüngüldü. Qalıb ki yetimlik ola.

Dərd odu ki, bir millət Allahdan yetim qala.

Allahım, Allahım, bu olmasın heç. Olsa, dünya o millətə əlac eyləyə bilməz. Çünki, millətin dərdinə əlac özündə və Tanrısında olur.

Düynlənmiş yumruq mizin üstündə idi...

«Yetimi öz dərdi sındıra bilməmişdi, əyə bilməmişdi. Amma millətin dərdinə sınırdı yavaş-yavaş...»

Düynlənmiş yumruq mizin üstündə idi.

Bu ara on dörd gecəlik Ay, he bir nöqsanı, qüsuru, əyrisi, çatı olmayan aydın və gözəl Göy üzündə göründü... İxtiyarsız mizin üstünə baxdı. Yumruq yox idi...

SON

2002

«S Ə B Ə T»

«Bir mən vardı məndə məndən içəri».

Yunis İmrə

... Dünya nə süd – abı rəngdə idi, nə cəhrayı. Nə aylı-ulduzlu gecəydi, nə qızmar günəşli gündüz. Hər yan nə başdan - başa su idi, nə quru. Dünya doğuş üstündəki qadının ağrısını çəkirdi. Bu varlığın əzəl ağrısıydımı, son ağrısı mı? Nə idisə, dəhşətli bir ağrı idi. Dişləri kilidlənir, qulaqları güyüldəyirdi ağrıdan. Birdən apaydın, güclü bir səs işıq kimi bürüdü hər yanı. «OL!!!» - dedi O SƏS. Və dünya saçlarını üzünə çəkdi. Doğuşdan sonra qadın, üzündə ləkə qalmasın deyə, saçlarını üzünə çəkdiyi kimi.

Göylər, yerlər beləmi yarandı? Onu Yaradandan sor, biz bilmərik.

Nə günü idi, hansı gün idi? İnsanın birincisi, ikincisi (adı nə idi onların?) günah eləmişdilər. Nəfsə uyub (lənət şeytana) şeytanı sevindirmişdilər. O gün qovulmuşdular Tanrının bircə addımlığından, Tanrı hərdən qəzəblənsə də bağışlayandı. Qızıl səbət verildi onlara. Qızıl səbətdə Yerə endilər. Düşmənləri də onlarla endi.

Adəm övladı milyon illərdi kor düşməne aldanıb günahlarını dönə-dönə təkrar edir. Günahlardan əyilərdi, altı üstünə çevrilərdi Yerin. Amma Tanrı öz gücü ilə ətrafında fırladır Onu. Yaratdıqlarını qoruyur.

Bizim tanıdığımız dünyanın iyirminci yüzilliyində Səməd oğlu Vaqif var səsi ilə qışqırdı: «Saxlayın Yer Kürəsini, mən düşmək istəyirəm». Səsi yerinə çatdı mı? Bilmədik. O anda ilkin günahın sahibi İnsanın ruhu, səbəti üzünə tutdu. Səsi dərgaha çatdı, amma cavab gəlmədi. Tanrı yaratdıqları ilə danışmaz!

Bunlar nə idi ağılımıza gəldi? Bunlar yalan dünyanın gerçəkliyi. Ya da gerçək dünyanın yalanları...

** ** * ** * ** *

- Get, get daha. Heç nə lazım deyil.
- Başa düşmədim. Səbəti istəyirəm. Hara qoymusan?
- Yoxdur.
- Necə yoxdur?
- Yoxdur da, qonşuya vermişəm. – Alnını ovuşdurdu, köksünü ötürdü – özü də həmişəlik.
- Belə de də.
- Yox, belə deyil. Otur!

İşgüzar adam yumşaq divana əyləşdi. «Gözəlim» dediği də oturdu. Yox, oturmadı, çökdü divana. Nəşə çox ağır, ləng tərənirdi. Xeyli sükutdan sonra dedi:

- Nəçə vaxtdır sənə demək istəyirdim-susdu. – İşgüzar adam sakitcə gözləyirdi.
- Bilirsən, məni düzgün başa düş...

Adam səbrini basıb durmuşdu.

- Uzun sözün qıtası, tənha ölmək istəmirəm. Başa düşürsən, istəmirəm tənha ölüm!

Burda dinmək olardı. «Bu nə sözdür, axmaqlama» və ya «Ölmək nədir, bu haradan ağılına gəldi?» - deyə bilərdi. Amma gözlədi. Gözəli danışdı:

- Ağırdır belə yaşamaq, hər şeyin sonunda heçlik görürəm. Gözlərim qaralır o heçliyin önündə. Ömrüm pul kimi xərclənib gedir. Yenə deyirəm, məni düzgün başa düş. Sənə həsr etdiyim ömrümü halal edirəm. Ona görə ki, istədiyim, arzuladığım, adamsan. Amma axıra qədər belə yaşamaq olmaz. Bir ay, beş ay, lap beş il! Sonu olmalıdır, ya yox.

Danışdıqca səsi yumşalır, ipək kimi sürüşkən olurdu. Gözləri də dərddən kölgələnirdi. «Gözəlim» dediyinin belə danışmağı ürəyincə idi. Bu söhbət onların sevgi oyununda yeni pillə olacaqdı. Yoxsa yorardılar bir-birini. İndi nə deyəcək? Deyəcək ki, daha gəlmə mənim yanıma. İşgüzar adam xumarlanır, gözləri süzülürdü. Divana yayxandı. «Gözəlim» dediyinin isə ürəyi əsirdi. Bütün bacarığını toplayıb danışdı:

- Tənha ölmək dəhşətlidir. Elə bilirəm bunun mənə qismət olmağını istəməzsən.

Bu yerdə nəşə mütləq demək lazım idi. İşgüzar adam:

- Başa düşə bilmirəm hansı ölümdən danışırısan? – dedi.

- Öz ölümümdən. O ölümdən ki, üstümə gələ bilməyəcəksən. Elə baxma mənə. Bazarları səbət-səbət evimə daşısan da, ən gözəl geyimləri mənə alıb geyindirəsən də ölümə sahib dura bilməzsən.

- Demək, belə tanıyırsan məni?

- Yaxşı tanıyıram. Ləyaqətli adamsan. Gül kimi ailən, evdə xanımın, uşaqların, qohumların, o cür iş yerin, adın-sanın. Gör səni nə qədər adam tanıyır! Axı, mən öləndə necə yiyəlik edə bilərsən mənə? Dörd yanımdakılara əvvəl səni çoxdan xaricdə yaşayıb, indi gəlmiş qohumum kimi tanıtmışdım. Sonra yəqin hər şeyi görüb bildilər. Heç kəs çörəyi qulağına yemir. Amma kimin nəyinə lazım idi, kimdi bu qohumum. O adamlar ki, həqiqi qohumlarımdı, onlar səni heç tanımır da. Meyidimə onlar sahib duracaqlar. Nə olsun ki, indi itirib axtarırlar. Onda sən nəinki üstümə, heç bu həndəvərə də gələ bilməyəcəksən. Əgər gəlsən, axmaq Adam olarsan. Özünü pis vəziyyətdə qoya bilərsən. Sən bunu etməzsən. Gərək də etməyəsen – susdu. Amma asanca hiss

olunurdu ki, hələ sözünü qurtarmayıb. İşgüzar adam beynini ha qurdaladı, elə bir söz tapıb desin ki, söhbət burdaca bitsin. Tapa bilmədi. «Gözəlim» dediyi davam edirdi:

- Ağılına başqa heç nə gəlməsin. Sadəcə mən ailə qurmaq istəyirəm.

- Kimnən?

- Nə bilim... Məni istəyən oğlan vardı, demişdim sənə. Rayonda qəzetdə işləyirdi. O dəfə gəlib deyir: «Gör sən neylədin, ikimiz də sahibsiz qaldıq». Sən canın pis baxma, demə ki, o gəlib yoldan çıxarıb, aldadıb. Yox, bunu o, beş-altı ay əvvəl demişdi.

İşgüzar adam az qaldı desin ki, «hə, nə olsun deyib, indi onun nəyinə lazımsan».

Bir az başqa cür dedi:

- İnanırsan ki, nəşə alınar?

- Nə bilim, alınar-alınmaz?! Lap kimə olsa getməyə razıyam, bir damcı ağı başında olsun, vəssalam.

- Boş-boş danışıb zəhləmi tökmə. Dur yaxın gəl görüm... Yaxın gəl... O məsələyə sonra baxarıq.

- Səni and verirəm bir olan Allaha! Belə eləmə. Əl çək məndən.

İşgüzar adam divanda daha da yayxandı. «Gözəlim» dediyi isə uçunurdu, dil-dodağı təpimişdi. Elə bilirdi ki, gələcək taleyi bu söhbətdən asılıdır. Bacardıqca fikirlərini ona yedirtmək istəyirdi. – Sən məndən əl çəkməsən, məni taleyimlə baş-başa qoyub getməsən, allah heç vaxt bağışlamaz Səni. Budur sənə deyirəm: kişilər inanmır, amma Yer haqqı, Göy haqqı Tanrı qadınların ahını götürmür. Zülm eyləyər sənə. Canından çəkərsən elədiklərini.

«Gözəlim» dediyi divandan durub, bir az aralıdakı iri kreslonun uc tərəfində dirsəkaltının üstündə oturmuşdu. Düyməsiz xalatda idi. Ayaqlarını yanpörtü uzatdığından xalata açılmışdı. Sinəsi də azca açıq idi. İpək kimi parıltılı saçlarını təpəsinə yığıb çəngəl taxmışdı. İşgüzar adam «gözəldir də zalım qızı» - deyə ürəyindən keçirdi. Gözəl köksünü ötürdü.

- Nədir, köksünü ötürürsən. Durub yaxına gəlməkdənsə qarğış eyləyirsən mənə?!

- Qarğış eləmirəm, fikirləşdiyimi deyirəm.

- Nə fikirləşirsən?

- Dediklərimi.

- Nə deyirsən?

- ...

- Demək əl çəkməyəcəksən məndən. Onda özümü öldürəcəm.

- Hazır dedim, sən deyənlərə baxarıq – «görəsən nə oyundur bu çıxarır? Bəlkə bu yola düşdü deyə, indi də başqasını axtarır. Ya da bir başqası var elə, mən bilmirəm. Sən

öləsən, doğrayaram! Tikə-tikə dağrayaram. Məni kiməsə dəyişmək? Ya məni aldatmaq?! Əzərem başını». İstədi belə desin, amma özünü saxladı:

- Gəl qapını bağla. – Qapının yanında yadına düşdü ki, səbəti götürməli idi, – səbəti ver, – dedi.

- Yoxdur səbət! Dedim axı, qonşuya vermişəm.

- Hansı qonşuya?

- Arxa tərəfdəkinə. Oğlu Beyləqanda əsgərlikdədir. Yemək-içmək götürməyə iri zənbil istədi. Mən də səbəti verdim. Dedim həmişəlik sənə verirəm.

«Gözəlim» dediyinin gözlərindəki nifrəti tutdu. Bir az baxıb soruşdu:

- Düzünü de, niyə onu həmişəlik verdin?

«Mənə nə elədi, o səbət elədi. Evimə o səbətlə yol açdın. Yadındadırmı, lap qabaq səbətin yarısını boşaldırdın. Kişisiz evdir, lazımın olar, – deyirdin. Deyirdin adamlar gerek bir-birinə əl tutsun». Götürməyirdim. «Ayıb sözdür ki!» söyləyirdin. Sonra səbətin hamısını boşaldırdın. Sonra özün gəldin. Nənəmdən qalan bu mülkü, bu heyəti, özüm də içində olmaqla bir səbətə yük elədin». Bunları ürəyində pıçıldaırdı. Dodaqları isə tərpenmirdi. Gözlərini bir nöqtəyə dikib susmuşdu. İşgüzar adam onu tərpedən-dırnağa süzürdü:

- Yaxşı, bağla qapını, – dedi.

** ** * ** * ** *

Göylərin ağappaq sinəsi süd abı rəng alırdı. Elə bil körpəli qadının südü sinəsinə dağılır, Yer beşik kimi yırğalanır... Yaradan yaratdıqlarına baxır... Yerdəkilər süddən kəsilən uşaq kimi böyüyüb. Daha süd onlara gerek deyil. Daha hər şey yeyirlər. Mundarı təmizə qatıblar. Beşiyə oxşayan yırğalanır... Tanrı yırğalanan dolu səbəti tanıyır!!! Səbətin içində Adəmdən doğulanları sən, mən, o, görəni kimi görür. Görür ki, iki ayağının üstündə yeriyənlər bir başını dolandırmaq üçün yox, bir qarnını doydurmaq üçün vurnuxur. Cibə girən əllər görünür. Bilinmir ki, əllər ciblərdə nə iş görür. Cibə girən əl yox olur. Bir də görür, bunun əli o birisinin cibindən çıxır, o birisinin əli başqasının... Namaz qılan qarı qibləsini tapmır. Oğluna deyir: «A bala, qibləni tap bir mənimçün. Tez elə namazım keçir». Oğul da əlini yelləyir: «Əşi, nə bilim qiblə hansı tərəfdədir. Hansı tərəfə istəyirsən, üzünü tut, namazını qıl da...» Görür ki, insan soğan kimi soyulur, bürüncəkdən çıxır. Axı, insan övladına bürünməyi əmr etmişdi. Onda bu nə olan şeydir? Adamlar lüt-üryandır. Cini-əcinnəni keçib insan. «Qiyamət günü var!!! Qiyamət!!!». Bir səs inildəyir... Göylərin ağappaq sinəsi südə bəzən rəng alır. Yer süddən kəsilmiş uşaq kimi

südə baxmır. Nə varsa insanın qarnındadır. Gözləri isə axtarır. Əllərinə keçəni qazanda qaynadırlar. Qaynayan qazanlar ortaya gəlmir. Göylərə baxan yoxdur.

Dünya süddən kəsilsə də, beşikdən düşə bilmir. Beşikdə qocalır Yer. Hər doğulanla doğulur dünya. Hər ölənle ölmür ancaq. Dünyanı beşikdən düşməyə qoymur Tanrı! Bilmirik niyə?! Tanrı bildiklərini ancaq özü bilir!

Nəhəng səbət beşik kimi yırgalanır... İnsanlarsa öz işindədir. Qarışqa dərdləri böyüdüb fil eləyirlər...

** ** * ** * ** *

Bazarlıq elədiyi günün axşamı səbəti boşaltdırıb götürsəydi, bəlkə heç dünən axşam evdəki o hadisə də olmayacaqdı. Hələ bu yandan da götürüb qonşuya verib.

Dünən arvaddan soruşdu:ı

- Uşaqlar hanı?
- İmtahana hazırlaşırlar.

Arvad gedib uşaq otağının qapısını səssizcə ördü. Bu evdə neçə illərdi bu qayda var. Uşaqlara aid olmayan bir söhbət danışılarda, yaxud yaxın qohumlardan başqa kimsə gələndə, hərdən ata hirsli olanda bu qapı belə səssizcə örtülür.

Arvad gəlib onunla üzbəüz dayandı. Dodaqları gömgöy kəsilmişdi. Elə bil quruyurdu. Dili ilə isladırda tez-tez.

- Bazara getmədiz? – soruşdu.
- Yox.
- Nə əcəb?
- Gedərik də. Nə qurtarıb ki?
- Heç nə qurtarmayıb! Səbət indi maşındadır?
- Səbəti neynəyirsən?
- Soruşuram.
- Nəyinə lazımdır axı?
- Soruşuram da. Elə-belə soruşuram!
- Yox, maşında deyil!
- Onsuz da bilərəm maşında deyil... Bura bax, kişi! Səncə mən nə qədər dözməliyəm? Bir də ki, niyə dözməliyəm axı? Yəni o günə qalmışam?
- Nolub ki?
- Sən bildiklərin olub!
- Otur görüm! Nolub?

- Oturmuram – arvadın səsi kövrəldi. – Sən bu camaat üçün kimsən, nəşən bilmirəm. Bunların mənə dəxli yoxdur. Mənim üçün sadəcə mənim ərimşən. Mən hələ də səni görəndə elə bilirəm avtobus dayanacağında qarın, yağışın altında məni gözləyən, mən mindiyim avtobusa minməyə ürək eləməyən oğlansən. Hisslərim qocalmayıb hələ.

- Özünə nolub ki? Özün qocalmışan ki?

- Bilmirəm. Bilirsən ki, mən belə yüngül şeylərin dalınca qaçan deyiləm. Amma sən pis eləyirsən.

- Ağızına nə gəldi danışma. Neynirəm ki?

- Daha neynəməlisən?

- Dayan görüm. Kim sənə nə deyib axı?

- Heç kəs heç nə deməyib. Özümə nə gəlib?

- Ağılına gələnə danışma. İş adamıyam. Yoruluram, çox vaxt əsəbi oluram. İşləmək, pul qazanmaq asandır bəyəm?

- İstəmirəm sənin o pulunu. Bazardan gəlirdin qoltuğunda kağız torba. Birini alanda birini ala bilmirdin. Amma onda şirinlik vardı, hörmət vardı aramızda.

- Sən Allah denən, onda dilini şirin eləyirdin? Yox, onda da zəhər tökürdün, səhər-axşam. Dediyn o kağız torbaya göz dağı kimi baxırdın. «Nə vaxt adam kimi yaşayacağıq? Nə vaxt kişi kimi bazarlıq edəcəksən?» - deyirdin. Bir başına vur da. Heç kəs götürməzdi o sözü. Mən idim udurdum. Üzün gülmür, bir xoş rəftarın yoxdur. Əvvəl elə, indi də maşın-maşın bazarlıq, hər şey...

Arvad onun sözünü kəsdi:

- Maşın-maşın demə, səbət-səbət de. Hər şey o səbətdən başladı mənim üçün.

- Ağılın çəşib sənin. Eşidib-bilən olsa, gülər sənə.

- Mənə niyə, gülsünlər də sənə!

- Nə istəyirsən məndən?

Arvad güldü:

- Səbət!

Kişi də güldü:

- Ağılın niyə yoxdur?! – «Nə pis oldu» - deyə ürəyində fikirləşdi. «Necə olub ki, bu mənim heç ağılıma gəlməyib?»

Arvad yorulub stula oturdu:

- Yox e, mən bildiyimi düz bilirəm. Neçə dəfə uşaqlara yoxlatmışam. Sən onu götürüb gedən günün axşamı uşağı göndərmişəm ki, get maşından səbəti gətir, açılan

yeri var düzəldək. Gəlib ki, yoxdur. Başqa vaxt torba vermişəm ki, apar at səbətə. Gəlib ki, yoxdur.

Kişi qəfil ağılına gələni söylədi:

- Mən də deyirəm bu nə deyir? Yadıma düşəndə səbəti götürüb ataram maşına. İşdə kabinetdə durur. Vaxtımız olanda götürüb bazardan gəlirik.

- Sənin kabinetində qoyulası yer var ki?

- Niyə yoxdur?

Arvad köksünü ötürdü.

İşgüzar adam:

- Şərbət hazırlamısan?

Arvad başı ilə «hə» dedi.

- Bir az tök ver.

«Arvad inandı, inanmadı bunun dəxli yoxdur. Yaxşı ki, bir söz tapdım heç olmasa» - deyə İşgüzar Adam özlüyündə fikirləşdi.

Arvad şərbət verə-verə söhbətə də, kişinin ürəyində dediklərinə də yekun vurdu elə bil.

- Nələr olur dünyada, Allah! – dedi.

** **

Olmuşlara insan inanmaq istəmir. İnansa, onda özü özündən heç nə gizlədə bilməz. Bu isə o qədər çətin, dözülməzdir ki! İnsan həmişə ondan qaçır. Tanrı insanı yaradanda onun canında bu azarın olduğunu bilirdi. Ona görə də əvvəlcə göyləri yaratdı. Yeddi qat göyün sonuncu qatını ayla, ulduzla bəzədi ki, yaranmışlar onun qüdrətini görsün və inansın. Nəyəsə inansın bu varlıq. Səbət də bu sonuncu qatdan asılıb...

Səbətdəkilər bir göy qatı ilə qovuşa bilir. Qalan qatlar onun üçün qapalıdır. Səbətin də üstü ona görə açıqdır ki, göylərdən görünsün. Səbət göyü, göy səbəti görür, gördüyündən daha çox anlayır. Bütün bağlılıqlar bu anlamdadı...

Göy Yeri, Yer də Göyü anlamasaydı göydən yağın yağışa yerdə ot göyerməzdi. Göyərək göyə doğru boy atmazdı. Deyir çinar ağacı yarpağını aşağıdan tökəndə qış sərt gəlir. Kim xəbər gətirir bunu.

Qaratoyuq qaçıb ağacın altında gizlənsə, güclü leysan başlayacaq. Nədi bu?! Ot qədər, dilsiz-ağızsız ağac qədər, toyuq qədər yoxdumu İnsan? Niyə göylərlə bağlılığı kəsilib? Nəfsinə uyur İnsan! Kor düşməni sevindirir hər addım başı. Şeytana lənət, yalan demək, şəkk gətirmək də şeytan işidir.

«Görəsən sürücüdən xata keçə bilərmi?» - deyə İşgüzar adam hey fikirləşir.

** ** ** ** **

Sürücü uzanmışdı divana. Yatmaq istəyirdi. Di gəl ki, arvadın səsi yayda ağcaqanad adamı yarıyuxu eyləyən kimi yarıyuxu eləmişdi onu.

- Ay kişi, dur. Dur, nə vaxtın yatmağıdır?..

- Ay kişi, dur saat dördür. Bu vaxt yatmaq olmaz. Dur, dar vaxtdır. Vaxtın ağırlığı tökülür bu zaman yatanın üstünə. Dur da. Həm də bu vaxt yatan adamın xeyir-bərəkəti qaçır. Bu vaxt ruzi gələn vaxtdır. Gəlir görür ev yiyəsi yatır, qapıdan qayıdır.

Tez də dodaqaltı pıçıldadı: «İraq bizdən». Durub qapının şüşəsindən aynabəndə qoyulmuş təptəzə səbətə baxdı. Ürəyində dua elədi. «Şükür sənə, Yarəbbim, sən bunun içindən xeyir-bərəkəti əskik eləmə. Bunun gəlişi nə təhər gözlənilməz oldusa, eləcə görünməz-bilinməz yerdən sən ruzimizi yetir». Təptəzə, Sarı səbət gülümsəyirdi elə bil. Sürücünün arvadının da ürəyi gülürdü. «Qurban olum Allahın məsləhətinə. Özü göndərib bunu. Təki bircə bərəkətli olsun. Heç içi boş olduğu olmasın». Arvadın gözü səbətin içinə sataşdı. Səbət boş idi. Nəsə ürəyinə pis gəldi. Qapını açıb aynabəndə keçdi. Səbətin içinə bir qutu çay atdı. Qaynanasından eşitmişdi ki, boş qab uğursuzluq gətirər. «Görüm, kişi dursun, razı salım onu, sabah bazara gedək. Bir səbət bazarlıq eliyək. Tfu, tfu, şeytanın qulağına qurğuşun. İndi məhəllənin arvadları partlayacaq. Cəhənnəmə ki».

- Ay kişi, dur da. Başına dönüm, sən duranacan o qədər incidirsən məni.

Sürücü durub ayaqlarını divandan yerə salladı:

- Batmış səsin kəsmədi ki, kəsmədi. Dəng elədin beynimi.

- Mən neynim, bu zaman yatmaq olar?

- Uşaqlar hardadır?

- Həyətdə.

- Yaz gəldi qurtardı. Küçədədirlər.

- Evdən həyət yaxşıdır. Doqquzuncu mərtəbə yaşamalılı yerdi ki.

- Bir əlim qalnisaydı, binanın damında çardağ düzəldərdim. Onsuz da bizdən yuxarıda yaşayan yoxdur. Yay-yaz çıx otur özünçün. Külafirəngi, özü də böyüyündən.

- İnşallah, inşallah.

- Amma mənə niyyət eləmək düşmür. Bir də şükr eləmək.

- Demək şeytan qoymur səni.

- O nə deməkdir?

- Nə demək olasıdır? Sən bir işin düzələndə Allaha şükr edirsən, şeytan tez şeytanlayır. Allaha xəbər aparır ki, sən ona verirsən deyə o, sənə şükr oxuyur. Vermə,

görüm oxuyurmu? Gözəgörünməz də verdiyini alır. Qalırsan belə. Uzaq olsun, sən də asi düşürsən. Onda da işlərin tərsinə dönür.

- Ağılına nə gəlir danışsən.

- Ağılıma gələni niyə? İndi sən niyyət eləyəndə, ya bir iş üçün Allaha şükr oxuyanda əvvəlcə «lənət şeytana» de. Hər vaxt işlərin qaydasında getməsə, onda de, heç nə bilmirsən.

- Qoy görək, birdən sən də ekstrasens olarsan. İndi dəbdədir axı.

- Heç nə olmaq lazım deyil. Allahı başının üstündə görmək bəs edər. Hərə Tanrı ilə danışmağın yolunu tapmalıdır. Dərdlərini ona deyib, kömək almağı bacarmalıdır.

- Az danış, dur bax uşaqlar hardadır?

Sürücünün arvadı aynabəndə çıxıb pəncərədən həyəətə baxdı. Uşaqlar oynayırdı.

Böyüklər hələ dərsdən gəlməmişdi. Arvadı qayıdıb əvvəlki yerində oturdu:

Sabah bazar günüdür, tezdən gedək bazara.

- Gedək də, nə alasıyıq?

- Elə hər şey, iri qab götürəcəm, bir səbət, bir dənə də yekə zənbil.

- Qab götürməklə deyil ki. Onu gətirmək də var.

Arvad beynindən keçirdi ki, oturmaq bir maşına, gələrik düz blokun qabağına. Amma bunu demədi. Hələlik saxladı. Ərinə lap yaxın oturdu. Əlini onun dizinin üstünə qoyub danışdı. Bu onun adəti idi.

- Sən deyəcəkdin bu səbəti hardan almısan, neçəyə almısan.

- Əngsən e, əng. Nəyinə lazımdır?

- Soruşuram da. Yorulursan mənə söz deyəndə?

Xozeyin öz evinə alanda birini də mənə aldı.

- Atasına min rəhmət. Yoxsa sənə səbət aldıra bilərdim?

- Neynirdin səbəti?

- Niyə istəmirdim! Camaatın arvadlarından nəyim əskikdir? Hamısına səbət-səbət bazarlıq gəlir gündə.

- Camaatdan sənə nə?

- Heç nə, elə-belə deyirəm. – Arvad ərinin xozeynindən hələ indiyəcən kəlmə də soruşmamışdı. İndi qadın marağını saxlaya bilmədi:

- Mən hər dəfə onlara gedəngə («onlar» müdirgil demək idi) o nəhəng səbət bazardan gəlir. Allah, bu qədər yemək-içməyi bunlar neynirlər?

Sürücü tamam hövsələdən çıxdı:

- Onların səbəti ilə sənə nə işin? Bəsdir də!

- Nə özündən çıxırsan, nə deyirəm ki?

- Çox nahaq deyirsən, demə.

Sürücünün arvadı səssizcə durdu. Mətbəxə keçdi. Çayı qazın yanan gözüne bir az da yaxın qoydu. Xörəyi isti elədi. «Əcəb adamdır. Elə deyir gözlərini bağla bax camaata. Nə vaxt bir adamdan danışsən, o saat cin atına minir. Sözə bax «onların səbəti ilə sənə nə işin?» Nə işim olasıdır? Allah özü kömək olsun onlara. Arvada dedim bunların zavodu işləmir, pulsuzluqdur, düzəltdi səni ərinin yanına. Kişi də atasına rəhmət, iki dəfə əlavə nə qədər pul verib. Budur, yenə verib ki, bazarlıq elə uşaqlarına. Görəsən, doğrudan, hökumət onlara o qədər pul verir ki, hələ bizim kişiye də ötürür. Yalançıya lənət. Deyirlər «Gözəl» də saxlayır hələ. O gözəl nə gözəldi, bilmirəm. Amma arvadı xanımdı».

** **

Metroda istiləndi. Yüngül yaz penceyini çıxarıb qolunun üstünə atdı. Yanından keçənlər bir bəhanə ilə dönüb ona baxırlar. «Zəhləm gedir bizim camaatın bu xasiyyətindən. Yaxşı, kişilər baxır, baxır. Bəs bu qadınlar niyə? Nə var, sən də qadınsan, mən də. Bu üzbəüzdəki zırpı da ki! Eh, nahaq metroya mindim. Zəhrimar marşrutlu taksi o qədər gec gəlir ki...».

Bunları adına «Gözəl» deyilən düşünürdü. «Oy, bu arvadın nə yekəliyində səbəti var. Yaxşı ki, içi yarı boşdur. Yoxsa bunu götürmək olar?». İşgüzar Adamın səbəti yadına düşdü. Ürəyi döyünməyə başladı. «Amma səbəti yaxşı verdim qonşuya. Ondan qurtardım. Özündən də qurtara bilsəm... Görəsən, doğrudan, mənim sözümlə çıxıb gedər? Getməsə, ən axırıncı sözləri deyəcəm ona. Çəkinməyəm. Sağ yer qoymayacam onda. Bəlkə də əməlli-başlı adamdı, özü çıxıb gedəcək. Amma mənə çətin olacaq. Öyrəşmişəm ona, istədiyim, bəyəndiyim adamdır. Ağırdir, sanballıdır, mərddir, əliaçıqdır, yaraşıqlıdır, qüvvətlidir. Bir o qədər də zəifdir, uşaq kimidir. Əslində kişi belə olmalıdır. Həm güclü, qorxunc, amansız, həm də sevimli, gücsüz. Bu iki cəhət birləşəndə O tamdır, bütövdür.

Qatar gəldi, dayandı. Qapılar açılar-açılmaz içəridən eşidildi: «ehtiyatlı olun, qapılar bağlanır». İri səbətli arvad tələm-tələsik adamların birini sağa, birini sola itələyib vurhayla səbəti içəri itələdi. Özü də dalyca mindi vaqona. Arvad yerini rahatlayıb səbəti iki ayağının arasına qoydu. Onun böyründə oturan bir oğlan ayağa durub başının hərəkəti ilə «Gözəl» deyiləni çağırırdı. «Gəlin əyləşin». O da «Sağ olun» - deyib oturdu.

Arvad xəcalətli:

- Deyəsən ayağın əzdim, ay qızım, - dedi, – neynim, dili yanmış qapı açılmamış deyir örtülür. Mən də tələsdim ki, keçim bu zəhrimarı bir tərəfə qoyum.

Gülümsündü:

- Eybi yoxdur, heç nə olmadı. – Səbəti göstərib – bu yekəliyində səbəti neynirsən, ay xala? – dedi.

- Neyniyəcəm? Ömrümü-günümü daşıyıram bunda. Hücüm elədilər, Göyçədən didərgin olduq. Orda iki oğlumu, gəlinimi, kürekənimi, nəvəmi itirdim. Qalanlar qaldı. Qaçıb canımızı qurtardıq. Burda da olduğumuz yerə yığışa bilmirəm. Divarlar üstümə gəlir elə bil. Səhər açıldandan çıxıram. Burdan alıram, orda satıram. Ordan alıram, burda satıram. Başım qarışır.

- Nə satırsan?

- Heç nə! Günlərimi. Hərdən qazancım da olur. Xırım-xırda. Uşağa verirəm. Uşağın varmı? – Cavab almamış – uşağını qoru – dedi. – Hər şeydən qoru. Pis yola düşməkdən qoru, soyuqdan qoru. Ən əsası pis gözdən qoru. Hə, hə, göz kəsmədiyini heç nə kəsməz. Verdiyinə qurban olduğum Tanrı da deyir «Mənim gözdən xəbərim olmur, özünüzü qoruyun».

«Uşaq olmağa da qoymadı. Elə ilk vaxtdan dedi də. «Hər şey sənin istədiyini kimi olacaq. Bircə uşaq söhbəti olmayacaq». Mənim uşağım olmaqdan oddan qorxan kimi qorxur. Görəsən niyə? Nə bilim, Allahı bilər. Bu arvad da bir dərd oldu mənə. İndi heç yadımdan çıxmıyacaq. Nə boyda səbəti daşıyır. İmanlı arvaddır. Amma Allah ağırlar-acılar göstərib ona. Bəs niyə kömək olmayıb görəsən? Bir yana baxanda kömək olub ki, bu yaşda arvad sağ-salamat qurtarıb. Cavan-cavan adamlar yolda qalıb. Ölənlər ölüb, qalanlar xəstə düşüb. Rəhmətlik nənəm deyirdi: «Dərgahda hərə öz adına, öz işinə sorğu-sual olunur. Ana balasının günahına görə cəzalanmır. Ya əksinə, övlad atasına görə bağışlanmır». Dərdinə bax, üzünün nuruna bax. Nələr bilir özü də. Deyir «Uşağını qoru. Pis yola düşməkdən qoru, soyuqdan qoru. Ən əsası pis gözdən qoru. Verdiyinə qurban olduğum Tanrı da deyir «Mənim gözdən xəbərim olmur. Özünüzü qoruyun». Tanrını bir görənlər olubmu ki, adından da söz deyirlər? Onu düz deyir ki, pis yola düşməkdən qoru. Pis yol bir bələdir ki, harda başlayır bilmirsən. Amma qurtaranda gözünün içində qurtarır. Qaldı ki, gözdən qorumağa bu da çətin işdir. Arvad lap ağ elədi. Bu nəyə mənə çatmadı».

** **

Yer fırlanır. Yerin üstündə, hər nə var gözə görünmədən yüyrünür. Sağa yüyrünür, sola yüyrünür, özündən kənara çıxmır, öz içində yüyrünür. Bir «yüyrük» sözü də işlədir bizimkilər. «Yüyrük» - beşik deməkdir. Bu dünya beşikdir, qəbirdir bizə. Yaradan beşikdə də, qəbirdə də ürəyimizi görür. Amma gözlərə baxmır. Gözə baxmaz

Tanrı! Ona yaxın olanın biri deyib: «Göz ürəyin aynasıdır». Ürəyin pisini, paxılını, paxırını görür də, əvəzini verir də. Qalır göz. Gözə çıxan pislikdən gərək özün qorunasan.

Nə qorunacaqsan? Sandığa qoymayacaqsan ki, özünü? Lovğalanma, dostundan artıq görünməyə çalışma, düşməne yanıq vermə, üzünə təriflənməkdən qorx, inamlara inam gətir. Deyir üzərlik köməkdir, bil ki, köməkdir. Başına duz fırlayıb suya atmaq qoruyur, bil ki, qoruyur. Bir də özündən xoşun gələndə «şeytana lənət» de.

** **

Bəlkə Ona bir dəne şuba alım? Ayağının üzündən. Elə hərdən deyirdi «filankəsin şubası belə, filankəsin şubası elə». İndi neçəyə olar? Deyəsən yaxşısı bir evin qiymətinədir. Həmişə elə olur onların qiyməti.

Telefonu yığdı, axır ki, xəttin o başından səsi gəldi:

- Alo.

- Evdəsən? Nə gec götürdün?

- İndi gəlmişəm. Yuyunurdum.

- Nəynən gəlmisən? – onu tanıyandan bu sualı Ona verirdi. Dəqiq gəlidiyi marşrutu, saati soruşub bilirdi.

- Metro ilə gəldim.

Birinci dəfə idi bu cavabı eşidirdi.

- Sən metroyla işləyirsən ki?

- Nə bilim, yüzdə bir dəfə.

«Bu da yenilikdir» - deyə ürəyindən keçirdi.

- Saat neçədə gəlmisən?

- Yarım saat olar.

- Sənə şuba tapşırıbmışam, hansılardan xoşun gəlir?

- ...

Səs gəlmədiyindən o da durub gözlədi. «Gözəlim» dediyi xəttin o başında sözlərin ən uyarlısını axtarırdı. Elə bir söz ki, hər şeyi həll eləsin. Tapa bilmirdi. Bu da gözləyirdi. Çox istəyirdi ki, bu saat onun yanında olsun.

Qız nəse deməli idi. «Gözəlim» dediyi də bunu bilirdi. Onu da bilirdi ki, sükutun uzanmağı onun xeyrinə deyil. Özünü toplayıb:

- Mənə şuba lazım deyil. Mənə nə lazımdır onu sənə demişəm – dedi. Susdu.

İşgüzar Adam susub durmuşdu. Nə qədər keçdi bilmədi. Birdən bu oyun özünə o qədər gülünc göründü ki, dəstəyi qoydu. İki əlli üzünü ovuşdurdu. Barmaqlarını şaqqıldatdı. Sağa-sola burulub belinin quluncunu sındırdı:

Katibə içəri girdi:

- Bağışlayın, bir müəllim sizi görmək istəyir.

- Nə müəllim?

- Nə bilim. Deyir müəllimdir. Dördüncü-beşinci dəfədir gəlir.

- Gəlsin görüm, – dedi, – özün də ordakı telefon kitabçasına bax, ticarət mərkəzinə – Soltana zəng vur, denən məni gözləsin.

Qız:

- Yaxşı – deyib getdi.

Dəstəyi götürüb maşında sürücü ilə danışdı: «Yarım saata gedəsi yerimiz var. Yolüstü yadıma salarsan nazirliyə dəyəcəm».

İçəri arıq bir kişi girdi. Əvvəl başı ilə salam verdi. Sonra azca boğazı tutulmuş:

- Gün aydın, – dedi.

Müəllim deyiləndi yəqin. Arıq, azca donqar adamdır. Köhnə dəbnən, di gəl ki, çox səliqə ilə geyinib. İşgüzar Adam onun salamını alıb:

- Əyləşin, – dedi, – eşidirəm.

- Mən orta məktəb müəllimiyəm. Bilirsiniz necə yaxşı uşaqlar var? Allah bu millətə qiymasın. Sənətimizin, ruhumuzun özündə bir işıq yolu var. O yol qırılmasın. Yığırım bu uşaqları bir yerə. Sərbəst yazı tapşırıbmışam o gün. «Bayatılar, xalq mahnıları nə deyir». Sizi inandırırım ki, 8-ci, 9-cu sinif uşaqları necə yazılar yazıblar.

«Müəllim deyəsən yazıları da oxumaq fikrindədir. Mənim o qədər vaxtım nə gəzir» - deyə ürəyində fikirləşdi.

Müəllim tələsik:

- Bir-iki məqamı deyim, qısaca. Çox vaxtınızı almayacağam.

- Bizim də vaxtımız azdır. Bilirsiniz də, işdir – üzrxahlıq elədi.

- Yox, bilərəm, bilərəm.

Şagird xətti ilə yazılmış bir vərəqi oxumağa başladı:

- Görün bayatını necə açıqlayır. «Bizim bayatılar yazılmayıb, qoşulub. Yazılmaqla qoşulmağın fərqi odur ki, qoşulan bayatılar yazı olandan çox öncə yaradılıb. Ayrıca bir bayatını götürək. Bu bayatını qoşublar ürəklərinin istəyini demək üçün, həsrətin odunu söndürmək üçün. Və heç ağıllarına da gətirməyiblər ki, bir vaxt biz onu oxuyub tamam başqa bir yanğını dilə gətirəcəyik.

Əzizim, su deyib ağlar,

Sünbül su deyib ağlar.

Dəryada bir gül bitib,

O da su deyib ağlar.

Gəlin görək dəryanın ortasında bitən gül də su deyib ağlarmı? Amma niyə ağlamasın? Dəryanın şor suyu onun axtardığı deyil axı. Bizə də azadsız, müstəqilsiz deyirlər. Amma azadlıq üçün dəryanın ortasında bitən gülün həsrətini, istəyini yaşayırıq. O təmiz suyun yanğısına yanırıq.

Dəryada bir gül bitib,

O da su deyib ağlar.

- bu bayatı bir də istəklərimizin sonsuzluğudur. Gülə bir dərya su ver yenə «su» deyib ağlar. Burda bir də baba-nənələrimizin dünyadakı reallıqlara baxışı var. İnsan bu dünyada şükürsüz yaradılmışdır. İstədiyini nə qədər verirsən ver, yenə doyan deyil». – Müəllimin gözləri yaşardı – 8-ci sinif uşağıdır bunu yazan. Bilirsiniz, ola bilsin ki, bu yazılarda ağla batmayan şeylər də var. Amma əsas odur ki, bu xalqın ruhu, əxlaqı yaşayır. Bizim elə dəyərlərimiz var ki, bütün dünya xalqları ilə müqayisədə əvəzsizdir. Bunu yaşatmaq, ona yaradıcı yanaşmaq bilirsiniz nə deməkdir? Böyük mənada yaşamaq deməkdir.

İşgüzar Adam hiss edilmədən saata baxdı. Belə söhbətlərdə o, heç vaxt danışmırdı. Başı ilə təsdiq edir, razılığını bildirir, hərdən ürəyində gülürdü. Amma burda bir cümlə dayandırdı onu. «İnsan bu dünyada şükürsüz yaradılmışdır»... «hə, vallah elədir».

Elədi !!! Kim bunu dana bilər. İnsan şükürsüzdür, doyumsuzdur. İnsanın bədbəxtliyinə səbəbdir doyumsuzluğu. Torpaq torpaqdır ki, suyu istədiyi qədər içir. Artığını udmur, qalır. Suyun özünə nə verirsən ver, qənd, duz, lap bal, doyana qədər əridir, udur. Doydu qurtardı. Qalanla işi yoxdur. Amma insan?! Barmağını qatla ki, nədən doyur. Heç nədən! Odur ki, gen dünyanı gəzsən xoşbəxt Adəm övladı tapmazsan. Doysa tapıladı. Nəfs qoymur insanı xoşbəxt olmağa.

İşgüzar adam:

- Sizə nə kömək lazımdır?- soruşdu.

Müəllim tez.

- Məktəblərin arasında yarış keçirmək istəyirik. Seçməyin ən düz yolu budur.

Bunun üçün bizə vəsait lazımdır.

- Nə qədər?

- Nə bilim? Bizim hesabımızla yüz min manata yaxın.

- Ayda?

- Yox. Hərdən lazım olanda.

İşgüzar adam xeyli fikirə getdi. Bunu bilsələr onun üçün yaxşımı, pismi səslənəcəyini ölçüb-biçdi. Alnını ovuşdurdu. Müəllim də yerində qurcuxdu.

- Fikirleşərik, – dedi və kreslonun arxasına söykərib soruşdu – mənə demək hardan ağlınıza gəldi – tez də dedi – ürəyinizə başqa şey gəlməsin. Mənim özüm üçün maraqlıdır.

Müəllim:

- Təsadüfən universitet müəllimlərindən biri ilə söhbət edirdik, – dedi, – elə bu məsələdən. Sizin adınızı çəkdi. Dedi O mənim tələbəm olub. Mən bilən kömək eləyəm. Qəbuluna düşə bilsən.

- Hansı müəllim idi O?

- Yox, onu desəm belə çıxar ki, mən o müəllimin adından istifadə edirəm. – Hər ikisi susdu.

- Sabah bu vaxt gələrsiz. Ya istəyirsiz zəng vurun.

Müəllim tələsik:

- Yox, gələrəm, – dedi.

- Yaxşı, danışdıq, – deyib İşguzar Adam ayağa qalxdı.

Müəllim dönə-dönə:

- Sağ olun. Bağışlayın, – deyib çıxdı.

** ** * ** * ** *

Arxada maşının sağ tərəfində oturmuşdu. Sürücünün boynuna baxa-baxa soruşdu:

- Səndən bir şey soruşacam... O qızın evini mən sənə necə tanıtdım?

...Sürücünün boynunun dalı, qulağının dibi qızardı.

- Siz tanıtmadız.

- Bəs sən hardan tanıyırdın?

...Sürücünün boğazında nəşə qalmış kimi udqundu. Bir də boğazını arıtladı:

- Bura paytaxt olsa da, adamlar bir-birini tanıyır, – dedi, – ən çox da üzde olanları tanıyırlar.

Sürücü başını döndərib sağ çiyini üstünə baxdı. Arxaya dönüb Onun üzünə baxmasa da, çiyinin üstünə baxmaq o demək idi. Yol boyu susdular. Sürücü maşını nazirliyin qabağında saxladı. Heç nə demədi. İşguzar Adam da heç nə demədən düşüb getdi. Tez də qayıtdı. Əvvəlki yerində oturdu:

- Ticarət mərkəzinə sür, – dedi.

Sürücü ora çatıb düz qapının qabağında maşını saxladı. Xozeyin «gəl» desə durardı. Ona görə yerindən tərpənmedi. İşguzar adam düşüb getdi.

«Nə məsələdir? Məni çağırma. Yəqin istədi mən bilməyim, ya bəlkə nəse...». Bunları sürücü o, gələnə qədər fikirləşdi. Xeyli keçmiş Adam başqa biri ilə qayıtdı. Yanındakının əlində böyük qutu var idi. Kəndirlə bağlanmışdı. Mərkəzin sürücüsü bayaq benzin dolduranda bu sürücüyə demişdi ki, sənin şefin bu gün bizdən şuba götürəcək. «Demək, bu şubadır. Bəs bu yekəliyində qutu nəyə lazımdır? Bəlkə belə eləyib ki, mən bir şey baş açmayım». Gicgahları döyünməyə başladı. Nəfəsi tıxınlandı. Bir neçə dəfə udqundu. Açarları maşının üstünə qoydu:

- Sağ olun, mən gedəsi oldum, – dedi.

- Hara?

- Bağışlayın, mən bura qədər... - dalını demədi – mən bir parça çörəyimi hardan olsa taparam.

Uzaqlaşdı. Amma dizləri sözüne baxmırdı, əsirdi. «Köpək oğlu, yaramaz. Mən arvadam oturub söz danışam bundan!». Binaların arası ilə gedib gözdən itdi. İşgüzar adam açarları götürüb maşına oturdu. Sürücünün qarasına söyəsi halı yox idi. Maşını küçələr boyu uçurtmaq istəyirdi. «Atlanıb-düşürdü, oturacaq yerində. Quzuya dönəcək, Qumral quzu» deyər fikirləşdi. «Zalım qızı tarım sim kimidi. İstədiyən vaxt çalmaq olur. Yoxsa bizimki? Bazarlıqdır ikisinə də eləyirsən. Səbətə davasını eləyir. Dolu səbətlə gəlsən evə. Elə bil yoxlanışdır. Səbəti qoyur mizin üstünə yoxlayır. Bunu yaxşı almısan, bunu yox, bu belə, o elə. Sonra başlayır seçir, yuyur, nə bilim neynir. Amma bu! Səbəti gördü qanadlarını açır quş kimi. Boynunu qucaqlayır. Görəsən bizimkinin heç ağına gəlibmi ki, bütün elədikləri üçün kişini sevindirmək lazımdır. Ay bildi ha...».

...Oturmuşdu divanda. Hirsə:

- İndi durub doğrayaram səni də, o zibili də.

«Gözəl» dediyi dərinə nəfəs aldı:

- Doğramaq niyə? İstəmirəm. Mənə lazım deyil. Mənə almamısan? Mən də verirəm sənə oğluna. Toyu olanda elə bil mənim hədiyyəmdir. Aparın gəlinə. Onsuz da bu elə maldır ki, həmişə dəbdədir. On il keçir, yenə dəbə düşür – susdu. Gözünün yaşı leysan kimi tökülürdü: - İstəmirəm. Qızıl da istəmirəm. Heç nə istəmirəm səndən. Ailə qurmaq istəyirəm. Kimə olsa getməyə razıyam. Təki bircə uşağım olsun. Nə istəyirsən? İstəmirəm o şubanı!

- İstəmirsən, dur tut, qazda yandır. Yoxsa mən onu özümlə geri qaytarmalıyam?

«Gözəl» dediyi son neçə gündə dediklərini tutuquşu kimi ötürdü.

Bir az da keçdi...

Bir az da keçdi... Və o, ürəyində «əşi, cəhənnəm ol başımdan» - deyib durdu. Asılıqandan gödəkcəsini götürdü.

«Gözəlim» dediyi durub saçlarını düzəltdi. Xalatını qaydaya saldı, divandan düşdü, başmaqlarını geyindi, onun qabağını kəsdi:

- Sən Allah götür bunu.

Nədənsə, bəlkə də birdəfəlik getdiyindən qutunu götürdü. Bilmədi heç həyətdən necə çıxdı. Maşını aralıda həmişəki yerində saxlamışdı. Qutunu apara-apara sürücünü söydü. «Köpək oğlu, bunu götürmək onun işidir». Bu söyüşdən birdən-birə kəndlərindəki direktor yadına düşdü. Kənlərinin direktoru vardı. İdarənin qabağında istədiyini söyürdü, istədiyini döyürdü. Heç kəs də qorxusundan dinmirdi. Bir dəfə bir cavan briqadiri söyəndə briqadir qayıtmışdı ki, «köpək oğlu özünsən də, hələ istəsən atandı da». Direktor da ona bir şillə vurmuşdu. O, da qayıdıb direktora iki şillə vurmuşdu. O gün, o gecə kəndin balaca oğlanlarının gözüne yuxu getmədi. Hamısı o briqadirdən nağıllar düzəltdirdi. Onda onu sevənlərdən biri də bu adam idi. Ağına gəldi ki, indii sürücü yandan çıxıb «dediyin özünsən» desə ona neyniyər? Birdən hiss elədi ki, kürəyində elə bil ilan süründü. Əlini tərsinə kürəyinə sürtdü. «Oy, Allah, bu nə idi? O kənd indi hanı? O direktor, o briqadir indii hardadır? Oy, Allah, o yurd indi hanı? O yurdda mənim olanlar necə oldu???». Ömrü birdən-birə gözləri qarşısında canlandı. Gözləri bərələ qaldı. Onu hiss elədi ki, əlindəkini yerə tulladı. Sonra anasını gördü. Çiyində səhəng... Əli silahlı iki nəfər Onun yolunu kəsdi. Qadın səhəngi yerə qoydu. Sonra silahının biri əlini atıb Onun yaylığını açdı... İşgüzar adam «Ana» deyib qışqırmaq istədi.

- Aaaaaa... - deyib bağırıldı.

... İlan kürəyindən sürüşüb sinəsinin altında qıvrılıb yumruq boyda yığıldı. İlan yatdığı yer buz kimi idi...

Əli nəyəsə ilişdi. Bir də dartdı. Gözlərini açdı. Qolu harasa bağlanmışdı. Yuxarıda şüşədən maye asılmışdı. Qolunun büküləcəyində ağrı vardı. O biri əlini çəkdi. Biləyini tutan ağ paltarlı adam əlini buraxmadı. Qolunu sığalladı, nəsə dedi.yenə gözlərini yumdu...

Həkim bayıra çıxdı. Neçə saatdan bəri onu gözləyən və indi baxışlarını Ona dikən adamları sevindirdi:

- Biz deyən oldu – deyib otağına keçdi. Səhərdən gözlərini «Reanimasiya» sözü yazılmış dördkünc lövhəyə dikmiş qadın əllərini açıb dua elədi:

- Şükür sənin böyüklüyünə, Ulu Tanrı. Özün bilən məsləhətdir.

İşgüzar Adamın qadını ilə bərabər dayanmış qaynı səhərdən deyirdi: «İnfarktdır, qorxma indi infarkt həkimlərin əlində nədir ki?».

Qadın:

- Yenə şükür Tanrıya – dedi.

** ** ** ** **

Sürücü gəldi evə. Arvadına heç nə demədi. Demədi ki, açarları verdim.

... Səhər tezdən sürücünün arvadı evdə quş kimi səkirdi. Geyindi hazır oldu. Yekə zənbili bir də səbəti götürdü. Qapıdan çıxdılar. Arvad kişinin qolundan tutub:

- Deyirəm bir maşın tut, rahat gedib – gələk, – dedi.

Kişinin ürəyincə olmasa da razılaşdı. Yol qırağında bir taksi saxlatdı. Oturdular. Arvad arxada tək oturdu. Zənbili dizinin üstünə, səbəti yanına qoydu. Bazardan tər su içində gəldiyi günləri yadına salıb ürəyində bir rahatlıq duydu. Əri də qabaqda oturub fikirləşirdi: «Mən nahaq bunun ağlına baxdım. İndi boş getdiyimiz yerdə maşını neynirdik. Qayıdanda tutardıq».

Bazara çatıb düşdülər. Kişi taksinin haqqını ödədi. Arvad gedən maşının dalınca baxdı. Əri onun baxışını başa düşdüündən:

- Qoy getsin. Burda bizi gözləsə bilirsən nə qədər qiymət oxuyar? Qayıdan baş başqasını saxladacam. Sürücünün arvadı bazarda qiymətləri soruşub alacaqlarını götür-qoy edirdi. Birdən ürəyi dayandı elə bil. Ərinin əllərinə baxdı:

- Səbət hanı? – qaranəfəs soruşdu.

- Nə bilim, səndə deyil?

- Yoooox – əlindəki zənbilin içinə baxdı. Güya səbət orda olmalı idi. Bir-birinin üzünə baxdılar. Arvadın ürəyi dayanmışdı əməllicə. Soyuq tər gətirirdi. Səbət maşında getmişdi.

Daha bunun heç deyiləsi yeri qalmamışdı. Arvadın üstünə su ələndi elə bil. Əri daha heç dinib eləmirdi. Arakəsmədə yeridikcə öz-özünə deyirdi: «Birini almaq da olar. Böyük bir şey deyil». Amma niyəsə ona çətin gəlirdi. Elə bildi xozeyini hardasa yaxınlardadır. Gizlincə onu görür. Əlinə götürdüyü səbətə baxıb gülür. Hirsli başına vurdu. Arvada tərəf:

- Dincəldin? – soruşdu.

Arvad dinmədi. Eləcə köksünü ötürdü. Zənbili doldurub gəldilər evə.

** ** ** ** **

İşgüzar adam xeyli yaxşılaşmışdı. Gəzirdi. Yanına gələn-gedən adamın sayı yox idi. Bu səhər arvadını evə göndərdi. Onun yanında idi gecə-gündüz. Xidmətçini çağırırdı. Ona ayrıca bir həkim, ayrıca da bir qulluqçu baxırdı. Orta yaşlı qadındı.

- Mən yatanda bura elə adam gəlibmi ki, nəsə soruşub qayıdıb, ya elə qapıdan çıxıb gedib?

Qadın xeyli fikirləşdi, gözləri yol çəkdi:

- Yox, - dedi, – yox, elə bir adam gəlməyib.

- Bəs zəng necə, eliyən olmayıb?

- Nə bilim, Vallah! Zənglər çox olurdu. Bir-biri kimi. Soruşdular ki, necədir, yanına gəlməyə icazə varmı? Mən də icazə olmayanda demişəm ki, yox, olanda demişəm var. Belə...

- Yaxşı – dedi. Yenə nəse soruşmaq istədi. Susdu.

Qadın çəkinə-çəkinə:

- Bilirsiniz... - dedi – gəlmişdi. Onda həkimlər sizin yanınıza icazə vermirdi. «Bu haqda özünə heç nə deməyin» - dedi. Sonra bir də gəldi. Daha gəlmədi.

İşgüzar adam elə bil kövrəldi, ya da bədəni üşürgələndi. Hər nəse qolunun tükləri biz-biz oldu... Toxtadı. Qaş-qabağını töküb:

-Özgə nə dedi? – deyə soruşdu.

Xidmətçi qadın:

- Heç nə, – dedi.

- Yaxşı, gedin. Sağ olun, – dedi.

«Görəsən kim imiş? Kim olacaq! O imiş sözsüz. Müsibətdilər e!!! Özü yalvarır ki, get. Gedirsən... Müsibətdilər, müsibət! «Yoxdu səbət, qonşuya vermişəm. Özü də həmişəlik» Gözəlin gözlərini yadına salmaq istədi. Birdən gülməyi tutdu. «Bu mənim ikinci itən səbətimdir» - deyə ötən günlərini xatırladı.

Tələbə olanda bir səbət vardı. Tanış professorla kənd sovuqatı gətirirdi. Birdəfəlik yaxasını tanıtmışdı. Hər tətildə səbəti doldurub gətirməliydi. Diplom müdafiəsi ərəfəsində kəndə gedəndə səbəti aparmadı. Dedi ölərəm, heç kəsə heç nə aparın deyiləm. Dedilər ayıbdır, axırncı dəfə bunu da apar. Deyərlər qurtardı deyə əliboş gəlib. Ya da kəndə gedib gəlib bizə bildirməyib. Dedi aparmaram. Anası yalvar-yaxar elədi. Pul verdilər ki, onda get səbəti bazardan al doldur. Bu dəfə də apar qurtarsın. Elə də elədi. Səbət deyildi ki, azardı keçmişdi boynuna. Bazardan təzə çıxmışdı, bir taksi saxladı yanında. «Yaxşı oldu» dedi ürəyində. Birinci dəfə səbəti taksiyə qoydu. Özü də oturdu bəy kimi qabaqda.

Oturan kimi sürücü söhbətə başladı:

- Bacıoğlu, maşallah, yaxşı bazarlıq eləmişən. Səbəti görəndə o saat bildim hal əhlisən. Ona görə özüm saxladım... Deyəsən ad günüdür.

Başını buladı, yəni ki, «yox».

- Onda qonaq gedirsən. Yaxşı bazarlıq eləmişən.

Dinmədi. Kişi dil blğaza qoymadı:

- Görürsən düz bildim. Qonaq gedirsən. Mən köhnənin işçisiyəm. Otuz ildir taksidəyəm. Sənin kimi qonaqlardan çox aparmışam. Bir azdan maşının da olacaq, tələsmə. Səbətdən bildim qoçaq oğlansan, – xısın-xısın güldü. – Sizi görənin kimi tanıyıram. Amma sən nəyə bir az utancaq görünürsən. Özün də, xətrinə dəyməsin, tündməcəzsan. Adam nə qədər dili şirin olsa, bir o qədər xeyrinədir.

«İlahi, bircə bundan canımı qurtarsan, yüz yaşaram». Səbət haqqında fikirləşdi.

Taksi sürücüsü:

- Birinci dəfədir gedirsən?

O da soruşdu:

- Hara?

- Getdiyən yerə.

- Yox, beş ildir.

- Ohooo! Sağ ol?! – Gözü ilə səbətə bir də baxdı. Marağından qalmadı: - Neçə yaşı var?

- Kimin?

- Evinə getdiyinin.

- Əlli – altmış olar.

- Həəəə?

Taksi sürücüsü elə soruşdu ki, bu soruşmaq olmadı, bağırmaq oldu.

Bu da dedi:

- Otuz ilin professorudur. Hələ ondan da çox olar bəlkə.

Sürücü tutqun səsi ilə boğula-boğula güldü:

- Evinəcən sənin! – gülməyinə ara verdi – müəllimlə gedirsən? Adə, adam da müəllimə belə bazarlıq eləyər? Aqlını başına yığ. Olduğun yeri de, sürüm ora. Cavan oğlansan. Ye, özünçün qüvvə yığ. Sürüm?

- Yox, - dedi.

Sürücü müəllimi söydü. O da dedi ki, elə demək olmaz. Bir də onun nə günahı? Mən özüm verirəm. Sürücü də dedi ki, almasa necə verərsən?

Ürəyində fikirləşdi ki, o düzdü. Amma nə ləzzətlə bu səbəti keçirdərdim sənin kəllənə, içindəkilər də dağılardı, mən də düşüb gedərdim.

İşgüzar adam acı-acı gülümsündü. Doğurdan da, o səbəti son dəfə apardı onlara. Gözlədiyi hadisə baş vermədi: Qulluqçu səbəti boşaldıb qaytarmadı. Yola salanda professorun qadını da səbət haqda heç nə demədi. Bir onu soruşdu ki, «sən bu il qurtardın, hə?». Təbrik elədi, yola saldı.

Çox sonralar anası dedi ki, «a bala, o səbət elə professorgilin idi.» Bu adam da çox sonralar bildi ki, o səbət yerində durub, öz növbəti «sahibini» gözləməli imiş. Amma o vaxt O, bunu bilə bilməzdi. Və ondan canını qurtardığı üçün uça-uça gəlirdi kirayədə qaldığı yerə. Dostuna rast gəldi. Dostu onu qucaqladı. «Allah yetirdi səni. Mən gedəsiyəm (görüşə gədirdi O. Bunu hamısı bilirdi.) Sən mənim əvəzimdən tanış oğlanın toyuna get». Nə qədər dil tökdü ki, mən bunu eliyə bilmərəm. Axı, orda heç kəsi tanımıram. Dostu əl çəkmədi. Dedi kafedədir toy. Kasıb oğlandır, bir stolu boş qalmasın. Gedək səni qoyum ora, mənim əvəzimdən ye, iç, axırda da al bu pulu yazıl gəl.

Getdi və toyu ömrü-billah yadından çıxara bilmədi.

İndi də yadına düşdü...

Niyə düşdü?! O, yadına düşəndə niyə belə olurdu? Bunu heç biləmmirdi. Birçə dəfə görmüşdü Onu. O toyda. O vaxtdan bir oyun havası, o havada oynadıqca sumuklərinə qədər alışıb yanan bir ağ koftalı gəlin, o gəlinin dolu baxışları harasa uzaqlara çəkirdi Onu. Nə deyirdi Ona, biləmmirdi.

Hava çalınır, gəlin oynayır. Yerini ahı- amanı göyə qalxır. Qonaqlıqda xalçanın üstündə oynayır. Oğlan baxa-baxa torpağın üstündə görürdü Onu. Oynadıqca tozdumana dönürdü. Duman gəlinin kürəyində, sinəsində, üzündə qıvrılıb oynayan saçına qarışırdı. O axşam nə böyük dirəkləri olan toyxana vardı, nə sağlıq deyənlər, nə yeyib-içənlər, nə qiybət edənlər. Oğlan üçün dəre, düz, şəhli ot, qom-qom dərdiyi nərgiz, ovuc-ovuc içdiyiyi çeşmə suyu vardı. Bir də o gəlinin ləkəsiz üzünü, oğlandan gizlətdiyi gözləri vardı. Niyə yadına düşdü? O yadına düşəndə niyə belə oldu? Bunu heç biləmmirdi! Əri də yanında oturmuşdu. O qədər içmişdi ki, başı süfrənin üstünə əyilirdi. Güclə qaldırıb, yeyir-içir, yanındakı dostu ilə öpüşür. Gəlin özünə qulluq edir. Çox gözəl, incə hərəkətlərlə yeyir, heç kəsə baxmır. Ərigilin onun sağlığına içmələrinə fikir vermir. Hərdən baxışları oğlanın baxışları ilə kəsişəndə yüngül əsəbilik keçirir. Niyəsə bu oğlana elə gəldi ki, onun qara gözlərinin dərinliyində qaralıb kömür olmuş istəklər közərmək istiyir. Közərə bilmir. Daha doğrusu, gəlin özü onu közərməyə qoymur.

Toy yiyəsi onları oynamağa çağırırdı, ya gəlin dedi. Oğlan onda gördü ki, kişi şişman canını yay kimi dartdı, əlini bir təhər cibinə saldı. Pul çıxarıb gəlinə uzatdı. Gəlin ona necə baxdısa kişi «fiss» eləyib durdu. Pulu cibinə qoymadan çalğıçıların qabağına atdı. Hava dəyişdi və tozanaq qopdu. Kişi oynaya bilməzdi o havaya. Ayaq üstə ləngərlənə-ləngərlənə əl çalırdı. Gəlin oynayır. Hamı ona baxırdı. Gəlin heç kimə baxmırdı. Tanrısına oynayır o gəlin!

Oğlan onu daha heç vaxt unutmadı.

İlk məhəbbəti deyildi O. İlk məhəbbəti orta məktəbdə oxuyanda olmuşdu. Onlardan bir sinif aşağı oxuyan əlaçı bir qız vardı. Məktəb radiosunun aparıcısı. Bir dəfə uşaqlar o qızın bacarığını tərifləyəndə bu da demişdi ki, həm də qəşəngdir. Boynuna qoydular ki, aha, demək sənin gözəlti elədiyin odur. Yox, dedi. Əl çəkmədilər. Hay-küy eləyib boynuna qoydular. Bir gün keçmədi məktəbə yayıldı ki, filankəsi də filankəs istəyir. Bundan sonra qız onu görəndə elə görkəm alırdı ki, «yəni səni bir qəpiyə saymıram». Bundan sonra bildi ki, məktəblərində ondan sevimli qız yox imiş. O qızın bir qardaşı vardı. Bakıda kənd camaatının dediyi kimi «prokurorluq» oxuyurdu. Dörd-beş bacısı da məktəbdə oxuyurdu. Bir gün bacısının biri qabağını kəsdi. Dedi: «bura bax, kiçuk, böyük tikəni qulağın boyda eləyərik sənin. Qələtini elə otur yerində. O, sənin üçün məktəbin axmaq, avaralarından deyil, adına söz çıxax». Deyib getdi. Divarlar qulağı ilə eşitdiyini adamlar ağızı ilə danışdı. Amma o, «sevgili oğlan» rolu oynamadı. Məktəb qaydasına görə bundan sonra öz istəyini «sübut» etməli idi. Qızgilin məhəlləsindən keçməli idi. Onların idman dərəsi olanda Bu da dərəsə girməli idi. Direktor otağına çağırılmalı idi onu. Bunları etmədi. Bilirdi ki, o sözlər deyilməli idi. Yaxşı ki, bacısı dedi... Məktəb oğlandan hərəkət görmədi. O sevgi də unudulub getdi. Oğlan üçünsə bundan sonra başladı. Ona qədər məktəbi qurtardı, əsgər getdi. Qız da instituta girdi. Ordan da ərə getdi.

O qızdan lap çox xoşu gəlmişdi. Amma uşaq sevgisi idi o. Bu gəlin isə... Ürəyinin üstünə köz qoymuşdu. Gecələr yatağa uzananda yuxuya gedənə qədər onunla olurdu.

Evləndi. O xatirələr uzaqlaşdı yaddaşının dibinə çökdü elə bil. Onların heç biri haqda arvadına deməyib. İstəyib alıb onu. Nişanlı olanda hərdən uşaq kim soruşurdu ki, məndən əvvəl istədiyini olubmu? Gülüb başını bulayırdı ki, «yox». Bunu demək olmaz ona. Qadınların ölçüləri başqadır axı... Sonra bu Gözəl... Nədir bu? Fikirləşib dərinə getsə dəli olar. Odur ki, üstündən keçir. Dünyada bircə istəyini dərk edib. Bilir ki, arvadını niyə alıb. Vəssalam. Qalan qadınlarla bağlı hələ heç nəyi tam dərk etməyib həyatda. Bu haqda bir kimsə ilə danışmağı da xoşlamır. Bunlar yalnız onun özünə aiddir.

Lap dərinə köksünü ötürdü. Qolunda saata baxmaq istədi. Yadına düşdü ki, saati yoxdur. «Vaxtı da itirmişəm» deyərək acı-acı fikirləşdi.

Gün əyləndə arvadı gəldi. Oğlunun təzə şalvarını da gətirmişdi. Ayağından bir qat tuturdu. Kişi süzürdü Onu. Ona bu xəstəxanada niyəsə qadını kimi yox, həm də anası, bacısı kimi baxırdı. Qadın tam toxtamışdı. «Oturmuş» deyərlər bu yaşda gəlinlərə. Üzü nurludur. Saçları elə əvvəlki kimi sürüşkən, yumşaq. Ağarmışdı çoxu. Kişi gözünü

çəkmədən baxırdı. Qadını yəqin hiss elədi. Əlini saxladı. Baxdı, yorğun-yorğun gülümsündü. Elə bildi əlindəkinə baxır.

- Elə deyir tut bunu. İndi gen dəbdədir. İri ölçü də alıb. Ayağı uzundur, - dedi. Və hiss elədi ki, kişi əlindəkinə baxmır. Bənd olmadı. Amma özünü toplaya bilmədi. Bir dəfə iynəni əlinə batırdı. Yanaqları qızardı. Çalışdı ki, kişiye baxmasın. Amma bacarmadı. Baxdı və gülümsündü. Cavanlıqda da bunun baxışlarından qorxardı. Onda bu yaraşlıqlı bir oğlan idi. İnstituta girməmiş bir otaqda işləmişdilər. Otaqda elə səmtləyirdi, elə bir yerdə dururdu ki, heç kəs baxışlarını tuta bilmirdi. Və gözlərini zilləyirdi bu qıza. Qız onun gözlərini tuturdu və dünyasını çaşırdı. Gah hirsələnirdi, gah burnunu dik tuturdu, gah da isti baxışdan yumşalıb muma dönürdü. Qorxduğu o baxışlar axır ki, amanını qırdı bu qızın.

İşgüzar adam baxa-baxa gülümsündü, göz vurdu Ona. Yavaş-yavaş durub qapını bağladı.

- Neynirsən?

- Heç nə. Neynəyəsiyəm ki?- arvadın çiyinlərindən tutub başını sinəsinə sıxdı. Tez də aralandı.

- Saçına niyə xına qoymursan?

- Nə bilim, uşaqlar belə xoşlayır. Hərəsi bir xozeyindir. Deyirlər, «ana, belə yaxşıdır işıqlı görünürsən onda». Arada qoyurdum da. Elə yaxşı idi, yoxsa belə?

Kişi nə illah elədi, yadına sala bilmədi. Əlacsız qalıb:

- Belə yaxşıdır, dedi.

Arvad durub qapının arxasını açdı. «Xidmətçi gələr, yaxşı düşməz» - deyə fikirləşdi. Qayıdıb yerinə oturanda kişi həmişə elədiyi zarafatı elədi və hər ikisi güldü.

- Məni nə vaxt evə buraxacaqlar?

- Tələsmə, əsas sağlamlıqdır. Qadın isti baxışlarla gülümsündü. Gözlərinin yanında qırışlar da gülümsündü. «Qocalır» - deyə kişi ürəyindən keçirdi. «Hardadı O indi göresən?» - Saat neçədir? – Hündürdən soruşdu.

Qadın:

- Sənə saat olmaz, - dedi, - həkim tapşırıb.

«Həkim də boğaza yığıb daha» -pəncərədən havaya baxdı. Bakının havasından başı çıxmırdı.

Qadını arxası ona tərəf dayanmışdı. Fikirləşdi ki, bu arvad tayfası dözümsüzdür. Tez xarab olurlar. Bir beş ilə O da bunun bəhrinə düşəcək yəqin. Üz-gözü yığıldı. Bircə onu fikirləşmədi ki, bir neçə beş ildən sonra isə bütün bu şeylərin ona heç bir dəxli olmayacaq...

** ** ** ** **

Təzə ay çıxmışdı. Göyləri bir az da gözəlləşdirmişdi. Tər təmizdi göyün üzü. Körpə üzünə bənzəyir. Üç günlükdü ay. İlahi, dünya, yerlər, göylər ona görə qocalmır, qarımır, qartımır. Ay təzələyəndə göylər təzələnir. Hər yaz başı ot göyərib novruzgülü bitəndə qırxlı körpə kimi olur torpaq. Çillə çıxardır dünya hər il. Bunun sirrini istəklim Tanrıdan başqa kimsə bilmir.

«Amma insanların da bildikləri var. Nənəm təzə aya baxanda Salavat çevirərdi həmişə». İndi O təzə aya baxdı, amma salavat çevirə bilmir deyə əlləri yanında qaldı. Rəhmətlik nənəsi bir də deyirdi ki, «təzə aya baxanda gözünüzü çəkəndə yaxşı şeyə baxın. Nəyə baxsanız ayınız, iliniz, ömrünüz, gününüz baxdığınıza oxşayacaq». Çalışıb heç nəyə baxmadı. Bu həyətdə adama xoşbəxtlik gətirəcək heç nə yoxdur. Ona görə baxmadı. Ürəyi qısıldı. Küçəyə çıxdı. Elə bu niyyətə çıxdı. «Nə görsem mənimdir» - dedi ürəyində. Bir uşaq qaça-qaça əlindəki köhnə səbətə zibilliyə atıb qayıtdı. Hönkürmək, tənha yalquzaq kimi ulamaq istədi. Uşaq qonşunun uşağı idi. Onu görüb salam verdi. «Axşamınız xeyir» - dedi. Uşağı əli ilə yanına çağırırdı.

- Nə idi atdığıın? – soruşdu.

Uşaq tez:

- Köhə səbət, - dedi. – Anam dedi day köhnəlib, canı qurtarıb, apar at. Küçəyə çıxmaq istəyirdim tez gətirib gəldim.

Gözəl özü də bilmədi niyə gülümsündü:

- Hə, - dedi – yaxşı eləmişən – duruxdu:

Uşaq da donuxub qalmışdı. Birdən sevincək:

- Qardaşım əsgərliyini qurtarıb gəldi, – dedi.

Gözəlin gözləri doldu:

- Hə, lap yaxşı. Gözünüz aydın olsun, – söylədi.

Uşaq bilmirdi getsinmi, qalsınmi.

Gözəl:

- Di qaç evə. Axşamın soyuğu pis olur, – dedi.

Bir-iki addım o tərəfə getdi. Axşamın qaranlığı ayın işığında seyrəlib aydınlaşmışdı. Sarı səbət böyrüstə atılıb qalmışdı. Sarı yox, ağımsov görünürdü. Çirkli bir siçovul zibillərin arasından tez-tez keçib özünü səbətə yetirdi. Gözəl sonrasına baxa bilmədi. Əlləri ilə üzünü örtüdü...

** ** ** **

Körpə dünyaya göz açanda heyrətindən qışqırır. Və qışqırmağı yaxşıdır deyirlər. Qışqırıbsa, demək dünyanı görüb. Biz belə anlayırıq. Uşaq dünyanın üzünə mat qalır. Qışqırır ciyərləri açılır, qulağı eşidir, nə bilim nə olur. Bunlar sonrakı işlərdir.

Bizi özünə bu boyda mat qoyacaq işlər çoxdur dünyada. Di gəl, biz böyüdükcə təmizliyimizi, heyrətimizi itiririk. Yoxsa təkçə sən getdikcə ayın getməyi uşaq vaxtı az qala dəli eləyir adamı. Bəs günün eyni yerdən doğub, eyni yerdən batması nədir? Deyirik ay çıxıb. Hardan baxırsan bax, necə görünür elədir. Şəhərin bu başından, o başından, yurdun bu başından, o başından. Nə qədər sənindir, bir o qədər səndən çox-çox uzaqlarda olanların. Gözəlin baxdığı üç günlük ay İşgüzar adamın evinin pəncərəsindən görünürdü. Eşq olsun bu gözəlliyi, bu duruluğu, bu aydınlığı yaradana! Oğlu gördü birinci:

- Ana, gəl aya bax. Nə gözəldir, – dedi.

Qadın düyü seçirdi. Qulluqçuya seçdirməzdi heç vaxt. Xoşu gəlmirdi. Elə bil ömründən günlərini seçirdi. Ağını bir tərəfə, pisini, qarasını bir tərəfə. Az da olsa, çox da olsa düyü qurtarana qədər günlərini seçib qurtarırdı.

Oğlan aman vermir:

- Ana, gəl bax da.

Qadın əlacsız qaldı:

- Nədi ki? – soruşdu.

- Təzə aydır. Nə gözəldir! Lap adamın ayağıyla Ona qədər getməyi gəlir.

O birisi oğlanın vanna otağından səsi gəldi:

- Hə, sən durma, elə bir iş elə, - dedi.

Qadın aya baxan oğlunun par-par yanan gözlərinə sevindi. «Yaman gözdən uzaq» dedi ürəyində. Aya baxmağa getmədi. Seçirdi hələ... «Belə baxanda, mən onun dünyasının rənglərini pozdum. Pozdum, Vallah, pozdum. İlahi, necə istəməli idi. Evlənmişdik, «Öldürəcəm səni» deyirdi. Üstümə gəlirdi. «Gülməsən öldürəcəm». Onsuz da elə görkəm alırdı ki, ürəyim gedirdi gülməkdən. İşdən bir saat, iki saat tez qaçıb gəlirdi. Nə vaxt bilsələr pulunu kəsirdilər. Deyirdim «belə eləmə». Söyürdü onları. «Adam döyüllər» deyirdi. Üzünə baxırsan sərtidir, ürəyinə baxırsan kövrəkdir. «Sevindir məni, nə qədər bacarırsan sevindir məni. İstəyinlə isit məni» - deyirdi. Giley-güzarla söndürdüm onu. Sevinməli bir yaşayış qurmamısan deyirdim. Cavabı nə idi? «Çətinliyə baxma, onlar düzələcək yavaş-yavaş». Mənsə tərsinə sayırdım. Elə bilirdim bütün çətinliklər, problemlər qurtarandan sonra istədiyim kimi yaşaya bilərəm. Sən denən belə deyilmiş. Ömür qısa, cavanlıq bir buğda boyudur. Ötən günlər geri gəlmir daha.

Düz yaşadım mən. Bir olan Allah şahiddir. Ərimə, uşağıma, evimə can yandırdım, can qoydum. Sən demə bunlar... ah nə isə... O istəyi ki, istərsən, o rəngli günləri ki, umursan, onu sənə heç kəs vermir. Onu yaratmaq səndən asılıdır».

Qadın arıdıb qarşısına yıdığı düyünü əlinin yanıyla balaca ləyəne tökdü. Seçdiyi lazımsız bir tərəfə itələdi. Yenə seçməyinə davam etdi. «İndi mən ona nə ad verim? Deyim kəndir kəsəndir, dilim gəlmir. Deyim heyvan kimidir, tərbiyəsizdir, bunu Ondan heç görməmişəm. Deyim qudurğandır, belə deyil axı. Deyim uşaqlarını, ailəsini istəmir, heç kəs inanmaz buna. Deyim, nə deyim?! Gərək o gün dediklərimi də heç deməzdim».

** ** * ** * **

Qadının qarşısındakı düyüdən hələ xeylisi durur. Onun fikirlərinə daha dözə bilmirəm. İndi günlərini sıralayacaq. Kim haqlıdır, kim haqsızdır. Nədə səhv edib, niyə edib? Güya ki, bir ağıllı sonluğa gələcək. Başqaları gəldiyi sonluğa o da gələr.

İlahi, nə qədər qadın tanıyıram. Hamısı da baş sındırır bu məsələdə. Mat qalmalıdır. Tanrının da susduğu bir işdən qadınlar niyə bu qədər danışır? Get-gedə verdişə dönür bu onlarda. Çox öyrənmişəm: biri həmişə düyü seçəndə bunları düşünür, biri paltar ütüləyəndə, bir başqası ancaq xörək bişirəndə, tamam ayrısı paltar yuyanda, kimisi toxuyanda əriş-arğac eləyir ömrünü. Kişilər öz işindədir...

Yəqin qadınlar ütüləyəndə ömrün kələ-kötürünü də ütüləyir, düzəldir, yığır üst-üstə. Bir başqası bişirə-bişirə fikirlərini də bişirir. Tamam ayrısı paltar yuya-yuya taleyindəki acıları yuyur.

Toxuyan da ömrünü olduğu kimi toxuyur. Ağını ağ, qarasını qara. Səsini də çıxarmır. Səsini çıxaranlar da var. Onları da başa düşmək gerəkdir. Təkcə bir bölümü başa düşmək olmur. Ərindən öz mənliliyi ilə heyif alanları. Deyir «başqası ilə gəzirdi, onu yandırmaq üçün mən də ayrısı ilə oldum». Haqq ziyəsi günahlarımızdan keçsin. Yalandır bu! O azar canında başdan olmasa mümkünsüzdür. Görünüşdən deyildiyi kimidir. Əslində isə başqa şeydir, özünü aldatmaqdır, bir də başqalarını. Tanrınısa aldatmaq olmaz! Tanrı hər kəsin öz içindədir. Günahını bilsən bağışlayandır O...

Qadınlar da bağışlayandır. Bəs niyə ərləri axıra qədər bağışlamırlar? Onları dinc qoymayan bir ağrı var! Müqayisə olunmaq. Müqayisə edir ərinin tanıdığı qadınla özünü. Bundan sonra hər şey ağırdır. Kök olmağı da, arıq olmağı da, ərinə mehribanlıq da, kobudluq da. Özünə sığal vermək də, əyin-başına baxmamaq da. Elə ki, özünü tanıyıb-tanımadığı o qadınla tərəziyə qoydu, daha bir gün, bir saat, bir dəqiqə, bir an da əvvəlki halında qala bilmir. Ya taleyin dibinə çökür, ya da əksinə, heç vaxt inanmadığı həddə çatır. Bütün ölçüləri, bağları qırıb-tökür.

Həmişə uzaq olduğum söhbətə qoşuldum. Bu işdə nə fikir söyləsən tam deyil, yarı haqdır, yarı yox. Tanrının da üstündən keçdiyi bir işdən ötrü baş sındırmağa dəyməz! Görünür, doğrudan da, yaratdıqlarını ondan yaxşı tanıyan yoxdur...

Qadının oğlu pəncərəni örtüdü. Anasının seçdiyi düyüden xışmalayıb sovurdu. Uşaqlıqda da belə edərdi.

- Neynirsən? Uşaqsan? – qadın qışqırdı. Yerə baxdı – düşənləri götür!

- Süpürərsən də. Necə götürüm?

- Bir-bir əlinə götür. Düyünü süpürmək olmaz. Gözlə tapdalama. Rəhmətlik nənəm deyirdi ki, «bir düyünü tapdalamaq yeddi Qulhuvallahın başını tapdalamaq kimidir».

Oğlan bir-ikisini götürdü, qalan bir neçəsini də qadın yığdı. Birini də yerdə qoya bilməzdi.

- Bəs deyirdin axşam gözü düyü arıdılmaz.

- Hə, gün işığı yaxşıdır buna. İşimiz çox oldu. Sabaha saxlamaq istəmədim. Bəlkə atan çıxdı sabah.

** ** * ** * ** *

... Evdə az qalırdı hər şeyi bağrına basıb öpsün. Ev əvvəlki səlqişində idi. Yaxşı ki, evə gəldiyindən hələ çox adamın xəbəri yox idi. Gəlib-gedən lap seyrəkdi. Yavaş-yavaş otaqları gəzdi. Bu evlərdən heç ürəyi tiqqılıtlı deyil. Təzə evlənəndə evdən nigaran olurdu. Gələndə hər şeyə baxırdı ki, görsün yad bir şey, yad bir iz varmı. Arvadına yerli-yersiz suallar verirdi. O da hamısına bircə-bircə cavab verirdi. Yüzdə bir dəfə özündən çıxırdı. «Ürəyin qaradır sənin» deyirdi. «Mənim kimi adamı tanıyıb əmin ola bilmirsən». İllər keçdi. İndi bilir ki, o dəmir seyf qapıdan içəri toxunulmaz dünyadır. İşgüzar adam «Tanrıdan razıyam» demək istəyirdi. Başını qaldırdı və elə bil alnında şüşə sınıb parçalandı. «Bu nədir? Bu çilçırağı niyə çıxarıblar?». Arvadını çağırırdı. Arvad özünü yetirdi. Kişidən əvvəl o soruşdu:

- Sən bu otaqda nə gəzirsən?!

- Çilçırağı neynəmisiz? – bunu kişi soruşdu.

- Deyərəm sonra.

- Sonra niyə? İndi de.

- Bir hövsələn olsun.

- Satmırsız?

- Yox!

Oğlu içəri girdi. Hər ikisi indi fərqiñə vardı ki, oğlu xeyli böyüyüb.

Qadın tez:

- Gör atan nə deyir? – deyib çıxdı.

Kişi günahkar adam üstünə yeriyən kimi yeridi oğlunun üstünə:

- Çılçırağı neynəmisiz? – soruşdu.

- Hə, onu...- atasına baxdı. – Otur da. Niyə ayaq üstə durmusan? Otur deyim.

Sən gedəndən üç gün sonra zəng vurdular ki, mal götürmüşsən. Bir günə pulunu, ya özünü qaytarmağa söz vermişən. Qaldıq belə...- Oğlan çılçırağın boş qalmış yerinə baxdı, sonra da atasının düz gözlərinin içinə, amma gözlərini tez də çəkdi. – Soruşdum ki, nə vaxt götürüb şubanı? Dedilər həmin gün. Dedim onda cinayət-axtarış şöbəsinə bildirək. Həmin gün götürübsə, yanında olmalı idi. Bəs hanı? Anam qoymadı – köksunu ötürdü.

Olub keçənlər indi, yalnız indii olduğu kimi işguzar adamın yadına düşdü. Otağın qapısını səssizcə örtüdü:

- Bəs maşın necə oldu?

- Maşını o saat götürmüşdülər. Hadisə olan kimi.

- Necə ki, «götürmüşdülər?».

- İdarə maşınında olmusan da!

- Hə, onda.

- Onları küçədə duranlar tanıyırlar axı. İşarəsindən biliblər ki, filan yerindir. Zəng vurublar, bilinib sənindir. Evə xəbər elədilər ki, gəlin baxın içində sizə aid nə var. Təhvil veririk. Mən getdim. Heç nə yox idi. Kassetləri götürdüm, vəssalam. Bir də otağına getdim. Anam demişdi baxarsan, bəlkə orda səbət oldu. O da yox idi.

İşguzar adam oğlunu qucaqlayıb öpmək, hönkür-hönkür ağlamaq istədi. Amma bıqlarını barmağı ilə darayıb durdu. – «O qızı bu iki uşağa görə uşaq üzünə həsrət qoydum... Soltana bax. Ay alçaq! Bir şubanın pulu nədir ki? Məndə qalası idi? Gəlib verəcəkdin də. Onun üçün Evin çırağını satdırıb. Him... Yəqin fikirləşib ki, birdən halvalıq olaram. Ziyana düşmək istəməyib».

Oğlu qolundan tutdu:

- İstəyirsən uzan, - dedi.

Uzanmaq üçün o biri otağa keçmək lazım idi. Arvadı ilə üz-üzə gəlmək istəmədi. «Ax, bu səbət əhvalatı olmasaydı» deyə fikirləşdi.

...Yaddaşında bir ocaq közərdi. Beli əyilmiş qoca nənəsi əlindəki kösövlə sönmüş ocağı qurdalayır, üfürür, yandırmaq istəyirdi. Bir ağzı da nəvəsini oxşayırdı: «Bunu Verənə şükür. Balamın balası balımdır, baldan şirinimdir, oğlumdur, noğulumdur. Beş qızın üstündə bunu verən özü saxlasın. Göydən səbətlə düşüb bu balam».

O da yadına düşdü ki, özünü böyük tutana, dikbaşlıq edənə kəndlərində deyərdilər «sən kimdən artıqsan, göyden səbətə düşmüşsən?».

Bu nə vaxtinsa, köhnənin sözüdür. Görəsən səbətin göylərlə nə işi varmış? O nə səbətmiş elə?...

Adam bilmədi ki...

O adamın bilmədikləri çoxdur dünyada...

Sondan bir az əvvəl

Dəryanın qırağı idi. Ətraf qaranlığa bürünmüşdü. Göz-gözü görmürdü. Yer oğlu ömründə belə qaranlıq görməmişdi. «Gün tutulub, günəş tutulub. Bir anlıq tərpenməyin!». Tərpenib ayağını hara qoyacaqsan? Hamı elə bilir su qırağındadır, ayağı islanır. Su tutur düz-dünyanı. Topuğa qədər çıxır. «Allah, su artsa boğazımıza çıxar, boğularıq». Su artdı. Dedilər gəmi gəlir. Kimsə düşdü gəmidən. O tərəf bir azca işıqlandı. Gələn görünmürdü. Işıq düşdü, sonra axıb getdi. Nəsə səs eşidildi. Səs gələn tərəf bir azca işıqlandı. Kimsə gəldi, üç dəfə çəliyini yerə vurdu. Onun kim olduğunu görmədilər. O yandan işıq kimi axıb getdi. Aləm sükut içində idi. Qaranlıq seyrəlmirdi. Kimsə gəldi. Əlində qılınc vardı. Qılıncdan işıq düşdü o tərəfə. Hamı içini çəkdi. «Qılıncıla doğrayacaq bu qaranlığı yəqin». Hamı ona baxdı. Gələn qılıncı qınına qoydu. Işıq yox oldu. Güclü külək başladı. Uğultudan qulaq tutulurdu. Qurşağa qədər su... külək az qala suyun içindən aparırdı adamı. Tutmağa heç nə yox idi. Yıxılanlar boğulurdu. O tərəf işıqlandı azacıq. Işıqda kimsə durmuşdu. Tufanda təkçə o əyilmirdi. Heç halına fərq eləməirdi. Hamı ona tərəf getmək istədi. Boran, külək aman vermirdi. Duran eləcə baxırdı. Hündür idi, üzü görünmürdü. Bu kim idi belə dözümlü? Bilən olmadı – gördu heç kəs onu tanımadı. İri addımlarla getdi. O yerdən işıq çəkildi.

Varlılar bir-birini səsleyirdi. Bəs var nə üçündür? Dar gündə gerek köməyimiz olsun. Olan-olmazları, bir yerə cəm edib iş görmək lazımdır. Varlılar bir-birini səsleyirdi. Yüz səslesin. Səsmi eşidilərdi? Suyun uğultusu küləyin səsini keçmişdi. Öz səsini eşitmək olmurdu, o ki, başqasının səsini. Uğultudan qulaq tutulurdu. Baş çalmalı kimsə çalmasını külək aparmasın deyə əli ilə tuta-tuta zarıyırdı: «Sur çalınsa batdıq». Bu ara sakitlik oldu. Cingilti səsi gəldi. Sonra bir-neçə işıq zolağı göründü. Allah, bu nə möcüzə? Bu nə qədər var-dövlət !!! Gümüş taslarda qızıl, almaz, yaqut, yəmən, yantar, topaz, firuzə, zümrüd, ağ qızıl par-par parıldayırdı. Suyun üzündə bu taslar necə üzürdü? Bunları tısbağalar gətirirdi. Tısbağalar əl-qol atıb üzdükcə qablar yırğalanır, parıltı yeri-göyü bürüyürdü. İnsanlar tamahlarını saxlaya bilməyib yanlarından keçən qablardan ovuc-ovuc al-qızıl götürüb ciblərinə tökmək istəyirdilər. Əlləri ciblərində suya

batdı. Kimdir bu varidatın sahibi? Qurtarsa o qurtaracaq bizi. Heç kəs görünmürdü. Tısbəğalar sahiblərinə xəbər eləmişdi: «gəlmə, gəlmə, gəlmə !!!». Var-dövlət o qədər dağıdıldı ki, işığı da ulduz-ulduz parçalanıb söndü. Qatı qaranlıq, uğultu yenidən dünyanı sardı. Adam boğulurdu qaranlığın qatılığında. Bir gözəl üz göründü. Elə bir gözəl ki, bəşər belə gözəllik görməyib hələ. Üz tasda par-par parıldayan al qızıldan çox işıq saçır. O qədər gözəl idi ki, hamı ağlayırdı. O da baxıb-baxıb ağladı. Və ağlayan kimi söndü. Vay-şivən qopdu. Tufandan da betər vay-şivən.

Qoç mələdi... Qoç mələdi və hamının səsi kəsildi. Külək də səngidi. Qoç nə qoç! Yaradanına şükür! Qoç qaranlıqda suyun üstü ilə yeri yirdi. Su çəkirdi. Xeyli keçmişdi. Lap quruya çıxanlar da vardı. Qoç birdən yoxa çıxdı. Oğurladılar! Oğurladılar! Necə oğurladılar, hara apardılar? Bilinmədi. Axır ki, oğurladılar! Cin, əcinə, şeytan qaranlığın qatı yerinə çəkilib durmuşdular. Mat qalmışdılar. Gözləri heyrətdən iriləşib kəllələrinə çıxmışdı. Bu qoçu onlar çoxdan tanıyırdılar. Amma həndəvərinə də gələ bilmirdilər. İndi necə oldu ki, insan onu bir göz qırpımında uddu.

Böyük dalğalar təzədən hücum elədi. Su qurşağa çıxdı. Tufan uğuldadı. Yarasalar düz-dün yanı bürüdü. Yarasa Sudan, küləkdən betər divan tutdu İnsana. Başqa yol yox idi. Hamı suya çökdü. Başındakı çalmanı su aparmasın deyər əli ilə tutan zarıdı: «Sur çalınsa batdıq...».

İşıq düşdü. Birinci yazdığı kağızları kələğayısına büküb sinəsinə basmış Qadın gördü onu. İşığı tanıdı. Salavat çevirdi. Gözləri doldu. Kələğayını açıb sərdi. Gələnin əlində Kitab vardı. Kitabı kələğayının üstünə qoydular. Kimsə içini çəkdi. «Kitab gətirdilər. Əl basdırıb oğrunu tapacaqlar». Yarasa onun üzünə qonub ağzını mundarladı. Kitabı kələğayına bükdülər. Kitab sahibinin tək cə əlləri görünürdü. Əlləri biləklərinə qədər! Şümşad kimi! Barmaqları işıq saçır. Bundan sonra heç kəs gəlməyəcəkdi. Bu dəfə də qaranlıq çəkilməsə...

Qadın bükülü Kitabı sinəsinə sıxmışdı. Bilmirdi onu hara qoysun. Suyun üzündə təptəzə səbət üzürdü. Sudan çıxartdı. Kitabı bükülü səbətin içinə qoydu. Səbəti sinəsinə sıxdı. Baş çalmalı diz üstə durub zarıyırdı: «Bircə sur çalınmasın». Şümşad barmaqlar Qadına kələğayı verdi. Sonra Onun başını tumarladı. Bu bəs idi...

«Dünya aldığı qaytarmır». Bunu kimsə deyib (Eşq olsun Ona). İnsanlar itirdiklərinin dalınca gəzir... göylərin ağappaq sinəsindən süd süzülür... Dünya süddən kəsilmiş uşaq kimi südə baxmır... Səbət beşik kimi yırğalanır... Tanrı yırğalanan dolu səbəti tanıyır... «Qiyamət günü var, qiyamət!». Bir səs inildəyir... «Gündə göl olaram qarışaram dəryaya, Yaradan yaratsa təzədən məni». Bunu da haqqın yaratdığı Dədə

Ələsgər deyir. (Ruhu şad olsun). Dünya çillə çıxardır... Nəhəng səbət beşik kimi yırğalanır... Tanrı yaratdıqlarına baxır...

Göylər uzaqdadır, çox uzaqda...

Tanrısa İnsanın düz ürəyində...

S O N.

1997

«ÜÇ NÖQTƏ»

*... Bu gecə bir mən oyağam, bir Tanrı,
Məndən aşağı yox, Ondan yuxarı...*

Şəhriyar

*Bütün olmuş, olan, olacaq ucalarımızın,
ulularımızın, durularımızın ruhuna bağış- layıram bu
yazını.*

YANDIM, ay Tanrım! Oyy, yandım!

Bu çağırış tutmuşdu boğazından. Boğurdu Onu. Əlini boğazına apardı. İstəyirdi boğazına sarılan, əhədini kəsən bu harayı açıb tullasın, ya qırıb töksün. Axır ki, canını qurtarsın. Bir də əlini boğazına apardı, bir də... Onda gördü ki, boğazının dərisi əlinə gəlib. Dərini qoydu qırağa. Nəfəsi tövşüyürdü. Əlləri isə öz işində idi. İndi də sinəsini didib dağıdırdı. Birdən gözləri bərələ qaldı. Bu haray öz içindən gəlirdi. Buğlana-buğlana, arasıkəsilmədən. «Yandım, ay Tanrım! Yandım, yandım!». Başını əyib öz içinə boylandı. Ürəyini gördü. Ürək yerinə yumruq boyda tonqal vardı içində. Çathaçatla yanırdı. Ürəyi yanırdı, əlləri ilə ayağı buz kimi idi. Donurdu. Əllərini, ayağını isitmək istədi. Boğazının açıq yerindən keçdi, sinəsinə düşdü. Sinəsinin altında yanan tonqalın qırağında oturdu. Əllərini istiyə tutdu. Ayaqları da isinirdi yavaş-yavaş. Çiyinləri, bir də kürəyi buza dönürdü. İstədi arxasını çevirib, indi də kürəyini istiyə versin. Amma nədənsə bunu edə bilmədi. Tonqalın istisi üzünə vurduqca xumarlanırdı. Necə şirin yatardı! Di gəl ki, boğazı açışırdı...

Gözlərini açdı. Tonqal çathaçatla yanırdı. Gözlərini bir az da geniş açdı. Beş addım o tərəfdə də tonqal vardı. Sağında da biri şölələniirdi. Solunda, ondan xeli aralıda o biri odlanırdı. Hamısının da sahibi yanında oturmuşdu. Tonqalların işığında o, bu üzləri bircə-bircə görürdü. Göyün üzü zil qaranlıq idi. Ətraf da eləcə. Təkcə tonqallar yanan yer işıqlı idi. Kimsə dedi: «Səhərə yaxınlaşır, tonqalları söndürmək lazımdır». Sonra nə

oldu?... O, bunu indiyə qədər heç kəsə deməyib. Desəydi, yüngülləşərdi. İndi də ağır dərini özü ilə çəkə-çəkə aparırdı. Hər gün getdiyi yolu gedirdi...

Küçəni süpürən qadına çıxarıb on manat verdi. Qadın pulu tez xalata cibinə basdı. Kövrəldi, yavaşdan: «Yaradan köməyin olsun» -dedi. Hələ onda adına «qırmızı onluq» deyilən bu pulun öləcəyini heç kəs bilmirdi...

* * * * *

HÖVLNAK yuxudan ayıldı. Ayaqlarını çarpayıcıdan yerə sallayıb oturdu. Yalın ayağına soyuq hava vurduqca bir az sakitləşirdi. Amma ürəyi daha da bərk sıxılmağa başlamışdı. Fikirləşdi ki, yox, gərək mütləq durub bir az məşğul olam. Yoxsa, lap boğularam. Bu nə idi, Allah?

Durub yazı masasının arxasına keçdi. Arvadının yun şalını belinə doladı. Ev soyuqdu. Əlini su qızdırıcısına vurdu. «Buzdu, köpək uşağı yenə istilik verməyiblər. Əşi, cəhənnəmə ki, bircə bir az işləyə bilsəydim». Qələmini götürdü.

«Boğuluram, qardaş, boğuluram. Bir dəfəlik boğulmağa nə var ki! Mən gündə neçə yol boğuluram. Mən ya hər şeyi yazıb azad olmalıyam, ya da boğulub ölməliyəm. Heç olmasa dəhşətli bir yuxunu söyləyib yüngülləşən kimi deyib yüngülləşməliyəm. Canımı qurtarmalıyam bu qanlı yuxudan.

Hər şey o səsdən başlayır. Polis işçisidir deyəsən. Maşını küçələr boyu sürüb fit verir. Səsgücləndiricini ağızına tutub qışqırır. «Ay camaat, qalxın! Xalqı qırıb tökdülər! Qurban olum sizə, qorxmayın! İmkani olanlar küçəyə çıxsın, yaralılara kömək etsin. Qorxmayın, toxdayın. Küçələrə çıxın, yaralılara kömək edin... Ay camaat, qalxın!». Səs gah güclənir, gah da uzaqlaşır. Qaranlıq küçələrdə maşın şütüyür.»

Kişi nə illah elədisə, bundan artıq bircə cümlə də yaza bilmədi. Fikirlər beynində saçaq-saçaq idi, ancaq bir araya gəlmirdi. Sol əli ilə belini ovuşdurdu. Hiss etdi ki, donub. Yenə ağrıyacaqdı. Vərəqləri qovluğun arasına yıxdı. Şalı stulun başına atdı. Və gedib yerinə uzandı. Yanaşı çarpayıda yatan qadını bu üzündən o biri üzünə dönüb mızıldandı: «Stulu o qədər cırıldadırsan ki!». Dinmədi. Fikirləşdi ki, bircə ev versəydilər ayrıca iş otağı olardı.

...Qadını özü ilə bərabər jurnalistliyi qurtarmışdı. Yazan deyidi. Elə- belə, şöhrət üçün oxumuşdu. Bircə istəyirdi televiziya diktoru olsun. Keçən il müsabiqədən keçə bilmədi. Dedilər rus dilini ləhcə ilə tələffüz edir. Onsuz da onu diktor olmağa qoyan deyildi. Amma bunu heç vaxt qadının özünə deməmişdi. Başqasının bir göz otağında olurdular. Arvadı hirslənəndə deyirdi ki, xaricdə jurnalistika fakültəsini qurtaran cavanlara bir otaqlı mənzilin açarını verirlər. Deyirlər, get yaşa, işlə. Amma bizimkilər? Bizimkilər ölüb, haradadır bizimkilər?! Arvad deyərdi ki, evi olmayan kəs heç vaxt rahat

yaşaya bilməz. Dünyada evsiz olmaqdan dəhşətli şey yoxdu. Amma kişi bilirdi ki, evsiz olmaqdan qat-qat dəhşətli şeylər var. Və elə bunu bildiyinə görə də isti yorğan-döşəkdə rahat yuxusunu yata bilmirdi.

Qadın başını onun sinəsinə qoymuşdu. Nəsə danışdı. Pıçıltı ilə danışdı. Arabir başını arxaya qanırıb Onun üzünə baxıb gülümsünürdü. Gülümsəyəndə gözləri süzülüb axırdı. Kişi də gülümsəyib «hım» eləyib kirpiklərinin hərəkəti ilə Onun dediklərini təsdiqləyirdi. Qadın qolunu yarıyuxulu Onun üstündən aşırıb səsini kəsdi. Şirin-şirin nəfəs alırdı. Kişi tərləməyə başlayırdı. İstədi yanı üstə çevrilib yerini rahatlasın, yatsın. «Yatmaqdan bir şey çxmaz!» - deyə fikirləşdi. Qadının qolunu ehmalca qırağa qoydu. Durub geyindi. Üzünə soyuq su vurdu. Gəlib oturdu. Kağız-kuğuzlarını səhmana saldı. Bir az yazdı:

«Uşaq əlində kolbasanı gətirdi. Mama, bundan doğra da. Pendir-çörək istəmirəm. Gəlin də əlini uzadıb kolğasanı aldı və çiyin bərabəri qaldırdı: «Yox, bunu yesən şirin çayın qalacaq, iç çayını. Bundan da kəsib verərəm. Yoxsa olmaz». Uşaq könülsüz stula oturdu. Ata gözünü televizordan çəkib gəlinin əlinəki kolbasaya dikdi. Və birdən yerindən dik atılıb bir göz qırpımında kolbasanı havada qapdı.

- Yox, bundan olmaz. Yeməyin bunu. Hanı pişik? Piş-piş.

Eyvanın qapısını açıb kolbasanı mürgü döyən pşiyin qabağına atdı. Pişik cəld kolbasaya cumdu. Əvvəl ağzını açdı. Sonra iki qarış uzunluğunda kolbasanın o baş, bu başını imsiləyib geri çəkildi. Parıldayan gözləri ilə sahiblərinə baxdı.

Atanın gözləri hədəqəsindən çıxırdı.

- Görürsən, pişik də bilir. Yemir. Atın bunu, atın bunu - əyilib kolbasanı yerdən götürdü və beşinci mərtəbədən aşağı tulladı. Sonra da ikiəlli başını tutub dirsəklərini dəmir məhəccərə söykədi.

Gəlin məəttəl qalmışdı.

- Neynirsən?- eyvandan üzüaşağı baxdı.

Ata hələ də başını tutmuşdu:

- Nə bilirsən onu nədən hazırlayıblar?- dedi.

- Cəhənnəmə hazırlasınlar, neyniyək deyirsən?

- Onu deyirəm ki, bəlkə adam ətindən hazırlanıb? Yeyəcəksiz, vəhşisiz?!

Gəlin çəkinə-çəkinə mızıldandı.

- Nə danışırısan?

- Düz danışırım. Görmüşəm! Görmüşəm hamısını. Gördüm ki, yaralıları, önləri yerdən yığışdırıb maşına doldurdular. Dallarınca qaçdım o ki, var. Bütün gecəni

qaçmışam. Gördüm ki, maşını bir yerə sürdülər. Burada kolbasa düzəldirdilər. Hamısının paltarını soyundurub verdilər maşının ağızına.

Gəlinin əti çimçəşdi. Zarıdı. Təkəcə bunu deyə bildi:

- Bəsdı, sən Allah.

Qızışıb özündən çıxmışdı:

- Ordan baş götürüb geri qaçdım. Küçələr xır-xış sümüklə, ətlə dolu idi. Şlanqla yuyurdular hər şeyi. Asfaltdan qapqara lehmə - qara qan axırdı.

Gəlinin bədəni üşürgələnirdi. İstədi ərinə yaxınlaşıb Onu sakitləşdirsin. Ancaq açıqdan-açığa qorxdı. Nəsə deməli idi. «Gözün qızarıb», – dedi.

- Qızarar da. Bəs qan görmüşəm mən.

Doğrudan da, gözləri qıpqırmızı idi. Sifəti də ağappaq avazıymışdı.

Gəlin titrədi. Ağılına gələnə güclə dilinə gətirdi:

- Qoy görək, dəli olarsan birdən.

Bu sözdən sonra elə bil toxdadı. Ağılına gəldi ki, adam hər şey görə bilər. Onu bu boyda açıb ağartmaz. Ona heç nə olan deyil, amma gəlin qorxub eliyər. Bacardıqca sakit dedi:

- Keç evə, mən də gəlirəm.

Gəlin başını buladı. Yəni ki, «yox, sən keç». O, içəri keçdi. Yənə gəlib əvvəlki yerində oturdu, televizora baxdı. Gəlin də qayıdıb gəldi. Oğlan onların başı qarışanda şirin çayı əl-üz yuyanın altına töküüb oturmuşdu. Stəkanı anasına göstərdi:

- Mama, indi kolbasa verəcəksən?

Gəlin dinmədi. Gördü krantın ağappaq qabı sapsarı çay olub. Uşağa tərəf döndü:

- Sənin gözün çıxmasın, yazıqsan. Çayı niyə tökmüsən? Görmürsən qənd tapılmır? Yekə uşaqsan, yəni heç nə başa düşmürsən? Ac qalacağın, e, bilirsən? – uşağın qulağından tutdu. Uşaq:

- Mama! – deyib qışqırdı.

Ata ley kimi cumdu uşağın üstünə:

- Nə dedin? Bir də de. Nə dedin? – Qadın araya keçdi:

- Qoy görək bir. Nə qışqırırsan? Heç nə demədi.

- Heç nə demədi? Karsan sən? «Mama» demədi? «Mama» deyənlər mindi tanka, BTR-ə gəlib uçurub-dağıtdı dünyamızı. Mamalara, balalara da aman vermədi. Utanmırsan bundan? Unudacaqsız hər şeyi? Öyrət də uşağı. Öyrət öz bədbəxt dilində danışsın bu yazıq.

«Ana» desin, tərtemiz, gül kimi.

Kağızları əli ilə itələdi. Barmaqlarını boynunun arxasında çarpazlayıb gərnəşdi. Başında küt ağrı vardı. Yavaşca durub çayı qızdırdı. Tünd çay içdi. «Eh, iş üçün də yazmalıydım axı? Qalsın, səhər tezdən durub qaralayaram. Amma gedib yatmadı...

...Asılmışdı o dünyadan. Ayaqları nə illah edirdi bu dünyaya çatmırdı. Yeddi mərtəbə uzanırdı, uzanırdı, az qalırdı ayağını çatdırsın yerə. Kirpiklərini güclə endirib baxdı. Və gördü səhv edir. O dünyadan asılmayıb. Ayaqları azca qalır çatsın o dünyaya. O dünya indi bilmirdi cənnətdirmi, cəhənnəmdirmi? Hər nədirsə, o dünyadır. Xeyli dartındı, çəkindi. Ayaqları yerə çatsaydı boğulmayacaqdı. Birdən ayağı nəyəsə toxundu. Ayağını bərk-bərk həmin şeyə dirədi. Tarım çəkilmiş əzələləri boşaldı. Bədəni gizildədi. Nəfəsini dərdi. «Boy, bu ki bizim binadır» – düşündü. Binanın yuxarı mərtəbəsindən asılı qalıb. Ayağını dirədiyi birinci mərtəbənin pəncərəsidir. «Bə məni niyə görə yoxdur? Gəlib kömək edərdilər heç olmasa? Qonşu binadakılar hanı, yoxa çıxıblar?». Ehtiyatla ətrafa baxdı. Bina nə gəzirdi. Ətraf bəmbəyaz boşluqdu, adamın gözləri boşluqda itirdi elə bil. «Allah, bu nədir, mən görərem?». Puçur-puçur tər töküdü. Bir ins-cins yox idi. Gücünü toplayıb bir təhər yerə boylandı. Yer nə gəzir? Bura ki, göydü. Mavi boşluq, ağappaq, pəmbə buludlar. Gözlərini yumdu-açdı, yenə boylandı. «Yox, əşi, yerdə əməlli-başlı. Dayan, dayan bütün qonşular burdadır ki! Hamı uzanmışdı. Çəpinə, əyri-köndələn, düzünə, arxası üstə, yanı üstə, üzü üstə. Bədəni uçunurdu. Ayağının altında pəncərə çərçivəsini yoxladı. Ayaqları keyimişdi. Amma birtəhər hiss etdi ki, ayağının altı möhkəmdir. Qışqırıb kimisə köməyə çağırmaq istədi. Yerdəkilərdən hay olmazdı. Yeddi qat bina isə meyid kimi səssizdi, pəncərələr oyulmuş göz kimi qaralırdı. Qonşular dibsiz boşluq kimi dərin yerdə uzanmışdılar. «Əcəb işdi, bunlar görəsən ölüblər, yoxsa yatıblar bu şəkildə?». Yenə fikirləşdi və qışqırıb kimisə çağırırdı. Elə o anda da boğazındakı kəndir dartılıb səsini boğdu. Gözləri bir anlıq heç nə görmədi. Sonra hiss etdi ki, topuqlarından su damcılayır. Alnından, üz-gözündən axan puçur-puçur su boğazındakı kəndiri daha da sürüşkən edirdi. Daha heç yana baxmadı. Baxmayacaqdı da. Əgər səs eşitməsəydi. Özünü toplayıb dinşək kəsildi. Qat-qarış uşaq səsi idi. Aşağı baxmağa qorxdu, yuxarı baxdı. Göy zənn elədiyi yerdə beş-altı yaşlı uşaqlar oynayırdı. İri dəmir çəlləklərin üstündə şəkil çəkir, sonra da şəkillərə baxıb haray-həşir qoparırdılar.

O, şəkilləri tanıdı. Bir vaxt onların həyətinə birinci mərtəbədə yaşayan qonşuları bu nəhəng dəmir çəlləklərdə «günəbaxan yağ» satırdı. Bu yolnan da «qızıl» qazanırdılar. İki əmioğlu idilər. Bir dəfə əmioğlunun biri onunla yol gedəndə yana-yana dedi.

- «Bu camaata yaxşılıq yoxdu. Tərtəmiz mal satırıq. Ona da danışırıqlar. Deyirlər dolçanın ağzını yarım edirik. Deyəsən, a köpək oğlu, daşa-daşanı doldurum? Hər dəfə

beş damcı da yerə tökülsün, bəs mənim qazancım nə olsun? Rədd eliyəcəyik bu yağ. Heç bizə də lazım deyil. Üst-başımız abırdan çıxıb. Elə də oldu. Bir az keçmiş şəhərin ən ucqar yerlərindən belə bura yağ almağa gələnler qabları əllərində yellənə-yellənə boş qayıtmalı oldular.

Əmioğlular həyəətə balaca bir butka gətirdilər. Burda xırım-xırda şeylər satmağa başladılar. Bir xeyli sonra bir axşam bu butka gəlidiyi kimi hara isə qeyb oldu. Yerində maqazin tikdilər. Əmioğlular təzə aldıkları maşınlarla bura hey mal gətirib, mal aparırdılar. Xeyli keçəndən sonra maşınları da dəyişdilər. Üzbəüz binanın zirzəmisini təmizləməyə başladılar. Maqazində daha başqaları işləyirdi. Əmioğlular bu zirzəmini restoran-bar etmişdi. Bura bahalı maşınlarda nə kişilər, nə qadınlar gəlirdi, ilahi! Daha özləri az-az görünürdülər. Maşınla səhər açılmamış gedir, gecədən keçəndə qayıdırdılar. Lap axır vaxtlar nömrəsiz, pərdəli maşında gəlib-getdiklərini görənlər olmuşdu. Sonra tamam köçüb getdilər. Bu çəlləklər həyətin bir küncündə atılıb qalmışdı. Həmin çəlləklər idi.

* * * * *

...**VƏZİYYƏTİ** ağırlaşırıdı. Beli üzülürdü elə bil. Amma marağından qalmırdı. Bu qırılmış nə çəkir orda görəsən? Diqqətlə boylandı. Uşaqlar adam şəkli çəkirdilər. Hə, bu da adam. Əvvəl bir əyri-üyrü çevrə – bu baş, başın yanlarında balaca yarım dairələr, yəni ki, qulaq. Sonra yenə bir uzunsov dairə, bu da bədən. Bədən deyiləndə, iki xətt, yana – qol, iki xətt də aşağı – qıçlar. Qolların ucuna beş dənə xırda çubuq – barmaqlar, - oldu adam. Hazır olan kimi hay-həşir qopdu. Sevinirdilər. Birini də yanında hazır edirdilər. Əsil uşaq rəsmləri! Bəlkə ibtidai insanın əl işləri. İbtidai insan! Ada bax! Deynən keçmiş əsrlərin adamı!

... Gözləri tamam görməyə başladı. Çəlləklər elə bil üstünə gəlirdi. Diyirlənə-diyirlənə səs çıxarırdılar. Səs, nə səs! Yerin təkindən gəlirdi bilmirdin, yarılmış göyün çatından axırdı bilmirdin. Onu bilirdi ki, səs get-gedə yaxınlaşırdı. Oy... tanıdım, Qobustan qayalarında Qavaldaşın səsidir. Çəlləklər Qobustan qayaları idi. Səf-səf. Bəs niyə yaxınlaşırdılar? Gözləri torlandı. Ağızından azca su axdığını hiss etdi. Birdən qan olar. «Allah, belə yarı yolda qoyma məni».

Arvadı yadına düşdü. Oturub ikilikdə söhbət edəndə arvadı hərdən deyirdi: - «Kaş biz evlənməzdik. Heç olmasa sevgimizi yaşadardıq. Hardasa uzaq, əlçatmaz, ünyetməz bir istəyimiz yaşayardı. Evləndik, nə xeyri? Xoşbəxt ki, olmadıq. Nə xeyri? Hər şey və heç nə... Buyuq biz...».

Qəribədir ki, o da yüz dəfə, min dəfə dediyi sözü təzə fikir kimi söyləyirdi:

- Xoşbəxt deyilsən, bəs nədən? Ürəyin bütöv, gül kimi uşaqların, az-çox yeməyin, geyinməyin.

Arvadı da min dəfə dediklərini deyirdi.

- «Gül kimi uşaqların». Nə kökdə saxlayırıq onları.

Mənim uşağım qardaşımın evində niyə olmalıdır, axı? Nolsun yaxşı baxırlar. Ayrı - seçkilik görmür deyirsən? Görür, hələ lap o yana da keçir. Əlacımız yoxdur. Bu mövzudan danışanda arvad kirimək bilmir – Uşağın hərəsi bir dərədə. Tərbiyəsi ilə məşğul olmuruq, bir qayğı görmürlər.

O, da vəziyyətdən çıxmaq üçün arvadı günahlandırır.

- Sənin əməllərini hamısı. Mənim uşağım qardaşımın evində nə gəzir? Birini göndərmisən atangilə, niyə? Günü sabah yağ gətir hamısını. Qoy burda mən nə yeyirəm onlar da elə. Eşitdin?

Bu yerə gələndə arvad səsini udurdu:

- Di yaxşı, özündən çıxma, – deyib söhbəti yekunlaşdırırdı.

Bu mövzuda söhbətləri çox düşürdü və ən yüngülü belə keçirdi. Bir dəfə belə danışandan sonra arvadına demişdi: - «Mən ev almamış, bu uşaqları bir yerə yığıb bir güzəran qurmamış, ölüb eləsəm üstümə gəlmə, uşaqları da gətirmə».

Bundan sonra deyəsən arvadı onun haqqında dediyi sözlərə bir az hədd qoyurdu. Yoxsa ki, həmişə ağzını açanda deyirdi: «Sən ev adamı, ailə adamı deyilsən. Sən uşaqlarının qarşısında, mənim qarşımda öz borcunu bilmirsən. Bir söz, adam deyilsən. Sənə bu evin kişisi demək olmaz, onu başa düşürsən?». O, isə susurdu. Bu şeyləri nəinki başa düşürdü, onları taleyində yaşadırdı. Hər gün, hər saat, hər an.

Üç uşağı vardı. Böyüyü – 10 yaşlı qızı qaynının evində olurdu. O, anadan olandan bir zirzəmidə kirayədə olurdular. Nəm yerdə astma oldu uşaq. Arvadı onu qardaşığıldə qoyub. Deyir orda evlər qurudu, gün-güzəran yaxşıdı. Həm də qızı musiqi məktəbinə qoyub. Pianino sinfinə. Ha çalışır, artırıb pianino ala bilmir. Qardaşının qızının pianinosu var, onun qızına da öyrədir. Qaynının oğlunu isə bu kişi oxudur. Texniki Universitetdə axırıncı kursdadır. İndiyə qədər qəbulundan tutmuş bütün imtahanlarının hamısını bu kişi həll edib. Bu il də diplomunun, dövlət imtahanının qiyməti yəqin ki, onun boynunda olacaq. Yənə öz sahəsi – humanitar fakültələr olsaydı asan olardı. Başqa sahənin adamlarıdır. Tanış tapana kimi, tapşırtdırana kimi xeyli əsəb itirirdi. Bu xidmət də arvadının iynəli sözlərini azaltmırdı.

Qızdan kiçiyi oğlandı. Onu da qaynatasıgil saxlayırdı. Bircə kiçik özləri ilə olurdu. O, da balaca olanda sarılıq keçirmişdi. Uşağa görə xeyli xəstəxanalarda sürünmüşdülər.

Uşaqların pərən-pərən olmasının bir səbəbi də bu balaca olmuşdu. Nə isə... O, istədiyi ailəni qurmuşdu. İstədiyi gün-güzaranı qura bilmirdi.

İndi ağzından qan gəldiyini fikirləşdi və arvadını düşündü. Ən çox incitdiyi, ən çox incidiyi və ən çox sevdiyi adamı. Ona dediyi sözü xatırladı. «Əgər ev almamış, bu uşaqları bir yerə yığmamış ölüb eləsəm, üstümə gəlmə, uşaqları da gətirmə».

Ölmək istəmirdi, heç istəmirdi. Necə oldusa əlini ağzına apardı. Çənəsinə axan mayeni sildi. Fikirləşdi ki, nə yaxşı əllərim açıqdı. İstədi əlinə baxsın. Gözlərini geniş, lap geniş açdı. Əllərini görmədi. Yenə aşağı baxdı. Bayaq ki, yeddi mərtəbəli binanın həyəti aydın görünürdü. İndi heç nə görmədi. Sanki yer dibsiz bir boşluqda itmişdi. Və birdən o, dibsiz boşluqda evdə geyindiği başmaqları gördü. Bayaq qonşuların uzandığı yerdə özünün bir cüt başmağı yanaşı, səliqə ilə dayanmışdı. «Başmaqlarımdır, bəs ayaqlarım hanı?». Ayaqları keyimışdi. Nəsə əzirdi ayağının altını. Ayağını tərpetdi. Stul cırıldadı. Ayağını bir tərəfdə qoyulmuş stula dirəmişdi. Yuxu aparıb Onu. Bədəni yarımçevrə şəklində əyilib, alını yazı stolunun qırağına söykənib qalmışdı. Birtəhər başını qaldırdı. Ayaqlarını aşağı düşürdü. Stolun üstündə ağ qalmış kağızlarını qovluğun arasına qoydu. Çalışdı ki, səs salmasın. Nə qədər ehtiyatla tərpendi, yenə arvadı bu üzündən o biri üzünə döndü. Qəribə yatmağı vardı Onun. Yatanda sevimli görünürdü. Bütün gözəlliyi, şirinliyi qalırdı. Təkcə qəzəbi, hikkəsi harasa yox olurdu. Kişiyə elə gəlirdi ki, arvadının hirsli, hikkəsi onlar ailə qurandan sonra yaranıb. Onun hər xırda nöqsanını qəbul edirdi, təkcə əsəbilibini yox. Onsuz qadını istəkli olurdu. Əynini soyunub o da uzandı...

* * * * *

BİLMƏDİ heç nə qədər yatdı. Səsə ayıldı. «Qurban olum sənə, Ulu Tanrım! Bu nəydi? Bu nə müsibətiydi? İndi də oğul dağı çək dedin, eləmi?».

Kişinin az qaldı beyni dağım-dağım olsun. Elə bil əzələrinin hamısını çarmıxa çəkdilər. Özünü bir yerə toplamaq istədi, səs qoymadı Onu. Özünü, özgeni – hamını söydü, qatıb-qarışdırdı bir-birinə:

- Bu nə millətdir, bu nə camaatdır, gözünün yaşı qurumur bunların. Ağzını açanda içindən dərd püskürür. Sazına əl vurmaq olmur, ünü göyə çıxır, kamançasını dindirirsən qan ağlayır, neyi sızım-sızım sızıldayır. Nəyi varsa hamısına dərd çöküb. Elə bil içində ağrını-acını becərir bu millət!

İndi də ulaşırlar səhərin gözü açılmamış. Guya ölənlər bunlardan az bilirdi? Bilmirdi ki, ölmək lazımdı, yoxsa qalmaq?

- Başın xarab olub deyəsən sənə? Sözsə bax bir, sən Allah. Dur-dur, dur geyin, tez elə.

- Səhərdən gətiriblər? (Ölənlər uşağı nəzərdə tuturdu).

- Hə, saat dördəndən deyirlər. Beş olardı gördüm səs gəlir. Qapının gözlüyündən baxanda gördüm ki, qapını tamam açıq qoydular. Yazıq arvad ağlayır. Xalata geyinib çıxdım. Gördüm müsibət olub da. Səni qaldırmadım. Dedim gecəni oturub işləmişən, bəlkə elə indi yatmışan? Amma indi dur. Dur tez elə. Üzbəüzdə yaxşı deyil. Evdən çıxanda deyəcəklər buna bax, evdəymiş, durub bir bəri keçmir. Millət, ərəsət yığılıb.

- Hə, nə xeyri var yığılıblar?

- Of... - arvad oturduğu yerdən durdu. Mətbəxdə çay qoydu. Kişi yuyunub oturdu. Yağa, çörəyə əl vurmadı. Bir stəkan çay içdi. Pencəyi geyindi. Ayaqqabı qoyulan yerə göz gəzdirdi. Uyarlı bir şey axtardı ki, ayağına geysin, qonşuya keçməyə. Nəsə fərli bir şey əlinə gəlmədi. Ayaqqabılarını götürdü. Qapının gözlüyündən baxdı. Üzbəüz qonşunun qapısı car açıqdı. Ölən uşağın atası qapının ağzındaydı. Ağappaq avazıymışdı. Salamlaşanlara əl verir, sağollaşanlara başının hərəkəti ilə razılıq eləyirdi. Kişi gözlüyün qapağını saldı. Ayaqqabıları yerə qoydu. İçəri evə keçdi. Paltonun döş cibindən hərbi biletin arasından bir qalaq pul götürdü, cibinə qoydu. Dünən almışdı bunu. Radio teatrı işləmişdi. Pulunu smeta ilə vermişdilər. Birinci dəfəydi bu qədər pul almışdı. Evdə bildirmədi. Dedi gedib bazara yarım aylıq, bir aylıq bazarlıq edəcək. Birdən-birə qoy sevinəsinlər. Qapını açıb çıxdı. Qonşuya əl verdi.

- Saxlaya bilmədilər?!

Qonşu da:

- Yox - dedi.

- Min yaşasın, – dedi özündən asılı olmadan. Qonşunun kiprikləri titrədi, sonra üzünün dərisi dartıldı. Tez üzünü divara çevirdi. Kişi bilmədi neyləsin. Ona qədər bir səs içəri evdən qıyya çəkdi. «Gör kim gəlib, ay qoçağım, – dedi. Əli zər qələmli filankəs müəllim. Daşlara tökülən qızıl qanına, səkkiz yaradan çırpınan canına, sənin bu halına bir dastan yazsın». Kişinin bədəni ürpeşdi. Az qaldı bu səsdən, üzünü divara çevirib ağlayan qonşudan ayağı tutduqca qaçsın. Amma səsə tərəf getdi. Üzünü qapının yanına söykəyən qonşunun çiyinlərini qucaqladı. Qonşu sakitləşən kimi oldu. Onunsa ürəyi elə bil ağzından çıxacaqdı. Ən çətini cibindəkinin məsələsi idi. Nə yolla olsa verməli idi. Vaxtı itirmədən sağ əlini qonşunun cibinə saldı. Qonşu:

- Bu nədir, heç nə lazım deyil – dedi.

- Bənd olma, xırda məsələdir.

- Vallah...

- Lazım olar, qoyun qalsın – elə bil üstündən dağ götürüldü.

Daha rahat dayana bilərdi. Yenə soruşdu:

- Həkimlər saxlaya bilmədilər demək?

- Həkim də mat qalıb. Hələ bunun yarası çox idi. Bircə güllə dəyənlərin də axırını bilmirlər.

Başqa biri dedi:

- Hələ nə qədəri ölüsünü tapmır. Bilmir yaralımı, öldümü, diridimi? Əsgərlər vurub keçəndən sonra deyirlər daldan neçə maşın düşüb hamısını yığıb aparıb. Təsəvvür elə ki, nə öləne, nə yaralıya, nə yıxılana baxan yox imiş. Hamısının qolundan-qıçından tutub atırlarmış maşının yük yerinə. Bir-birinin üstünə.

- Hə də, yığıblar ki, izi itirsinlər. Qırğının sayını gizlətsinlər.

- Hələ dənizdən müsibət xəbərlər gəlir.

- Hə, onu mən də eşitmişəm. Amma adamın inanmağı gəlmir.

Kişi qonşunun üzünə baxdı. Ona elə gəldi ki, bu adamlar düz eləmir. Bu yazığın oğlu ölüb, nə gündədir, bunlar nələrdən danışır? Bu ara qonşu da sözə qarışdı.

- Yazıq uşaq. (oğlunu deyirdi) İki daşın arasında onu haradan eşitmişdi, bilmədim. Elə hey deyirdi: «Ata, dənizdə müsibətlər var. Adadan görüblər ki, külək vuranda su nəyisə sahilə atmaq istəyir. Tutub baxıblar, görüblər xır-xış meyidlərdi torbanın içində». Heç aram olmurdu. Bir dəfə də yanına çatanda dedim, maşallah, yaxşısan, daha dur ayağa, tələsdir özünü. Sözümə məhəl qoymadı. Dedi «ata, dənizdə qan görüblər. Çayıblar ki, bu nədir belə. Axtaranda görüblər böyük torbaları iri daşlara bağlayıb atıblar suya. Ləpələr vurduqca torba ordan-burda yırtılıb. Qan sızır dənizə.

Danışanlar kişinin üzünə baxırdı deyə o, da:

- Hələ gizlədilən çox məsələlər var, – dedi.

Yanında durandan saati soruşdu. Heç kəsdə saat yoxuydu. Ağlaşma səsi səngimirdi. Qonşu:

- Hələ tezdür, dördə götürərik, – dedi, – siz işinizdən qalmayın.

- Narahat olmayın, elə bir vacib işim yoxdu. Dedim birdən...

- Hər şeyi uşaqlar yerbəyer edəcək. Siz işinizdən qalmayın.

- Özümüz bilirik, sizin işiniz hökumət işidir, – başqası dedi:

Kişini istilik bürüdü. Ağzını açmağa qoymadılar Onu. Qonşu:

- Hökumət adamısınız, sizdən əhliyyət ummuruq. Sağ olun ki, sayıb gəlmisiniz, – dedi.

Razılaşmaqdan başqa yol qalmamışdı:

- Əziz olasız. Gedərəm, götürülənə qədər gələrəm, – söydədi.

* * * * *

METROYA qədər uşağı fikirləşdi. «Bu da belə getdi. Yox, çoxu öləcək yaralıların. Güllələr zəhərliymiş. Hələ nə qədər adamı infarkt gözləyir. Bu il olmasa da beş ilə vurub çıxacaq hamısı üzə. Camaatın bağırını yardı köpək uşağı. Vəhşi köpək uşağı. Gör bu mundarlar neylədilər. Ax da... Qızmış öküz kimi bu quruluşu başına götürüb yerə cırpasan dağım-dağım ola».

Bayaqkı sözlər yadına düşdü: «Hökumət adamısan. Səndən əhliyyət ummuruq». «Hökumət adamı». Ürəyi bulandı. «Nə hökumət adamı, harda oldum hökumət adamı? Ürəyim ayağımın altındadı, qardaş. Ürəyimin üstündə yeriyrəm mən yeriyəndə. Belə dövlət adamı olar indi? Var, bəs hanı? Bəs niyə ayaq altda qalırıq? Allah bilir indi məndən nələr umurlar. Deyirlər jurnalistdi, dövlət adamıdı, kömək eləsin. Bəlkə Şəhidlər xiyabanında yer almaq istəyirdilər? Bəlkə mən kömək etməli idim? Geri qayıtmaq istədi və başını tutdu. Buna bax, mən bu gün kadr verməli idim? Nərgizin verilişində mənim də kadrım var idi. Qiyamət, mərəkə qopacaq. Getməsəm, verilişim batdı, – deyəcək... Bir Allah bilir nə deyəcək. Bir az dayandı. Şəhidlər xiyabanında istəsələr kim etiraz edəcək ki? Şəhiddir də bu kişinin oğlu...»

Nərgizlə düz dördüncü mərtəbədə pillələrin başında rastlaşdı.

- Əşşi, gəl çıx da. Başım xarab oldu səni gözləməkdən. Yazını ver görüm.

Kişi çox sakit dedi:

- Əvvəl gün aydın. İkincisi, qoy bir içəri keçim də, nə olub?

- Bir saata bax. Ver görək, makinadan çıxsın. Hələ O da baxacaq. (O – başlarının böyüyü).

- Bu saat verəcəm, tələsmə. (Ax, bunu başımdan eləsəydim, oturub çizma-qara eləyərdim) ürəyindən keçirdi.

- Saat ikidə işləməliyik.

- Hə, işləyək də. Saat indii birdi. Birdən ikiyə nahar fasiləsi. Sən nahar elə...

- İlahi! Sən də oturub yazasan, hə?

- On beş dəqiqəyə hazırdır.

Nərgiz gözlərini bərk-bərk yumdu. Demək rahatsızlıqdan qan təzyiqi qalxırdı.

- Mənə axırını dəfə olsun... - dalını demədi.

Daha o da heç nə demədi. Üç dənə ağ kağız götürdü rəfdən. Pəncərənin yanındakı mizin arxasına keçdi. Yerini rahatladı. Alnını ovuşdurdu:

- Mən Qobustandan danışmalıyam da.

Bu dəfə Nərgizin üzündə açıq-aydın bir qəzəb oynadı.

- Hə, də, sən Qobustan qaya rəsmlərindən danışmalıydın, – başqa əməkdaş söylədi bunu.

Başladı cızma-qara etməyə. «Qobustan qaya rəsmləri bütün dünyada bu tipli abidələrdən ən qədimi, ən qiymətli və ən dəyərlisidir. Birincisi, qədimliyinə görə: bu eramızdan əvvəl 8-ci minillikdən xəbər verir. İkincisi: bu rəsmlər eramızın XIX əsrinədək uzun bir dövrü əhatə edir. Demək, eramızdan əvvəl VIII əsrdən XIX əsrdək ardıcıl olaraq bu yurdda yaşayan insanların varlığını, həyatını, belə demək olarsa, mənəviyyatını daşların lal sükutunda dondurub saxlayıb. Bəlkə də «lal sükutunda» dondurub, demək olmaz. Çünki daşların lal yaddaşı ən düz danışanlar, daimi qalanlar, həmişə yaşayanlardır.

750 qaya üzərində 40000-ə qədər təsvir söyləyir ki, ulu babalarımız burada yaşayıblar. Özləri də ağıllı yaşayıblar».

Bu qayda ilə bir az davam elədi. Şeirli səsi olan «Qavaldaş»dan danışdı. Birdən bütün umu-küsülər yadından çıxmış şəkildə, özü də Nərgizin üzünə baxıb dedi:

- Gecə müsibət bir yuxu görmüşəm. Görürəm bizim məhəllənin lap balaca uşaqları iri dəmir çəlləklərin üzərində eynən Qobustan qaya rəsmlərinə oxşayan rəsmlər çəkirlər. Fantastik tipli bir yazı yazmaq olar. Qayaları dəmir çəlləklər əvəz edir. Dözümlü, sərt qayalar və içi boş dəmir çəlləklər. Minilliklər aşırımının o üzündən qan yaddaşı bir sızım su kimi, bir zolaq işıq kimi axa-axa nəsillər bağlılığını yaşadır.

- Yaz demə, yaz – Nərgiz də heç nə olmamış kimi dedi.

O, yazının sonunu elə bu fikirlə bağladı: «Nə qədər ki, uşaqlarımız məktəbə getməmiş, heç bir rəsm dərsi keçməmiş əlinə çubuq, kömür, əhəng parçası götürüb, adam şəkli çəkərim deyib bir yumru baş, bir uzunsov bədən, iki çubuq qol, ucunda beş barmaq xətt, iki çubuq qıç çəkəcəklər, o dövrə qədər, demək, Qobustan yaddaşı ilə yaşayacaq, babalarımızın ruhunu yaşatmış olacağıq həm də».

Vərəqləri sıraladı – 1, 2, 3. Qoydu mizin üstünə. Arxaya söykəndi. Onların şöbəsində təcrübə keçən tələbə oğlan yazını götürüb soruşdu:

- Aparıb verim makinaya? – Heç kəsdən cavab almadan getdi.

Hamı bilirdi ki, naharda yazı gətirdiyi üçün makinaçı qız onun abırını alacaq. Söylənə-söylənə on dəqiqəyə yazıb qurtaracaq, vərəqləri geri qaytaracaq. Bunu hamı dəqiq bilirdi. Ona görə də hərə özlüyündə rahat nəfəs aldı.

Kişi isə elə bil yüngülləşmişdi. Qobustan qayaları, 20 Yanvar qırğınında neçə güllə yarası alan oğlanın bu səhərki ölümü, ağlaşma səsləri, ondan əvvəl yuxuda gördüklərinin vahiməsi beynində bir birinə qarışmışdı. Qapı açıldı. Tələbə oğlan vərəqlər əlində geri qayıtdı. Xəcalətdən ölə-ölə mızıldandı:

- Yazmadı. Dedi, bir qismət ağı, zəhrimar yeməyə qoymayacaqsınız?

Nərgiz vərəqləri alıb çıxdı. Oğlan «ölə-ölə» stula oturdu. Ona baxıb kişinin yadına radioya gəldiyi ilk günlər düşdü. Xırda süjetlər yazırdı. İncəsənət verilişinə. Veriliş çox sıxmasın deyə bir də görürdün hazır hissələri kəsib atırdılar. Onda elə bilirdi əlini, ayağını kəsirdilər. Sonralar yavaş-yavaş öyrəndi. Hər şey adiləşdi Onunçün. Birinci dəfə müstəqil özü veriliş hazırlayanda bir dəqiqə iki saniyə artıq çıxmışdı. Rejissor dedi ki, efir lentini kəsə bilmərəm. Bir dəqiqə iki saniyəni çıxarmaq üçün gerek veriliş ayrı lentə köçürülsün. Bu gün efirə gedir. Ona görə bunu edə bilmərəm. Sən buraxılış şöbəindən xahiş et, qoy sənə kömək etsinlər. Elan varsa onu götürsün, yoxsa, bundan sonrakı verilişi iki dəqiqə gec qoşsunlar.

Buraxılış şöbəindəki növbətçi redaktor daş atdı, başını tutdu ki, bu iş mümkünsüzdür. Sənin bəxtindən bundan sonra Moskvadan xəbərlərdir. Öz xəbərlərimiz olsaydı xəbərlərin birini ixtisar edib, sənə üç dəqiqə yer verərdim. Ya konsert olsaydı, olardı əla. Amma Moskva mənlilik deyil. Onun baş redaktoru gəldi, xahiş etdi ki, bu cavan uşaqdı, ilk verilişidir. Gəl sən bir yaxşılıq elə. Onsuz da xəbərlərin əvvəlində iki dəqiqə Moskva saatının zəngi gedir. Sonra diktor deyir: «Qovorit Moskva. Moskovskoye vremya» məsələni filan. Moskvanı bir damcı gec qoş. Qoy ordan başlasın. «Moskovskoe vremya...»

Baş redaktor bunu deyəndə buraxıcının gözləri az qala kəlləsinə çıxdı.

- Siz nə danışsınız? Qalib ki, mənim uşaqlarım ac qalsın? Bilirsiniz mənə nə edərlər? Yox, mən bunu edə bilmərəm. Balamın başını kəsərəm səninçün. Amma Moskvanın bircə sözünü kəsə bilmərəm».

O gün veriliş efirə getdi. Sona çatanda vaxt bitdi. Təkcə müəllifin adı elan olunmadı. Düz saat iyirmi tamamda Moskvanın zəngi çalındı. Ürəyi qısıldı. Alnına soyuq tər gəldi. Sonralar bu yadına düşəndə mat qalırdı ki, boş bir şey üçün o qədər rahatsız olmuşdu. İndi də ürəyi elə qısıldı. Alnına soyuq tər gəldi. Əlləri ilə üzünü tutdu. Və bir dəqiqə keçməmiş hamı dönüb ona baxdı. Əlini əlinə vurub şaqqanaq çəkdi. Güldükcə gözlərindən gildir- gildir yaş tökülürdü. Üzündə bir damcı qan qalmamışdı. Nərgiz hamıdan əvvəl: - nolub? – deyə qorxmuş soruşdu – əsəbiləşmişən? Tələbə oğlan da nəse demək istəyirdi ki, iki infarkt keçirmiş hamısının dostu gözlərini ağartdı. Yəni ki, «işiniz olmasın, sakit olun». Kişi nə qədər güldü! Yanaqları pörtdü, alnı tərledı. Ona elə gəldi ki, gözləri çuxura düşüb. Gözlərini ovuşdurdu.

- Oy, nə yaman güldüm, – dedi, – başıma ağırlıq düşdü.

Tez də əlini əlinə sürtüb Nərgizə söz atdı.

- Hə, şöbə müdiri, nə deyirsən? Deyirsən Qobustandan danışmasan olmazdı? Efir sökülüb-tökülərdi? Axır küsmədin məndən?

- Nəyindən küsürdüm? Köhnə, yaramaz adətindir də sənin.

Düzələr, hər şey yaxşı olar. Qobustandı da – iki infarktı olan hamının Dostunun üzünə baxdı – amma Qobustandan yazmaq lazımdır. Ayrı mövzudur. Əməlli-başlı işləmək gərəkdə – sonra Nərgizə dedi:

- Mən muzeydən olan verilişimi də yazmayacağam. Verirəm bu cavan oğlana.

Nərgiz saymazca tələbə oğlana tərəf:

- Bu ayrıca veriliş yazı bilər? – dedi.

- Niyə yazı bilmir? Nəfəsini də kəsər hələ. Muzeydən yazır da, ürəkdən yazmır ki, - sonra oğlana – yazarsan ki, muzeylər də ürək kimi bir şeydir. Və yaxud belə: ürəklər balaca muzeylərdir. Bir az sonra fırla məsələn, muzeylər nəyin, tutaq ki, şəhərin, ölkənin sirlə, söhbətlə dolu üreyaıdır.

Elə ki, ağına bir fikir gəldi, o fikrə özün inandın dur sözün üstündə, qoy sənın istədiyini bir-bir desin. Sözlə işləməkdən yorulma. Elə bil sözlə, məsələn, naxış salırsan, ev tikirsən. Sözün başının üstündə dur, qoy sənın istədiyini bir-bir desin. Sözlə işləməkdən yorulma, amma bağrını yarma onun. Bir də gördün üzə durub, getmir. Onda dəymə, qoy nəfəsini dərsin, özünə gəlsin, sonra bir də ona yaxınlaş. Deynən «atam, anam, gəl bunu belə edək». Boynuna sarılacaq, edəcək – üzünü Nərgizə tutdu:

- Danışdıq, bu oğlan yazsın. Mənim imkanım yoxdur. Düşüm kadrımı oxuyum. Gedirəm evə.

- Belə tez?

- Hə, İşim var.

* * * * *

... Evə çatanda gördü qonşuda sakitlikdir. Heç kəs gözə dəymir. Qapının zəngini basdı. Ətrafa baxdı. «Bu camaat hara yox oldu görəsən?». Qonşunun qapısı aralı idi. İçəri girməyə utandı. Cibindən açarı çıxarıb öz qapısını açdı. İçəri girib soyundu. Mizin üstündə kağız gördü. Oxudu: «Salam. Bunlar uşağı Şəhidlər xiyabanına götürdə bilmədilər. Öz rayonlarına apardılar. Mən də gedəsi oldum. Anasına görə. Çalışacağam axşama qayıdan adamlarla mən də qayıdım. Gəlməsəm sabah mütləq sən də gəl. Uşağı qardaşimgilə qoymuşam. Sağ ol. Ac qalma».

Kişinin indi yadına düşdü ki, səhərdən acdır. Ora-bura baxdı. Soyuducunu açdı. Heç nə yeməyi gəlmirdi. Üreyaı bulandı. Boşqaba qatıq tökdü, çörəklə yedi.

Bəs indi nəylə məşğul olsun? Yatmaqdan qorxurdu. Yuxular tənqə gətirmişdi onu. Gündüzlər yazı bilmirdi. Adəti deyildi. Bəs neyləsin? Qovluğı açdı, haçansa yazdığı parçaları oxudu.

«Ata televizoru söndürdü. Oğlunu səslədi:

- Gəl danış görüm bir çəkilişiniz nə vəziyyətdədir? (Oğlu bir neçə kinostudiyanın birgə çəkdiyi uşaq filmində baş rollarda çəkilirdi).

- Ata, bu gün çəkilmədik. Çoxlu söhbət etdik. Bizim rejissor sonra çəkiləcək hissələri bütün izah etdi. Demək oğlan – yəni ki, mən qeyri-adi yerlərdən keçib bütün çətinlikləri adlayıb nağıllardakı kimi görünməz yollardan gedib və axırda o məmləkətin ən böyük sarayına, ən uca qülləsinə çatır. Görür ki, qızıl camın içində keçmiş padşahın başını qoyublar. Oğlan gizlicə həmin saraydakı danışığlara qulaq asır. Öyrənir ki, qızıl camdakı başı burda qoyacaqlar. Bütün məmləkətin adamları gəlib ona istədikləri vaxt baxıb keçəcəklər. Lap qonşu torpaqlardan gələnlər də baxacaqlar. Buna görə saray adamları ildə nə qədər pul qazanacaqlar. Ata, rejissor deyirdi ki, filmdə belə bir fikir açılacaq ki, bu hökmdar o qədər qanlar töküüb, o qədər başlar kəsib ki, bunu bütöv saxlamaq olmazmış. Oğlan da orda bunları eşidir. Adamlar danışır ki, başını bədənə ayırmağımız düzgün hərəkətdir. Axı həqiqəti göstərməliyik. Otururlar. Videoda padşahın hökmdarlığı dövründə məmləkətdə baş verən qırğınlara müsibətlərə baxırlar. Oğlan da gizlicə baxır, görür ki, bu hökmdar ölkənin neçə yerlərində qırğın edib, qan töküüb. Dəhşətə gəlir.

- Dayan görüm, padşah hara, video hara? – ata gülümsündü.

Oğlan acza qızardı:

- Ata, rejissor başa saldı ki, bu filmə, necə dedi, hə, hə, zaman və məkan ölçüsü yoxdur. Deyir ki, müəllif heç kəsi nəzərdə tutmayıb, heç bir ölkənin adını çəkmir. Hansı zamanda baş verir, bilən yoxdur. Film «Həyat və uşaqlar» adlanır. Burada hər şey var. Hökmdar da, video da, hökmdarın boynunda qalstuk da. Adamlar daş alətlərlə tankın üstünə yüyürür, tank əzib keçir hamısını. Burada qullar da var. Səhərdən axşamacan işləyirlər, ancaq özlərini dolandıra bilmirlər. Fəhlələr də var. Bir sözlə hər şey. Rejissor deyir ki, həyatın fonunda, arxasında uşaqlar dayanır, hər şey onların gözləri qarşısında baş verir. Ancaq uşaqlar uşaq olaraq qalırlar. Yəni uşağın edəcəyindən artıq heç nə edə bilmirlər. Amma hər şeyi başa düşürlər. Əsas da odur ki, başa düşsünlər.

- Sən çalış hər an təbi olasan, əvvəldən axıra kimi. Ssenaridə bir az qondarma şeylər çoxdur, o da var ki; indi bilmək olmaz ekran həlli necə olacaq? Amma ssenaridə var. Təbii ol, sənətin canı budur bircə».

Bu qədər yazmışdı. Əvvəli, sonu yox idi. Yadına düşdü ki, birinci bu parçanı yazmışdı. Kağız-kuğuzlarının hamısını yığdı qovluğun arasına. Saata baxdı. Gərək gedib uşaqlara baş çəkəm. «Nə alıb aparım? İki-üç kilo alma alaram. Yox, alma ayıbdır. Bişiriləsi bir şey alım. Cibinə baxdı. Çatsa toyuq alaram.»

Qayıdanda uşağı gətirmədi. Birdən sabah gedəsi olaram, onu hara qoyaram? – öz-özünə fikirləşdi.

...Gələndə gördü qapının bayır tərəfinə salınan əsgiyə yaşdı. Ayaqlarını sildi. Demək qadını gəlib. «Bir deyən ola evi kim çirkləndirib ki, çatan kimi silib-təmizləmişən?». Qapını açarla açdı. İçəridən təzə bişirilmiş xörək iyi gəlirdi. Qadın tez-tələsik xörək bişirib qoymuşdu. Özü yatmışdı. Başını bərk-bərk bağlamışdı. Kişi onu ayıltmadı. Paltarını dəyişdi, yüyüdü, ac deyildi, çay içdi. Xörəyi götürüb soyuducuya qoydu. Saat doqquz idi. Yaxşı işləmək olardı. Oturdu. İstəyirdi o gecə ilə qurtarsın. Amma tamam başqa yerə gedib çıxdı.

«Köçhaköçdü. Yaxşı, bu köçhaköçdüsə demək, əvvəl, birinci mərtəbə – ən alt mərtəbə köçməlidir. Sonra bir-bir yuxarı mərtəbələr. Ən nəhayət, üst mərtəbə köçürülər. Bəs bu nədir üst mərtəbədə canlanma var? Göy evində aləm qarışmışdı bir-birinə. Ölülər kəfənlərini axtarırdılar. Üst-başlarını örtüb dursunlar ayağa, görsünlər başlarına nə çarə qılırlar. Kəfən nə gəzirdi, çürümüşdü hamısı. Ağappaq kəfəndə olanlar da vardı. Onlarsa durmaq istəmirdilər. Ona görə ki, hələ harda olduqlarını, nə baş verdiyini kəsdirə bilmirdilər, ağız deyən qulaq eşitmirdi. «Biabır olduq, Allah. Sənə qurban olum, ey Tanrım, bizi niyə rüsvay etdin? Bu nə müsibətdi başımıza gəldi, indi biz hara çıxıb gedə bilərik?», «Bir hövsələnin olsun, nə çıxıb getmək, kim deyir bunu? Ağılınız çaşıb, nədir?». Ölülərin ağsaqqalı az qala hayqırtı ilə dedi və bir anlıq sükut çökdü. Sən demə bunu axşam gətirilən ölü xəbər verib. Deyib ki, hamı çıxıb getməlidir. Dirilərə tapşırılib ki, hazır olsunlar. Onlar da yüklərini yığmırlar. Deyirlər hara gedəsiyik? İndi birdən gedəsi olsalar yəqin bizi də aparacaqlar. Yoxsa ki, burada qoyası deyillər ki! Yüz ilin ölüləri vardı burada. Heç belə çətinə düşdükləri olmamışdı. Necə yəni öz yerindən çıxıb getməlisən? Özü də biri yox, beşi yox, hamı birdən. Yenə uğultu başlandı, yenə pıçhapıç düşdü kimsə lap hündürdən dedi:

- Buraxın bu söhbəti. Gethaget olsa dirilər özləri gedəcəklər. Kimdi bizi aparan? Axı, dirilər heç vaxt ölüləri yada salmır. O ölülərdir həmişə dirilər üçün rahatsız olan.

Bu deyəsən belə idi. Ona görə də hamı susdu. Heç kəsin danışmaq həvəsi qalmadı. Hərənin ürəyində bir küskünlük, bir inciklik baş qaldırmışdı. Və hamısı da bu səssizliyin canına hopmuşdu. Ona görə də səssizlik ağır idi, dözülməz idi. Yer çat verirdi. Üst qatdan yox, alt qatdan çat verirdi. Bu çathaçat səssizliyi pozdu. Sonra yerin çatından sərin meh əsdi. Çat böyüdü, böyüdü... Əvvəl bir cüt kişi əli göründü. Sonra kişinin başı, sinəsi, qurşağa qədər, axır ki, bütöv başdan ayağa. Bədəni torpaqdan idi. Ya torpaqdan paltar geyinmişdi. Sifəti də torpaq rəngində idi.

- Gün aydın, – deyə səsləndi. Hamı bu səsə qarşı:

- Gün aydın, – dedi. Səssizlikdə çilıkləndi, ağrılar da. Torpaq göz, torpaq bədən hamının bir cüt soyuq gözlərinə, ağaran dişlərinə, çürümüş kəfəninin altından görünən sümüklərinə baxdı:

- Nə haray-həşir idi? – deyə soruşdu.

İstədilər desinlər ki, biz də dəqiq bilmirik. Deyirlər ki, köçürüləcəyik, ölümüz-dirimiz – hamısı bu torpaqdan getməlidir guya. Dirilərə neçə gündür göstəriş də veriblər. Bunu deməyə macal tapmadılar. Qoca əlini qaldırıb saldı:

- Hamı keçsin yerinə. Belə şeyləri adamlar həll eləmir. Bunu Yerin, Göyün Sahibi bilər. Nə baxırsız? Tanımadınız mənə? Elə ona görə də başımıza hər iş gəlir. Heç Qobustan qayalarına baxmırsız? Orda da görməmişiniz mənə? – ölünün birinin əlindən tutdu – gəl bura – bayaq Qoca çıxdığı yerdən, yerin çatından aşağı baxdılar. Orda da gor evi vardı. Bir qat aşağıda ölümlər paltarlı idilər. Bu kişi kimi torpaq rəngində. Üzləri də torpaq idi. Amma nur tökülürdü gözlərindən. Qadınlar xanım-xatın, ağır sanballı, daş-qaşla bəzənmiş. Kişilər qızıl kəmərlər, gümüş xəncər qurşamış. Ölünün sümükləri şaqıldadı. Qoca köksünü ötürdü:

- Bunlar sizinkilərdir, nənə-babalarınız. Hələ ordan altda da bir qat var. Mən də oranı görmüşəm. Biri mən sənə əlindən tutduğum kimi mənə əlimdən tutub oranı mənə göstərib. Oradakılar bizim kimi deyillər. Nur topasıldılar, işıqdılar. Onlara baxmaq olmur. Onlar bu yurdun sahibləridilər. Onların da babaları onlardan aşağıdakı qatdadır. Sizin belə olmuşlardan xəbəriniz yoxdur. Ona görə də burada əsim-əsim əsirsiz.

Ölünün çənəsi titrəyə-titrəyə:

- Dirilər...

Torpaq qoca əlini qaldırıb saldı. Ölünün sözünü kəsdi:

- Dirilərdən danışma, heç nə danışma onlardan.

Burda saxladı. Sonuncu cümlədən üreyi sıxıldı. Dözə bilmirdi. Gözü yaşardı elə bil. Ya nə idisə gözləri acışdı. Nə yaxşı ki, qadın durub oturdu. O da kağızları yığdı qoydu qovluğun arasına. Qadın başını tutub zarıdı:

- Gəlmisən? Bəs mənə niyə qaldırmamısan? Başım qopur elə bil, dözmədim uzandım. Uşaqlara baş çəkdin? Nə var, nə yox onlarda? (Qardaşigili deyirdi).

- Salamətliqdi.

- Anam neynir, uşaqlar yaxşıdımı?

- Hamısı yaxşıdır. Bu uşağı Şəhidlərə niyə götürmədilər ki?

- Özləri də çox çalışmadılar. Eh, nə bilim, sonra danışaram. Başım partlayır – gözü ilə kağızlara baxdı – sən qurtarmısan?

- Yox, bu da arta-arta gedir. Fikrim haçalanır. Dərd birdi bəyəm?

- Dərdlə deyil ki, hər şeyin həddi var da. Hekayə yazmırdın sən?
- Yox, deyəsən iri bir şey etməli olacağam. Qurtara bilmirəm. Elə bil içimi çəkib, dərindən nəfəs alıb dincələmmirəm.
- Bax da, axır bir qaydasına qoy bunu. İşini planlaşdır. Bil ki, gündə neçə saat işləyəcəksən, neçə saat yatacaqsan. Belə olmaz axı.
- Düzələr.
- Elə deyirsən düzələr. Sapsarı olmusan, gözlər də düşüb çuxura. Öldün, keçindin ki, sən. Bundan ötrü sənə nə verəcəklər ki, guya?
- Onu demə, heç nə demə – gözlərini bərk-bərk yumdu. Nəfəsi tənqiyirdi elə bil. Burun pəreləri qalxıb-enirdi. Yenə gözlərinin düz qabağında üç nöqtə görürdü.
- Onun yazdıqları və yazmadıqları, çox dərdlər bu saat bu kişi üçün üç nöqtə idi. Özünün və ailəsinin taleyi də onunçün üç nöqtədi.
- Su ver mənə.
- Qadın su gətirdi. Qabı axıra qədər başına çəkdi.
- Nolub, nə yemisən yanırısan belə?
- Ürəyim yanır. Elə bil içimdə tonqal çatıblar...

* * * * *

ULU TANRIM, bu kişiye kömək ol! Demək istədiyini qoy deyə bilsin. Məni də Onun dərdi bu yazını bitirməyə qoymur. Bu səhər eşitdiyim xəbər olmasaydı...

Yadınızdadırmı, sözüümün əvvəlində tonqaldan danışmışdım. O tonqalları küçəni süpürən süpürdü. Külləri zibillərə qatıb apardılar. Aparıb tökdülər şəhərin kənarına. Sən demə içində közü qalbmış. Külək vurduqca közərib. Müsibət yanğın bürüyüb şəhəri. Hələ heç kəs bilmir bu yanğının axırı nə olacaq? Bura Gündoğan ölkədi axı! Yerini altı da neft...

SON

1996

HEKAYƏLƏR

«D Ö Z Ü M»

Tamam ayılmışdı. Səhər havasının qoxusunu, qolunun üşüdüyünü, anasının həyətin o başında eşidilən ayaq səslərini aydınca duyurdu. Ancaq gözlərini açmaq istəmirdi. Bilirdi ki, yaz səhərinin qoxusu ilə dolmuş bu isti, rahat yatağı ilə bu günkü gün arasında cəmi bircə kirpikçalımı məsafə var. O, bu məsafəni uzatmaq tistəyirdi. Ürəyi çırpınırdı. Bu çırpıntıda nəşə vardı. Ona elə gəlirdi ki, bu açıq qapıdan içəri dolan yaz havası bədənə yayılır, gah da elə bilirdi, yox, bu hava onun içərisindən süzülüb gəlir.

Gözlərini açmadıqca ürəyinin çırpıntısı artırdı. Sinəsi körük kimi qalxıb endi. Kip örtülü dodaqlarının yanları qulağının dibinə tərəf dartıldı. Yerinin içində səssizcə gərnəşdi. Anasının ayaq səsləri lap yatdığı taxtın yanında kəsildi. Bu taxt babasından qalmışdı. İndi kəndlərində çoxları taxtdan istifadə etməsələr də, onlarınki hələ də qalırdı. Əşrəf həmişə kəndə gələndə anası onun yerini bu taxtda salırdı. Balaca olanda uşaqlardan dördü bu böyük taxtın üstündə yatırdılar. Əşrəf indi əsgərlikdə olan tək qardaşı Murad və iki kiçik bacısı. O, həmişə divar tərəfdə yatardı, arxasını da onlara çevirirdi. Bir də görürdün axşamdan uşaqları şitlik tutdu. Yorğanın altında danışib-gülür, arabir yumruqlaşdırdılar. Anası da bir deyirdi, beş deyirdi «bəsdirin, a bala, yatın, səhər dura bilməyəcəksiniz, qoyun qardaşınız da yatsın». Kimə deyirsən? Yenə sakitləşə bilmirdilər. Axırda döyülürdülər. Sonra yuxuya gedirdilər. Bir az böyüyəndən sonra qızlar ayrıldılar. Muradla ikisi bir yerdə yatdılar. İndi Murad üçün burnunun ucu göynədi. «Day böyüyüb, bizi saymır. Gör neçə vaxdı məktub yazmır» deyə xəyalından keçirdi.

Anasının səsi lap qulağının dibində səsləndi:

- Ay Əşrəf, dur,dur, başına dönüm.

Yerini daha da rahatlayıb dedi:

- Oy... durum deyirsən?

Atası rəhmətə gedəndən sonra o, həmişə özü durardı. Xoşlamazdı ki, anası onu çağırıb oyatsın. Nədənsə onda ovqatı pozulurdu. Bir də ki, o, elə onsuz da səhər çox tez dururdu. İndi isə, əksinə, istəyirdi hər səhər kimsə onu yuxudan oyatsın. Özü də şirin dillə, nəvazişlə. Fidanı xatırladı... Gözlərini yumub, köksünü ötürdü. Gözlərini açıb gülümsündü. Anası da gülümüsündü:

- Niyə gülürsən, qabağında ölüm.

Əşrəf başını güllü yorğanın üstündə sağa sola döndərdi. Yəni ki, «heç nəyə».

Anası daha heç nə soruşmadı.

- Dur, canım qurban olsun sənə, Murad əsgərlikdən gələndən sonra işləri o görəcək. Day sənən işimiz olmayacaq, – dedi.

Anasının bir növ üzürxahlıq eləməyi onu təsirləndirdi. Qalxıb oturdu:

- Bu nə sözdü, ay ana. Öz evimizin işini biz görməsək, kim görməli – üzünü anasının qollarına sürdü.

Anası da oğlunun boynunu qucaqladı. Əllərini onun çiyində, kürəyində gəzdirdi. Kövrəldi. Oğlunun bu qədər böyüdüyünü heç bilmirdi. Dodaqaltı pıçıldadı: «Şükür verdiyinə, Yarəb!». Oğlu sərtləşmişdi, kişiləşmişdi. Bu sərtliklə bərabər istiqanlı olmuşdu. Hələ balaca vaxtı qaradınmız, adamayovuşmaz, yaşından çox ciddi görünən bu uşağına qonşu arvadın dediyi sözlərə indi heç inanmadı. Qonşu demişdi: - « Bu gədə, arvad, uşaq sevməz olacaq».

Birdən dedi:

- Ay oğul, bircə səni evləndirə bilsəydim.

- Yox, yox, gəl, səhər-səhər bu mövzuda danışmayaq. Evlənməyə hələ çox var.

- Niyə ki, çox var. Sənin yaşdılarının bu saat iki uşağı var:

- Lap olsun beş uşağı, bizə nə?

- Necə bizə nə? Mən də nəvə istəyirəm.

- Nəvələrinə nə gəlib? Maşallah bir sürü. Qızların hərəsinin neçəsi var?

- Onlar mənim niyə olur. Yad oğlunundu. Mən öz oğul nəvəmi istəyirəm.

- O da baş üstə! Özgə qulluğun?

- Zarafata salma, mənim düz sözümdü. Bu ildən o yana keçdi yoxdu.

Əşrəf fikirləşdi ki, bu il nə ilə evlənirəm görəsən. Hələ nə məktəbə girmişəm, nə bir iş görmüşəm, nə də cibim doludu. Amma bunları anasına demədi. Yəne zarafatla dedi:

- Ay ana, bu qədər «evlən» deyib, «evlən» eşidirsən a, bax düzünü de, gəlinlə dava eləməyəcəksən ki!

- Boy, bu nə sözdü, əzzim? Gəlin də mənim qızım.

- Bir də sözünüz düz gətirmədi, bəs onda?

- Sən məndən xatircəm ol. Təki siz bir-birinizə yaxşı olarsınız, – anası bir az fasilə verib, – neynim, mən deyənləri də bəyənmədin, özünü çətinə saldın, - dedi.

Əşrəf gördü ki, bu gedişlə söhbətləri yenə də böyüyəcək.

- Hər şey yaxşı olacaq. Amma əvvəl sənin dişlərini düzəltdiririk.

- Mən qoca arvadam. Belə də gəzə bilərəm. Yoxsa fikirləşirsən ki, gəlin məni bəyənməz?

- Yox, elə niyə, – diş sənin özünə lazımdı. Sənin nə yaşın var. Bir də ki, elə şeyləri heç üreyinə də gətirmə.

- Ay bala, vaxtsızca qocaldım. Qondarma diş deyəndə də ödüm ağzıma gəlir. Deyəsən mən onu heç götürə bilməyəcəm.

- Öyrədərsən özünü.

Deyəsən bacısı bulaqdan gəldi. Su dolu səhəngi çiyindən düşürüb, balkonda qoyduqları dördkünc taxtanın üstünə qoydu. Taxta səsləndi. Anası üzünü qapıya tərəf tutub acıqlandı:

- Hələ yüz dəfə demişəm, sənəyi yavaş qoy yerə, – Əşrəfə çevrildi, – sən də dur, çörəyini ye, – özü balkona çıxdı.

Əşrəf fikirləşdi ki, anası özünə heç nəyi qiymir. Ancaq uşaqları üçün çalışır. «Kaş pulum olardı. İndi verib dişlərini düzəltdirərdim. Yoxsa belə də lap qocalır. Eh, hər şey yavaş-yavaş düzələcək». Əllərini başının altında çarpazladı. Yənə Fidan gözlərinin qarşısında canlandı. Onu həqiqətən görürmüş kimi gülümsündü. Elə bil Fidan tavanda gəzişirdi. Onun baxışları da onu müşayiət edirdi. Fidan xeyli tavanda «gəzişdi», divara «keçdi». Divar uzununu «yeriyib» divarın çatında yox oldu. Divardakı çat böyüdü... böyüdü...

Əşrəf indi gördü ki, evlərinin divarı çatlayıb, nəlbəki ağzı boyda suvaq tökülüb. Qapı, pəncərənin də rəngi tamam köhnəlib. Evi təmir etdirmək lazımdı. Bu il instituta qəbul ola bilsəydim, evi suvatdırardım. Gərək rəng də alıb gətirəm, qapı, pəncərəni rəngləyəm. Kaş mənə bir əl tutan olaydı. Sonra borcundan beş qat çıxardım. Onsuz da işdən qalmaram. Gecə oxuyub, gündüz işləyəm. Elə bir adam da yoxdur. Bacılarım hərəsi bir təhər özləri dolanırlar. Özgə də doğma kimimiz var? «Sonra qərribə bir fikir gəldi ağlına: «Taleyi bilmək olmaz. Bir də gördün işdə verilən lotoreyalarımın biri maşın uddu. Alaram pulunu. Verərəm anama. Görüləsi işlərimizin bir hissəsini eləyər. Həm də Fidan üçün əməlli-başlı nişan apararıq. Sonrası asandı». Birdən fikrini dəyişdi: «Yox, əşi pulu qazanmağa nə var? İndi də bir az tez olmasın, gec olsun. Amma maşın heç iyirmi il bundan sonra da ala bilmərəm. Ondansa indi fürsət düşmüşkən maşını götürərdim. Amma nə bir iş olardı. Hər gün Fidana dərse aparıb gətirərdim. Atasına da biryolluq bildirərdim. Rahatca gəzdirərdim onu».

Bu fikirlər ona birdən elə miskin, elə gülünc göründü ki! Ovqatı təlxi oldu. Təsəvvürünə gətirdi ki, Fidan bu fikirlərindən xəbər tutub, ona necə acı-acı gülür, təəssüflə başını yelləyir. Nə yaxşı ki, bu an Fidanla aralarında olan maşın söhbəti yadına düşdü və o saat kefi duruldu...

Bir dəfə havalar soyuq idi. Qış idi deyəsən. Hə, qış idi. Palto geyinmişdilər. Ancaq o gün nə qar yağdı, nə yağış, nə də külək əsirdi. Ancaq hava şaxta idi. İki saatdan çox idi gözləyirdi. Nəhayət, Fidan dərstdən çıxdı. Çatan kimi də əlüstü narazılıq elədi:

- Salam, niyə gəlmisən? Sənə demişdim axı gəlmə.
- Salam, necəsən?
- Gördüyün kimi, – yenə əvvəlki fikrinə qayıtdı, – özü də gəlib düz institutun qabağında dayanmısan. Yaxşı deyil.

- Neyçün.
- Necə neyçün? Onun üçün ki, utanıram.camaat görür. Korlar şəhəri deyil ki!
- Hə, görsünlər də. Neynirik biz bəyəm?
- Heç nə eləmirik. Amma belə də yaxşı deyil.
- Başa düşürəm səni. Bilirsən, başqa cür də mümkün deyil, – susub, əlavə elədi – heç olmasa sən söz düşəndə evdəkilərə də, qoy bilsinlər ki, mən hərdən gəlib görürəm səni.

- Anam nisbətən bilir. Özü hiss eləyir, mən də danmıram ondan. Ancaq atam...
Əşrəf bu söhbəti dəyişmək, hər ikisinin bildikləri bu həqiqətləri təkrar eləməmək üçün dedi:

- Nə gec çıxdınız dərindən?
- Nə bilim. Bu gün tədbirimiz var idi. Mən qurtarmamış gəldim – ətrafa baxdı, – ona görə uşaqlarımızdan heç kim gözə dəymir. – Sonra soruşdu – Çoxdan gözləyirsən?

...

- Nə vaxt gəlmişdin?
- İki saat olar.
- Ay sənin, – onun səsi həlimləşdi, isindi: - vallah, sən dəlisən!

Bu üç kəlmə söz Əşrəfi isitdi. Hər ikisi susdu. Yenə Fidan soruşdu:

- Donmusan hə?
- Yox.

Doğrudan da, üşüyənə oxşamırdı. Təkcə qarabuğdayı, işıqlı üzü azca göyərmişdi. Fidan əlcəkli əllərini paltosunun xəz boynunun altına salıb, yola baxdı:

- Avtobus gəlsə minərdik, - dedi. Sonra narahatlıqla əlavə elədi – yox, sən minməzsən. Axı bu gün şənbədir. Qısa iş günüdür. İndi atamın işdən gələn vaxtıdır.

«Vəssalam!» Əşrəfin bundan da çox zəhləsi gedən vəziyyət yox idi. Üç saat gözləyəsən beş dəqiqə söhbət edib ayrılısan. Hələ bu da bir yana, qızı avtobusa mindirib qayıdasan. Könülsüz soruşdu:

- Bəs onda neyləyək?
- Heç nə. İndi avtobus gəlir. Mən minib gedirəm evə. Sən də başqa avtobusla gedərsən evinizə.

Qabaqcadan bu cavabı alacağına yüz faiz əmin idi. Birinci dəfə deyildi ki!

Bu ara Fidanın minəcəyi avtobus gəldi.

- O birisi gəlsin, gedərsən, – Əşrəf xahiş edirmiş kimi dedi, – soyuq deyil sənə?
- Yox üşümürəm.

Bir xeyli söhbət elədilər. Avtobusun o birisi tayı gec gəldi, özü də basabas.

Fidan narahat oldu:

- Görürsən, bu gün işləyənlər işdən çıxıblar, ona görə avtobus belədi.

Amma Əşrəf onu bu avtobusa da minməyə qoymadı:

- Bu basabasa necə minəcəksən. Yox, olmaz, – etiraz elədi.

Avtobus da sürülüb getdi. Fidan incidi:

- Avtobusun basabas olmasını da bəhanə elədin – narahatlıqla saatına baxdı.
- Belə düşünürsənsə, çox pis – Əşrəf də ondan incidi – mən sənə getmə sözünü

açıq da deyə bilərdim. Nəinki bununçün bəhanə gətirmək.

- Yaxşı incimə – bunu da Fidan dedi. O, Fidanın ayazdan qızarmış yanaqlarına baxdı. Fidan soyuq havada bir az da gözəl görünürdü. Yanaqları qızarmış, qapqara gözləri daha parlaq görünürdü. Ağappaq yun şalının yanlarından üzünə sürüşən saçlarını əli ilə şalın altına itələyəndə üzü daha da açılır, gözəlləşirdi.

Əşrəf gözünü ondan çəkmədən dedi:

- Bax, deyirəm sənə, avtobus basabas olanda minmirsen. Lap dərse geciksen də.

- Bəs neynirəm?
- Gözləyirsən bir az seyrək olanı gələndə minirsən.
- Niyə?
- Elə!
- Ciddi sözündü?

- Lap ciddi! – Fidanın gözlərinin içinə baxdı. Onun iri qara gözləri, azca çatılmış qaşları tam ciddiyyət ifadə eləyirdi. Bu ciddilik Fidanın üzündəki təbəssümü, gözlərindəki işığı bir az da artırırdı.

- Onda dayanacaqlarda donaram ki!
- Donmazsan. Əynini qalın geyinərsən, donmazsan.

Birdən Fidandan bir qəh-qəhə qopdu. Dayanacaqda onlardan aralıda dayanmış adamlar dönüb onlara baxdılar. Əşrəf adamların baxdığını görüb elə-belə gülümsündü. Əslində isə Fidanın sakitləşməyini gözləyirdi. Fidan sakitləşə bilmir, durub-durub gülürdü. Axır sakit olub dedi:

- Vallah, sən müsibətsən e, Əşrəf.
- Necə?

- Day necəsi qalmadı ki, bunun. – Gülə-gülə əlcəkli barmaqlarını bir-bir yumdu, - bax, marşrutnu taksinin arxadakı dörd nəfərlik oturacağında, arxası şofərə tərəf olan yerdə heç oturmaq olmaz, avtobus basabas olanda, taksiyə tək minmək olmaz, nə bilim özgə nələr...nələr. Demək ayıb olmasın, onda bu böyüklüyündə şəhərdə hansı münasib marşrutla hərəkət eləyim?

Əşrəf sakitcə ona baxdı. Fidan həvəslə davam eləyirdi:

- Yox, belə olmaz! Yaxşısı budur bir maşın al ver mənə. İstənilən yerə özüm sürüm gedim, gəlim, olar?

- Olar!

- Amma əntiqə maşın sürərəm mən! Svetoforda - zadda saxlamaram. Adamın hövsələsi bir tikə olur svetoforda. Bir də görərsən ki, üç-dörd QAİ işçisi düşüb dalımca, – dayandı, Əşrəfin üzünə baxdı, – niyə gülmürsən, gülümsə da.

Əşrəf sakitcə baxırdı.

- Tez ol, gülümsə! Yoxsa maşınla basdıraram səni, bibip, gülümsə, tez ol, bibip... bibip...

Doğrudan da, bu an Fidanın üzü çox gülməli idi. Beş yaşında inadkar uşağa oxşayırdı. Əşrəf bütün gücünü toplayıb gülmədi. Bu an daxilində gülüşlə bərabər güclü, qarşısızalmaz məhəbbətini də cilovlayıb saxlayırdı. Zahirən isə soyuq görünürdü. Onun soyuqluğu Fidanın təbəssümünü bircə anda dondurdu. Əşrəf isə istəyirdi ki, Fidan onu güldürmək üçün daha da cəhd göstərsin. İstəyinə nail olmayınca, ondan əl çəkməsin. Onda özü də bilmədən dünyanı Əşrəfə bağışlamış olardı. Ancaq Fidan onun bu istəyini başa düşə bilmədi. Bəlkə də ona qız qüruru mane oldu. Sonra Əşrəfdən bu «saymamazlığın» heyfini on qat artıq çıxdı.

İndi bunlar yadına düşəndə Əşrəf «ay sənin» deyə düşündü. Onda isə Fidana demişdi ki, sən zəifləsən, Fidan, çox zəif, daha doğrusu, dözümsüzsən.

Fidan onun bu sözlərinin mənasını başa düşmüşdü, düşməmişdi bunu bilmirdi.

Yenə anasının ayaq səsləri eşidildi. Anası onu çağırırsa bütün bu xatirələr sanki sapı qırılmış mirvari kimi yerə dağılıcaqdı. Ona görə quş kimi qalxıb, yerə hoppandı. Cəld paltarını geyindi.

Həyətə çıxdı. Yaz səhəri bütün gözəlliyi ilə – parlaq günəşilə, qoxusu ilə, quşların səsi ilə, yaşıl ot ətri ilə onu salamladı. Bahar ən çox sevdiyi fəsil idi. İllah da ki, səhərləri. Təmiz havanı ciyərlərinə çəkdi. Havadan həm də torpaq ətri gəlirdi.

Əşrəfin həmişə şəhərdə olan torpağa yazığı gəlirdi. Şəhərdə torpaq ona kimsəsiz, gücsüz görünür. Kənddə isə torpaq güclüdür, bəlkə də şəhərli olan adamlar bunu heç bilmirlər. Yaz gələndə asfaltın kənarındakı torpaqdan baş qaldıran otlardan, çiçək açan

ağaclardan zövq alırlar. Əşrəfə görə isə şəhərdə yazın gəlməsini adamlardan, onların baharda daha da səliqəli olan geyimlərindən hiss etmək olur.

O, şəhərə gedəndə hər il yazın bu vaxtında kəndlərinə gəlirdi. Həm ona görə ki, ürəyi istəyirdi, həm də xeyli görüləsi işləri olurdu. Hər yaz həyəət-bacanı yenidən nizama salmaq lazım olurdu. Bir vaxt Murad balacadır deyə qıymırdı, indi də əsgərlikdədi. Anası ilə bacılarının da çox kişi işlərinə düşməsini istəmirdi. Yaz, payız işlərini özü görürdü. Yayda gəlib bir illik ot çalıb, qurudurdu.

Bu dəfə qısa müddətə gəlmişdi. Ona görə gününü boş keçirmək istəmirdi.

Yuyundu. Anası, lap kiçik bacısı ilə oturub nahar elədilər.

Bir azdan yaba, bel, dırmıq götürüb bağa getdilər. Bacısı da ona kömək edəcəkdi. Günortaya qədər işlədilər. Ağacların qurumuş budaqlarını kəsib, topa bağlayıb çəpərin keçəlləmiş yerlərinə qoydu. Bağı başdan-başa dırmıqlayıb təmizlədilər. Çör-çöpünü, çürümüş yarpaqları bir yerə yığıb tonqal qaladılar. Tonqal çataçat yanır, tüstüsü burum-burum açıq səmaya qalxırdı. Bağa baxdıqca təmizlik göz oxşayırdı. Bacısı dedi: «əlimizi yuyub, çörək yeyək». Anası xörək hazırlamışdı. Bacısına tapşırıb, özü o birisi bacısı ilə getmişdi. Bu kiçikdən böyük bacısı idi. Təzə uşağı olmuşdu. Elə on gün oldı. Əşrəf indi evlərinə gələndə eşitdi.

Bacısı dedi:

- İstəyirsən çörəyimizi burda yeyək.
- Sən necə istəyirsən.

Bacısı kilim gətirib saldı. Süfrə açdı. İştahla yedilər. Sonra bacısı süfrəni yığışdırmağa başladı. Əşrəfin bir qismət çörəyi boşqabın böyründə qalmışdı. Bacısı çörəyi götürüb ona uzatdı.

- Çörək qismətini saxlama, ye.

Əşrəf əlini mədəsinin üstünə qoydu:

- İstəmirəm, – dedi, – çox yedim.
- Nə qədər çox yesən də, çörək qismətini saxlamazlar, – bacısı əl çəkmədi.

Əşrəf əlacsız qalıb çörək parçasını aldı.

- Guya bunu yeməyəndə nə olur?

- Pis olur.

- Məsələn nə olur?

- Mən nə bilim. Amma eşitmişəm ki, çörək tək qalıb, sahibinə qarğayır. Deyir ki, o da tək qalsın, – tez əlavə elədi, – uzaq olsun.

Əşrəf iki qoşa barmağının yarısı boyda olan çörək parçasını yedi.

Bacısı dayanıb ona baxırdı. Əşrəf onun üzünə baxdı və baxışları toqquşanda tez gözlərini çəkdi.

Bacısı qəfildən soruşdu:

- O göyçəkdimi?

Əşrəf bir anlıq çaşdı. Bəlkə də bir an yox, yarımca an çəkdi bu çaşqınlıq. Bildi ki, bacısı kimi soruşur. Özünü o yerə qoymadı. Soruşdu:

- Kim göyçəkdimi? – bacısının üzünə baxdı. Qızın yanaqları qızarmışdı, cavab gözləyən gözlərindən maraqla bərabər utancaqlıq tökülürdü. Demək, bu sualı vermək onun üçün asan olmayıb. Onun bu məsum görkəminə qiymayıb gülümsündü və bacısının gözləmədiyi cavabı verdi:

- Yox.

Əgər bacısı bu anda onun gözlərinə baxsaydı, bəlkə də çox şey bilərdi. Bu isə on üç yaşlı qızciğazın ağılına belə gəlmədi. Onun gözləri qardaşının geniş, işıqlı alnında, zil qara saçlarında, düz biçilmiş ağız-burnunda, qüvvətli qollarında gəzdi. Düşündü ki, onun qardaşı yaraşıqlıdı. Heç vaxt çirkin qız istəməz. Bu kəşfindən xoşlandı, şeytan-şeytan dedi:

- Bah, düz demirsən. Mən bilirəm ki, o, kəndimizdəki qızların hamısından gözəldi.

Bu qız öz fəhmi ilə belə anlayırdı ki, əgər onun ağıllı, yaraşıqlı qardaşı kəndlərindən anasının, bacılarının ona dedikləri qızların heç birini almayıb, bu qızı istədisə, demək, o, hamıdan gözəldi. Görünür, bu dünyanın qəliz işlərindən baş açmaq üçün insan hökmən yaşa dolmalı, görüb-götürməliidi.

- Qaqaş, ağ qızdı hə? Saçı uzundu? – Qız yenə soruşdu.

Əşrəf onun üzünə baxmadan, gözlərini uzaq nöqtəyə dikib dedi:

- Apararam səni Bakıya. Orada özün görərsən, – istədi desin ki, o da sənle maraqlanır, soruşur ki... - amma demədi. Söhbəti yayındırmaq üçün başqa söz dedi: – Bakıda səni əməlli-başlı gəzdirərəm.

Bacısı dedi:

- Mən eşitmişəm ki, şəhərdə elə gözəl qızlar var ki, görəndə adamın ağılı başından çıxır. Elə?

- Kimdən eşitmişən bunu?

- Ceyrandan.

- Ceyran kimdi?

- Güllü xalanın qızıdı. Yadına gəlmir? Sənnən oxuyan Fətişin bacısı.

- Həə, o yekəlib ki?

- Bə nədi? Mənnən oxuyur. Onlara da qardaşı danışib. Deyir, Fətiş deyir ki, şəhərdəki qızlardan bircəciyinin qabağını kəsib soyundursan, - duruxdu, – yəni bir dəfə geyindiyini əlindən alsan, bilirsən neçə manat eləyir. Düzdü ki, bu pula iki mərtəbəli ev tikdirmək olar?

Əşrəf məəttəl qaldı. Bacısına baxdı. Acıqlı dedi:

- Qələt eləyir. – Bilmək olmur bu Fətişə aiddir, – sən niyə belə boş-boş şeylərə qulaq asırsan?

- Mən qulaq asmıram ha, sinifdə danışır, mən də eşitdim.

- Boş söhbətlərdir, dur yığışdır buranı, – dedi və özü də çayını içib ayağa durdu.

Yavaş addımlarla gedib beli əlinə götürdü. Sapının laxlayıb-laxlamadığını yoxladı, yox yaxşı idi. Mağazindən aldığı xar daşla belin ağzını itilədi. Üstündən də yağ daşı ilə bir də ovxarladı. «Hə, indi işə başlamaq olar. Bu il həyətyanı bostan əkmək üçün təzə yer belləyəcəkdi. Əvvəlki yerə də peyin səpmişdi. Bu il belləyəcəyi yeri hökmən məftildən toxunmuş setka ilə kəsib, bir dənə də balaca qapı qoyacaqdı. Yoxsa toyuqlar pomidor qızarana yaxın yeyirdilər, xiyar tağlarını ayaqlayırdılar.

Belləyəcəyi yeri gözəyarı ölçüb işə girişdi. Hər dəfə beli torpağa vuranda torpaqdan çırtılılı xoş səs çıxırdı. Elə bil bu ahəngdar səs onun qüvvəsini artırıb, ürəyinə sərnilik yayırdı. Torpağın üstünü örtmüş xırdaca yaşıl otlar belin ağzı ilə aşağı sürüşərək əkilən yerdə yaşıl zeh yaradırdı. Sürətlə bu zeh örtülüb, yenisi yaranırdı. Əkilən yer ölçü ilə çəkilməmiş həndəsi düzbucaqlı şəklində qaralırdı. Yaz günəşinin hərarətindən əkilən torpaqdan buğ qalxırdı. Bu mənzərə Əşrəfə ləzzət verirdi. Hardansa alabəzək xoruz, toyuqlarla birlikdə hücum çəkdi. Xoruz cəld torpaqda sürünən soğulcanları tapıb toyuqların qabağına atır, toyuqlar da öz növbəsində bir-birini qova-qova soğulcanları içəri ötürürdülər. Beləcə xoruz soğulcanları tapır, toyuqlar udurdular. Əşrəf onlara fikir verdi və xoruza gülməyi tutdu. Xoruz ağır bədənini silkələyə-silkələyə öz işində idi. Əşrəf belin ağzı ilə bir az torpaq götürüb xoruzun üstünə tulladı. Xoruz başını qaldırıb narazılıqla səsləndi: - qu-qu-qu, yəni ki, «bu nə zarafatdı?» Əşrəfin dodağı qaçdı. Tənbəllik eləməyib bir də torpaq atdı. Bu dəfə xoruz hirsələndi: - qu-qu-qu, yəni ki, «lap ağ elədin, a». Əşrəf gülüb üzünü yana çevirdi. Bu da o demək idi ki, «işində ol».

Nədənsə yadına bayaqkı söhbət düşdü. Əvvəl fikirləşdi ki, Fətişin axmaqlığına bax, gör uşağa nə danışır. Sonra gülməyi tutdu «bunu nə cür də hesablayıb. O qədər olar yəni?». Başladı o da eşidib bildiyi qiymətlərlə bir qızın bir dəfə geydiyini hesablamağa: Məsələn, tutaq ki qışdı. Bir dublyonka palto min beş yüz manat, beş yüz manat papaq, paltar, uzunboğaz çəkməsi, saati bir yerdə min manat. Hə, bəs qalanları. Qızların göz qamaşdıran qızıllarını xatırladı. – Nə qədər oldu? Üç min, iki min də qızılları,

hay-hay olar. Düz beş min, yeri gələndə hələ bundan da çox. Dəhşətə gəldi. Fidanla oxuyan az-çox tanıdığı qızları gözü qabağına gətirdi. Nələri yoxdu onların! Fidan özü də yaxşıdı. Necə deyərlər qədərində. Söz yox idi ki, onlar nişanlansalar bundan artıq olmalıdı. Mütləq belə olmalıdı. Özü də bunu o etməliidi. Amma o nə qazanır? Heç nə! «Əslində mən özüm əfələm. Yoxsa ki, camaat nə qazanır bəyəm? İntəhası onlar yaşamağın yolunu bilirlər. Hazır Əlövsət dedi da mənə. «Gəl sənə on günlük həkimdən bülletin açıdırım, gedək Moskvaya. Sən öl, öz canım üçün qayıdandan sonra aldıkların da sənə qalacaq, yol pulun da çıxacaq, hələ artıq da.» Dedim mən bacarmaram. Deyir «nə bacarmazsan ə? Nə qədər ölü olsan yol pulunla, özünə aldıklarının pulunu çıxardacaqsan. Üç dəfə, beş dəfə getsən pulsuzca nişan paltarını ala bilərsən». Razi olmadım.

Onsuz da onun hələ vaxtı da var idi. Bir dəfə Fidana demişdi ki, niyə biz çəkinə-çəkinə görüşməliyik, əzab çəkməliyik. Nədən ötrü? Nə var mən neçə dəqiqəlik və ya bir saatlıq gəlib səni görürəm, söhbət eləyirik. Üstəlik sən bununçün neçə gün əzab çəkirsən. Evdəkilərdən çəkinirsən. Belədənə, mütləq adamlarımızı göndərəcəyəm. İkinci söz ola bilməz. Fidan etiraz edib demişdi ki, əbəs yerə. Onsuz da atam indi buna razı olmayacaq. Xasiyyəti ağırdı atamın. Deyir: «oxuyan qız başını salar aşağı oxuyar, ərə gedən qız da biryolluq çıxıb ərə gedər. Yoxsa bu da işdi, qız iki il, üç il adaxlı olur?! Qızlarım ağılnan, başnan oxuyub qurtarsın, sonra kimi ürəkləri tutsa ona da verəcəm.» Ona görə bacım da, mən də bunu orta məktəbdən bilirik. Bir də ki, bu bizim xeyrimizədi. Sən də instituta daxil olarsan. «Dayan, dayan onda Əlövsətin sözünü mən Fidana deyəndə o, nə dedi?» «Sən gedib bir iki dəfə mal gətirərsən, o saat alverçi olmayacaqsan ki? Ehtiyacın var, elə-belə eləyirsən, sonra da eləmiyəcəksən». İlahi, elə-belə də iş olar? Bəs onu kim satacaq, mən küçədə durub paltar satanam? Nahaq onda mən ona bu sualı vermədim, – ümitsiz əlavə elədi, – niyə də deyəydim, bəlkə də Fidan haqlıdı? – birdən qaranlıqda işıq ucu görmüş kimi sevindi – axır dedi da! Dedi ki, «sən bacarmazsan, yəni, «kütün, əfəlin birisən». Ya bəlkə də «sən bacarmazsan, yəni, «sənin yolun deyil bu, sənə yaraşmaz» deməkdi. Eh, hər nəşə özü bilsin.»

Bu son cümlə ilə yaxasını birdəfəlik fikirlərin əlindən qurtarmaq istəyirdi. Bir-birinin ardınca «qoşun çəkmiş» fikirlər onu girinc eləmişdi. İndi də Qasım düşdü yadına. «Gərək Qasımın sözünə əməl edəydim. Onsuz da hamı yüz iş görür. Fəhləyə artıq pul yazıb, qoyurlar ciblərinə, zavoda gələn malları satıb ötürürlər içəri, rüşvət alırlar, rüşvət verirlər, heç kəs də heç kəsdən utanmır, çəkinmir. Əksinə, yaxşı qazanırlar. Yaxşı da yaşayırlar. Ona görə də dilləri uzun olur. Yeri gələndə heç kəsi bəyənmirlər.

Amma Qasım yaxşı oğlandı. O da mənimlə eyni yerdə işləyir, institutda da axşam şöbəsində oxuyur. Aramızda nə qədər yaş fərqi var ki? Heç nə. Çox olsa iki yaş böyük olar məndən. Qoy olsun iyirmi yeddi, iyirmi səkkiz yaşı. Maşallah, xeyli şərait yaratdı özü üçün. Ev də aldı. Deyir evin təmirinə filan qədər xərclədim. Hələ bir otaqlıdı a, onu da düz deyir ki, ev almamış evlənmək müsibətdir. Bu payız toyudu. Düzdü, Qasım da hərdən yolundan çıxır. Yaxşı qazanır. Amma demək olmaz ki, Qasım pis adamdı. Mənə deyir ki, vallah, Əşrəf, başqa çür çətin olur, gec olur. Neçə ki, adam cavandı yaxşı geyinmək, yemək lazımdı adama. Gərək tay-tuşdan geri qalmayasan. Yoxsa, səni kimi işləyəndə heç nə əldə eləyə bilmirsən. Deyirəm, Qasım, bu dediklərin məni çox da narahat eləmir, mənimki hələlik odur ki, instituta girim. Oxuyub qurtarandan sonra elə adam olacam ki, bu dediklərinin hamısı düzələcək». Gülür. Deyir: «ona söz yox, hər şey düzələcəksən sən. Bilirsənmi nə vaxt? Əlli yaşında, onda uşaqların bizi yaşda olacaq». Deyirəm: «razıyam, tək mən deyənlər olsun». Çox fikrə getdi. Deyir «Ay Əşrəf, ona dözmək, zor işdi».

- Atam, anam sənə qurban olsun! – anasının səsi onun fikir kəndirini kəsdi, - özünü çox da öldürmə.

Anası düz onun yanına çatmışdı. Əşrəf əl saxlayıb, belə söykəndi. İndi gördü ki, xeyli yer belləyib. Qollarının altı, küreyi tərdən nəmlənib. Bacısını soruşdu, uşağını xəbər aldı. Anası sevincək dedi:

- Yaxşı, yaman cansızlayıb, amma, şükür yaxşıdı. Uşaq da maşallah uşaqdı, a dayısı. Sənin gəldiyini biləndə dedi ki, «niyə bizə gəlmədi?» Dedim, «indi nəyə gəlsin, a qızım, qoy qırxın çıxsın, bir də gələndə gələr.»

Əşrəf fikirləşdi ki, gərək gələn dəfə gələndə uşağa bir şey alıb gətirəm. Anası dedi:

- Salam göndərdi sənə. Tapşırdı ki, onun əvəzinə üzündən öpüm. Oğlunun boynunu qucaqlayıb üzündən öpdü.

Əşrəf də anasını öpüb, ürəyində fikirləşdi: «Dünyada səndən yaxşı adam yoxdu, ay ana!»

** ** * * * * *

Səhəri gün əkib qurtardığı sahənin kənarlarına məftil setka çəkdi. Taxtadan balaca bir qapı düzəltdi. Bu günkü işlərindən razı qalmışdı. Üstəlik bacısı düzəltdiyi qapını yaman tərifləmişdi.

İndi də su arxlarını dərinləşdirməyə başlamışdı. Bacısı gəlib dedi:

- Anam səni çağırır.

Əşrəf əlini saxlamadan soruşdu:

- Neynir anam məni? Get, indi qurtarıb gələm.

- Yox, indi gəl. Həm də Güllü xala gəlib, deyir sənə deyiləsi sözü var.

Əşrəf əlacsız qalıb, beli torpağa sancdı, bacısının yanına düşüb, gəldi. Əllərini yumamış Güllü arvadla görüşdü. Sonra əllərini yudu, təzədən gəlib oturdu. Bacısı ona da çay süzdü. Hal-əhval tutdular. Əşrəf Fətişi soruşd. Arvad qayıtdı ki:

- Bəs bilmirsənmi?

Əşrəf dedi:

- Nəyi bilərəmmi?

Elə bil Əşrəf bu sualla arvadın yarasının gözünü qopartdı. Arvad da ağrıdan gözlərini yumdu, ağızını açdı:

- A sənə qurban olum, – dedi. Burada məktəbi qurtarıb şəhərə getdi. Texnikuma qəbul oldu. Mən də bacardığımdan kömək elədim. Dedi sonra böyük məktəb oxuyacağam. Mən də dedim, «lap yaxşı». Sonra əsgər getdi. Qayıdanda dayısı bunu işə düzəltdi. İşlədi. Sonra dedi day böyük məktəb oxumuram, bəsimdi.

Bura qədər dediklərinin hamısını Əşrəf bilirdi. Özündən eşitmişdi. Özü demişdi. «Neynirəm bir də beş ilimi Xalq Təsərrüfatı İnstitutundan ötrü yelə verim, elə ticarət texnikumunun bərekəti mənə bəsdı». Amma Əşrəf arvada heç nə demədi. Güllü davam elədi:

- İşlədi, pis də qazanmırdı. Düzü gerek, əvvəl bilmirdim nə qazanır. Amma toyu olanda dedi «qızıl özüm də almışam». Mən də kömək elədim, dədəsi də, - dədəsi onlardan ayrılmışdı, başqa rayonda yaşayırdı.

- Evləndi. Bahadurun qızını aldıq onunçün. Adamın üstündə allahı var. Qız evi heç nə istəmədi bizdən. Dedilər ki, nə bacarırsınız, onu da gətirin. Biz özümüz elə ağır getdik. Brilyanta kimi almışdıq. «Almışdıq» deyəndə ki, özü almışdı. Sonra da evləndi. Şəhərə getdilər. Yaxşı dolanırdılar. Bir uşaqları da oldu. Elə gedib eləyəndə gördüm ki, bir əli qıza qızıldan, bəzəkdən alır. Mən də, ay bala, sevindim. İndi də allahdan qara gəldi, ilişdi. Məni qoydu odda, alovda. Deyirəm, ay yazığın oğlu, niyə alırdın bu qədər şeyi o itin qızına. Yiğ qoy banga, bugünkü günü də qaldır ver, başını qurtar.

- Güllü xala, əskiyi çıxıb? – bunu Əşrəf soruşdu.

- Eləmi ki, indi də hökumət deyib ki, vurduğunuz ziyanı ödəməlisiniz. Dedim gəlinin qızılardan satın, bir az mən düzəldim, bir az da o birisi düzəltsin. Kime deyirsən! Qızılların biri də qalmayıb, hamısını gəlin gətirib, qoyub atasının evinə, deyir «vermirəm». Anasının yanına getdim. Deyir «oğul sənindi get, qurtar». Ay oğul, mən söz danışan arvad döyüləm. İntəhası atalar demiş: «dərd adamı söylədir»

- Təkcə bunun üstündə olmaz yəqin ki? – Əşrəf soruşdu.
- Üç nəfərdilər. Bir bu, bir yoldaşı, bir də böyükləri.
- Pis iş olub. – Əşrəf elə bil özü-özünə deyirdi, çox pis,- əlavə elədi – öz günahıdı.
- Bə nə? Öz günahı olmamış mənim ha günahım döyül. A tövbə, qardaşımın canı üçün bircə manatının da ucunu görməmişəm. Elə bil ürəyimə dammış kimi, dedim: «a bala, belə eləmə, bir qismət çörək pulunu qazan bəsindi». Dedi: «sən qorxma, bir az özümü tutum, sonra işlərim yağ kimi gedəcək». Beləcə sözümü qəribliyə saldı o vaxt. İndi də neynəyim, ana ürəyidi, yanırım, külə dönürəm.

Bu an Əşrəfin arvada ürəyi yandı. Özü də bilmədi nə desin.

- Yaxşı olar, Güllü xala, düzələr, – dedi:
- Ağıllı canına canım qurban. İndi bir amanat var, onu Fətişin dayısına əlbəəl çatdırmaq lazımdı. Səndən başqa heç kimə ürəyim qızdır. Ya gerek özüm gedəm. Özüm də yola heç dözmürəm. Andır ürəyim tab eləmir. Qorxuram yolda başıma bir iş gələr. Ona görə sənənin yanına gəldim.

Əşrəf etiraz etmədi:

- Çatdıraram, - dedi, – sənə nə vaxta lazımdı?

- Eşitdim səhər gedirsən.

- Hə.

Elə ona qədər mən də düzəldərəm. Birisi gün çatan kimi versən yaxşı olar.

- Yaxşı, arxayın ol.

- Allah sənənin köməyində olsun, a bala. Bacısı Güllü arvadın çayını ikinci dəfə təzələmək istədi. Qoymadı, soyuq çayı qəndsiz, mürəbbəsiz içib ayağa qalxdı...

O gedəndən sonra Əşrəf üzərində dağ ağırlığı hiss elədi. Ürəyindən elə bil daş asılmışdı.

Anası da səssizcə, dərindən köksünü ötürdü. Heç nə demədi. Əşrəfin daha iş görməyə həvəsi qalmamışdı. Yüngülləşmək üçün sağa, sola əyilərək belini oynatdı. Yenə özünə gəlmədi. Dedi:

- Mən gedib, bir az uzanıram. Qalan işləri səhər görəcəm.

Anası qoymadı.

- Yox, a bala, dar vaxtı yatma, – dedi.

Əşrəf saata baxdı, beş idi. Həyəət düşdü. Fətişin arvadını fikirləşdi. Onlardan iki sinif aşağı oxuyurdu. Orta məktəbdə oxuyanda Fətiş o qızı istəmişdi, istəməmişdi, bilmirdi. Amma nə vaxtsa yəqin bəyənmişdi, istəmişdi, evlənmişdilər. Doğma adam olmuşdular. Doğmalardan doğma. Yəqin bu barədə bir-birilərinə nəse demiş olardılar. Bu doğmalığa inandıqları andan, onların yadlığı haradasa, gizlində, pusquda

dayanıbmış. Fürsət düşən kimi hücum çəkib. « İlahi, dəhşətdir! Həyat budursa, yaşamaq ölümdür! ». Ürəyi darıxdı. Ayağa qalxdı. Az qala qaçaraq anasının yanına gəldi. Bütün bədəni sarsıldığından əsirdi. Elə bil bu işdə anasının da günahı varmış kimi dedi:

- Bu sadəcə olaraq vicdansızlıqdı. Buna başqa ad vermək olmaz.

Bahadurun özünün, arvadının, qızının elədikləri. Alçaqlıqdı. Axı, o qızilları Fətiş ürəyi əriyə-əriyə o qız üçün qazanıb. Gecə-gündüz onun üçün çalışıb ki, tək ona xoş olsun. İndi qızıl nədi ki, o qız Fətiş yazıqdan üz döndərib. İndi əri onunçün yad adamdı, heç kimdi. Heç kim!

Anası gördü ki, oğlu lap halından çıxıb, qəsdən arxayın-arxayın, bir az da amirane səslə dedi:

- Ay oğul, başqasının işinin içini bilmək çətin məsələdi. Sənin nəyinə lazımdı. Özləri bilər. Anası gördü ki, bu sözlər nəinki oğlunu sakit eləyir, əksinə, onu bir az da halından çıxarır. Tez əlavə elədi: - Qızın anası da dünən bulaqda deyirdi ki, oğlu qazandıqlarının hamısını qızıma ha yedirib, geyindirmirdi. Getsin o biri aldıqlarından soyundursun. Uşağımı da yazıq elədi, sümsük köpək oğlu.

Qızın anasının sözləri Əşrəfi Güllü arvadın uzun-uzadı elədiyi söhbətdən də çox heyrətə saldı. Çünki, Əşrəfə elə gəlirdi ki, yaşıdları tam müstəqil həyata təzə-təzə qədəm qoyurlar. Fərhadın – Fətişin haqqında isə elə danışdırlar ki, elə bil neçə ilin harınlaşmış kişisindən söhbət gedir. Əşrəf iyrenən kimi oldu.

Bununla da ürəyindən asılan daş elə bil əridi, damla-damla töküldü. Xeyli yüngülləşdi. Beynindəki fikirlər durulub aydınlaşdı. Və Əşrəf yəqin bildi ki, Fətiş heç vaxt arvadına «sən mənimçün doğmasan, əzizsən» deməyib. Nə də arvadı ona deməyib.

... Axşam olmuşdu. Onların kiçik heyətinə axşam sərinliyi ələnmişdi. Hardasa qonşu heyətlərin birindən yanan ocaq iyisi gəldi.

Fidan yadına düşdü. Onunçün darıxdı.

İnsan ancaq doğmaları üçün belə darıxa bilər. Nədənə darıxan adam, darıxdığı adamlarla hansısa bir günü hökmən xatırlayır. Yaşanmış anları yenidən yaşayır. Darıxmamaq üçün bu da bir təsəllidi.

«O gün Əşrəfin böyük səyi bahasına birinci dəfə kinoya getdilər. Kino başlandı. Maraqsız kino idi. Hər halda ilk baxışdan onlara elə gəldi. Bir az tamaşa elədilər. Əşrəf dedi:

- Söhbət elə.

Fidan da soruşdu:

- Nə söhbət eləyim?

- Nə bilim, ürəyin nə istəyir.

- Ürəyim nə istəyir? – sualı özünə verdi və gülə-gülə əlavə elədi: - Eh, elə dedin ik, hər şey yadımdan çıxdı. – Susdu.

Əşrəf istəyirdi Fidan söhbət eləsin:

- Yəni sənə mənə heç sözün yoxdu? Heç nə demək istəmirsən mənə?

Fidan birdən dedi:

- Gəl hesablayaq ki, bu gün neçə ildi, ildi yox, illəri də günə çevirək, görək neçə gündü biz bir-birimizi tanıyıraq.

Hər ikisi susdu. Şübhəsiz, bu susmaq günləri hesablamaq üçün deyildi. Birinci Əşrəf dilləndi:

- Bilirsən, mən bu haqda fikirləşmişəm, mənə elə gəlir ki, biz bir-birimizi anadan olan gündən tanıyıraq. – səsi elə bil dəyişmişdi, həzinləşmişdi. Fidan onun tək-cə səsinə eşitmirdi, həm də nəfəsini hiss eləyirdi, – ona görə tanış olmaq sözü mənə gülməli gəlir. Necə yəni, məsələn, üç il bundan əvvəl mən səni tanımaya bilərdim. Təsəvvür eləmirəm.

Biz bir-birimizdən uzaqda anadan olsaq da, o anda da bir-birimizçün mövcud olmuşuq.

Alaqranlıqda onun üzünə qəsdədi bir gülüşlə gülüb, dedi:

- Yox bir! Sən heç olmasa onu nəzərə al ki, məndən iki il on ay əvvəl anadan olmusan. Demək, mən iki il on ay sonra «mövcud olmuşam» - Üzündəki qəsdədi gülüş bir az da artdı. Bu gülüş bir şeyə ürəkdən razı olan, bir az da sevinən, lakin müsahibinə zidd çıxan, onu guya məğlub etməyə çalışsan, əslində isə «rəqibinin» qələbəsini istəyən adamın gülüşü idi.

Oğlan ciddiyyətlə sözünü müdafiə elədi:

- Məsələ onda deyil ki, tez, ya gec anadan olasan. Əsas odu ki, mən anadan olanda mənim ürəyimlə birgə sən mənimçün yaranmışsan.

Bu anda ekranda dəhşətli gurultu eşidildi. Hər ikisi oraya baxdılar. Əşrəf tez də gözlərini çəkib Fidana baxdı. Fidan isə hələ də ekrana baxırdı.

- Çox maraqlıdı? – Əşrəfin bu sualı sualdan çox narazılığı ifadə etdi.

Fidan laqeydliklə başını tərpətdi. Yəni ki, «hə». Mane olmaq üçün Əşrəf zarafatla iri əli ilə burnunun ucu bərabərindən onun gözlərinin qarşısında sədd çəkdi.

Fidan gülümsünüb ona baxdı. Sonra başını ona tərəf əyib pıçıldadı:

- Mənə də hərdən elə gəlir ki, səni lap çoxdan tanıyıram. Elə bir vaxtdan ki, onu yadıma sala bilmirəm. Aman Allah, həmişə fikirləşirəm ki, səni bəlkə də anadan olmamışdan əvvəl tanıyırammış. Həmişə belə düşünürəm, həmişə... həmişə... həmişə.

– Onun pıçılısı təkrarlanan, rəbitəsiz sözlərə çevrildi. Bu an susdu. Utandı, yanaqları göz kimi qızardı.

Bunu Əşrəf də hiss elədi. Yavaşca soruşdu:

- Noldu?

- Heç nə.

- Yenə də.

- Deyirəm ki, heç nə! – bir az durub əlavə elədi: - mən daha sənən kinoya gəlməyəcəyəm.

- Niyə?

- Elə, istəmirəm.

Əşrəf nə qədər çoxbilmiş oğlan olsa belə anlaya bilməzdi ki, Fidan indi necə həyəcan keçirir. Fidan görürdü ki, kinonun cazibədar əlaqaranlığı onları öz qoynuna çəkib aparır və onların bir-birinə olan hisslərini yaxınlaşdırır. Ən ani baxış, ötəri təmas hər ikisinə eyni anda çatır. Arzu etdikləri, ancaq biruzə vermədən qoruyub saxladıkları hər şey elə bil üzə çıxırdı. Fidan bunu istəmirdi. Bəlkə də bir-birinə yaxın olmaq bütün sevnələrin təbii arzusu idi. Fidan düşünürdü ki, hər nədisə, evlənənə qədər bu yaxşı deyil.

Əşrəf:

- Hə, sən demədin niyə mənən kinoya gəlmək istəmirsən, – dedi və onun burnunun ucundan yüngülcə tutdu. Fidan başını döndərüb, ona mane oldu.

Əşrəf istədi ki, bax elə bu dəqiqə, bu an dünyada nə bu kino, nə bu kinoteatr, nə də bu adamlar olmasın. Təkcə ondan və Fidandan başqa. Fidan isə bilirdi ki, bax bu saat, bu an dünyada bu kino da, bu kinoteatr da, bu adamlar da var.

Əşrəf ona baxdı, o isə növbə ilə dırnaqlarına baxdı. Birdən onu ağlamaq tutdu. Ona görə ki, o, özü-özünə hörmət eləmir. Əşrəf də ona hörmət eləmir. Əgər belə olmasaydı atasından gizli görüşməzdilər. Hamıdan xəlvət bu kinoya gəlməzdilər. Doluxsundu. Həm də ona görə ki, o, öz-özünə əzabdan qovrulurdu. Yanında oturmuş sevgilisi, yəqin ki, heç onu başa düşmürdü də. Nə yaxşı ki, Əşrəf bu an dedi:

- Xoşun gəlmirsə, gəl gedək. Gedək?

- Hə, – ürəyi sakitləşdi.

Onlar yarıqaranlıq salondan çıxdılar. Birinci və hələlik axırıncı dəfə gəldikləri kinodan getdilər...

İndi Əşrəf həyətdə oturub bunları xəyalından keçirdi. Qəribə idi. Fidanla olan günləri elə bil hafizəsində ondan xəbərsiz qoyulmuş videomaqnitafona yazılırdı. Hər şey

olduğu kimi – sözlər, hərəkətlər bir-bir köçürdü lentə. Əşrəf istəyəndə o lentləri dinləyirdi.

...Bir azdan həyəət-bacadan əl-ayaq yığırdı. Gün başa çatdı. Bircə qalırdı səhər. Onun da axşamı yola düşürdü.

...Səhər bütün işlərini qurtarıb, axşamüstü yuyunub, özünü səliqəyə saldı. Anası düzəldən vəşləri qonşu oğlunun maşınına qoydular. Əşrəfə demişdi ki, gedəndə deyərsən, vaqon ayağına apararam səni. Anası ilə, bacısı ilə görüşdü. Anasına dönə-dönə dedi ki, özünə yaxşı baxsın. Onları fikirləşməsin:

- Arxayın ol, vaxtım olan kimi gələcəm. Di sağ olun – bunları maşının içindən dedi.

Anası dalınca su atdı.

... Vaqona minəndən sonra tez yerinə uzandı. Yol belədi ki, yoldaşdan çox şey asılıdı. Onunla bir kupədə iki qoca ər-arvad gedirdilər, bir də o özü. O biri yer boş idi. Qocalar da tez rahatlanmaq istəyirdilər. Bu Əşrəfin ürəyindən oldu. Onlara da kömək edib yer düzəltdi. Sonra üst yerdə özünə də yer rahatladı. Çıxıb yuxarıda uzandı. Arxası üstə. Əllərini də çarpazlayıb qoymuşdu başının altına. Vaqon silkələndikcə elə bil ona layla çalırdılar. Yadına salmaq istəyirdi ki, görəsən «Kimya vəsaiti»ni sumkaya qoydumu?

- Hə, qoydu. Ax, bircə bu qəbul imtahanlarına hazırlaşmaqdan canı qurtarsaydı, nə yaxşı olardı. «İnstitutda oxumağa nə var. Hər semestr yeni şeylər keçirsən. İlbəil artırsan. Elə orta məktəb də elə. Bir neçə il qəbula hazırlaşmaqdan müsibət, ürək üzən iş yoxdu. Yox, gərək bu il necə olsa qəbul olam. Yoxsa çox gecikdim.»

Sonra xəyalı uzaqlara uçdu:

«Neçə illər keçib. Bakıda ən məşhur cərrahdı. Hamı onu barmaqnan göstərir. Bir də görürsən, gecənin bir aləmi təcili çağırırlar. Özünü xəstəyə çatdırır. Ölümçül xəstəni mütləq operasiya eləmək lazımdı. Cərrahiyyə əməliyyatı səhərə qədər çəkir. Xəstə ölümdən qayıdır. Deyirlər «doktor filankəsov olmasaydı çoxdan ölmüşdü». Bəs nə ! Doktor Əşrəfin əlləri qızıldı, onun barmaqlarında haqq gücü var».

Gah da gördü ki, Fidan onun ən gözəl paltarlarını tərtemiz gətirir, heç bağlamadığı ən gözəl qalstukunu seçib verir ki, bunu bağla. Geyinəndən sonra yaxşı-yaxşı baxır ona. Üzündən öpür, qapını açıb onu yola salır.

Aşağıda dayanan maşına minib aeroporta gəlir. Harasa dünya həkimlərinin konfransına gedir. Konfrans Moskvadamı, Londondamı, Nyu-Yorkdamı hardasa keçirilir. Burada bütün dünya həkimləri yığışblar. Hərə öz dilində danışır, amma hamı bir-birini başa düşür. Mübahisə qızıdır. Əşrəf də danışır. Yeni kəşfini izah edir. O, danışdıqca qara, ağ dərili əcnəbilərin ağızları açıla qalır...

Qatar dayandı. Onun xəyalları dünyanı ayağının altına alıb nəhayətdə dayanmalı, özünə qayıtmalı oldu...

Dərindən köksünü ötürdü. Üzü üstə çevrildi. Qatar ölü kimi hərəkətsiz dayanmışdı. Ax, necə onun qatar dayananda hövsələsi daralırdı. Nə yaxşı ki, hələ tez tərpendi. Əşrəf yenə də arxası üstə çevrildi. Yuxuya getmək istədi. Yadına düşdü ki, bu dəfə rayonda heç Fidan onun yuxusuna gəlmədi. Niyə görəsən? Həmişə rayonda o, Fidana hökmən yuxuda görürdü və şəhərə qayıdanda Fidana danışdı. Fidan yuxu yozmaq həvəskarıdır. O, deyir ki, mən yuxuların məntiqindən aldığım zövqü təsəvvür eləməzsən. Əşrəf də deyirdi ki, elə yuxuların hamısının ha məntiqi olmur. O qədər məntiqsiz yuxular var ki, Fidan etiraz edib deyir: «səhv edirsən, bütün yuxuların məntiqi olur. İntəhası adamlar ya yuxusunu qavrayıb, səhərə yadlarında saxlaya bilmirlər, ya da yadlarında qalandan məntiq hasil edə bilmirlər». Deyir ki, yuxu yozmaq həm də adamdan fərasət tələb eləyir. Bax, buna Əşrəf etiraz eləmir. Həmişə o, anasına da, Fidana da deyir ki, mən yuxunu düz görürəm. Adətən yuxu əksinə yozulur. Məsələn, yuxuda gülmək, həyatda ağlamaqdır – bu cür. Amma onun yuxularında gördükləri həyatda da belə olur. Yəni ki, düpbədüz. Fidan deyir ki, bu yaxşı əlamətdir. Bir növ adamın təmizliyidir, müdrikdir.

Niyə Fidan onun yuxularında hələ indiyə kimi bir kəlmə də olsun danışmayıb. Elə-belə səssizcə gəlir, elə bil onun yuxularının içindən süzüb keçir.

Bunları düşünə-düşünə yuxu onu özüylə alıb aparmışdı...

Birdən ayıldı. Qeyri-ixtiyari əlini sinəsinə çəkdi. Maykası yaş idi. Məəttəl qaldı. Ətrafına baxdı. Balaca dar yerdə idi. Bir tərəfi uçurum. Uçuruma baxdı. Elə bu an da tamam ayıldı. Yadına düşdü ki, vaqondadı, üst yerdə yatıb. Bəs sinəsi niyə yaşdı. Hə, tərleyib. Durub oturmaq istədi. Bunun üçün yerə düşmək lazım idi. Ona görə bu fikrindən vaz keçdi, böyrü üstə çevrildi. Əlinin birini başının altına qoydu, o birisini yarımbükülü vəziyyətdə olan qıçlarının üstünə uzatdı. «Allah, bu nə yuxu idi. Amma bir şey yaxşı idi ki, Fidan axır ki, mənim yuxumda danışdı. Deyəcəyəm ona ki, nəhayət, sən mənim yuxumda dil açdın. «Bu son fikrindən məmnun olsa da, yuxunun təsirindən yata bilmədi. Səhərə yaxın onu yuxu apardı...

Vaqon bələdçisinin səsinə oyandı. Cavan bələdçi səsinə başına atıb yuxuya qalanları oyadırdı: «Durun, durun Bakıya çatmışıq. Kimsə yuxulu səslə etiraz etdi: Hələ nə tez çatırıq» - bələdçi məzələndi – vaqon tez gəlib.

Əşrəf yerə hoppanıb tez ayaqqabılarını geyindi.

Bir azdan düşdülər. Həqiqətən, vaqon tez gəlmişdi. Səkkizin yarısı idi. Əşrəf indi sevindi ki, nə yaxşı Güllü xalanın qardaşı kəndə gəlmiş və Əşrəf əmanət gətirəsi

olmamışdı. Yoxsa, indi gərək onun dalınca gedəydi. Demək, bu belə getdi. Bəs indi bu veşləri neyləyim? Hələ deyirəm bu qədər çox eləməyin, kimə deyirsən! Gör, nə qədərdir? « Anası şəhərdə yaşayan bacısı üçün, bir veş də əmisigil üçün düzəltdimişdi. Saata baxdı. Veşləri gətirib saxlama kamerasına verdi. « Qayıdıb götürərəm, günortaya qədər hər kəsin veşini özünə verərəm».

«Taksiyə oturdu. Səkkizə az qalırdı. Fidangilin institutunun yaxınlığına sürdüdü.

Taksidən düşəndə saatına baxdı. Doqquza işləyirdi. Başını qaldıranda gördü ki, Fidan avtobusdan düşdü və bir-iki addım atmışdı ki, onu gördü. Sol əlini sinəsinin üstünə qoyub, bir an, bircə an dayandı. Bu Əşrəfin diqqətini cəlb elədi. İlk dəfə düşündü ki, onlar lap ən uzun ayrılıqdan (hərdən Fidan yay, qış tətillərini rayonda-nənəsinin yanında keçirirdi, ya da o, özü məzuniyyətini evlərinə gedirdi) sonra da olsa nə əl verib, nə də başqa cürə görüşmürdülər. Elə-belə salam verirdilər, vəssalam. İndi Əşrəf düşündü ki, görəsən, Fidan başqa vaxt da onu görəndə əlini ürəyinin üstünə qoymuşdumu. Artıq onlar bir-birinə çatmışdılar və həmişəki kimi sözlə salamladılar.

Fidan o qədər gözəlləşmişdi ki! O qarabuğdayı qızdı. Amma indi üzünün dərisi dümağ görünürdü. Sifəti girdələşmişdi. Əşrəf əlüstü bunun fərqiə vardı və gördü ki, Fidan onun diqqətnən baxdığını gördü, gözlərini çəkdi.

Fidan başqa yerə yozmuşdu onun baxdığını:

- Nədi, başımdakına baxırsan? – soruşdu.

Əşrəf indi onun başına geydiyinə fikir verdi. Gördü bir az şala, bir az papağa oxşar bir şeydi. Dedi:

- Bu nədi belə?

- Skafandıra.

- Nə?

- Skafandıra.

- Skafandıra nədi?

- Bilmirsən skafandıra nədi?

- Bilirəm, niyə bilmirəm. Amma bu...

Fidan onun sözünü kəsdi:

- Hə, buna da skafandıra deyirlər.

Təzə modadı. Yun ipdən də toxuyurlar zimni, belə demasezonnu da olur. Yaraşır mənə?

- Hə. Əladı.

- Hamı deyir ki, sənə müsibət yaraşır.

- Hamı kimdi? – Əşrəf soruşdu:

- Hamı – qrup qızlarımız, qonşular, xalam, anam və sairə. Hə, bir də atam, bacım.
Əşrəf onun bir-bir hamını saymağından hiss elədi ki, bir az dilxor oldu, odur ki, vəziyyəti düzəltmək üçün xüsusi intonasiya ilə dedi:

- Skafandıra!!

- Nə var oxşamır skafandıraya?

- Niyə ki! Oxşayır – gülüb əlavə elədi – hələ istəsən, sən də lap kosmonavta oxşayırsan.

- Pəh. Lağ eləmə mənə.

- Yox, lağ eləmirəm.

- Bax lağ eləsən a, uçaram göyə, səni qoyaram yerdə. Bildin?!

- Bildim. Amma sən də bil ki, mən skafandrasız lap aya da uçaram.

Fidan nazla qaşlarını çatdı:

- Yox bir! Qoy oturmuşuq.

- Bəs nə bilirdin – Əşrəf bunu deyib gözücu saata baxdı: « Deyəsən dərse gecikirsən, iki dəqiqə qalıb zəngə» - ikinci 45 dəqiqəyə gedərsən, – dedi və bildi ki, Fidan bu saat: «Yox, yox nə danışırısan, elə şey olar?» deyəcək.

Amma bu dəfə elə olmadı.

- Bu gün birinci dərşimiz yoxdu, - dedi Fidan.

Əşrəf sevindi. Buna baxmayaraq soruşdu:

- Bəs onda niyə tezdən gəlirsən dərşə.

Fidan duruxdu. Deyə bilməzdi ki, bilirdim bu gün gələcəksən. Qızardı.

- Nə bilim, – dedi, – evdən çıxdım, yolda yadıma düşdü. Hələ saat yarım vaxtları var idi. Gəzə-gəzə gedirdilər. Hava o qədər təmiz idi, xoş idi ki, onlar yeridikcə elə bil fərəhlənirdilər. İçərisindən keçdikləri bağı küçyə nisbətən soyuq idi. Səhər tezdən olduğu üçün parkda heç kəs gözə dəymirdi

Bu dəfə Fidan soruşmadan Əşrəf dedi:

- Rayonda olanda yox, yolda gələndə yuxuda gördüm səni. Gücnən ayıldım.

Sonra səhərə qədər yata bilmədim.

Fidan sevincək soruşdu:

- Necə gördün məni? Yənə danışmadım hə?

Niyə ki, yox, bu dəfə dil açdın yuxumda. Susub yuxusunun aləminə qayıtmışdı.

Fidan yənə soruşdu:

- Necə idim mən yuxuda?

- Hamilə idin.

Fidan içini çəkib bir addım geri çəkildi. Birdən-birə yazıqlaşdı. Köksünü ötürdü. Əşrəf heç vaxt Fidanın gözlərini belə işıqsız görməmişdi.

- Yox, bilirsən, Fidan – özündən asılı olmayaraq sözü yarımçıq qaldı.

Fidan kipriklərini qaldırıb baxdı. Onun gözləri necə uzaqlaşmışdı, yadlaşmışdı.

Əşrəf bir də özünü toplayıb dedi:

- Sən bir mənə qulaq as, axıra qədər.

- Lazım deyil, demə, heç nə istəmirəm – doluxsundu.

Əşrəf «Gör necə axmaq səhv elədim e » - deyə düşündü.

Fidan dözə bilməyib içini çəkdi:

- Sən pissən, Əşrəf, pissən. Adamı istəmək asandı, amma hörmət eləmək... - səsi qırıldı.

Əşrəf min dəfə peşiman olsa da gördü ki, onun qəlbini ələ almaq çətindi. Dedi:

- Axı, sən nə fikirləşirdin ki, bu söz bu qədər pis təsir elədi sənə? Demək mənə özünə tamam yad adam hesab eləyirsən eləmi?

- Bəsdə sən Allah! – Fidanın üzü nifrətdən yığıldı.

Belə olanda Əşrəfin əli hər yerdən üzüldü. Kaş o bircə dəqiqə Fidanı sözüne qulaq asmağa razı sala biləydi. Sonrası yaxşı olardı. İndi neynəsin. Hirsələnməklə onu öz iradəsinə tabe eləyə bilməzdi. Hirsələsəydi Fidan onu orada qoyub çıxıb gedərdi. Fikirləşdi ki, bəs indi neyləsin. Elə belə də dedi:

- Bəs indi neyniyim deyirsən? Bir səhv idi oldu. Bir də ki, səhv niyə olur, nə var burda bəyem? Hələ bir arxasına qulaq as.

- Yox, istəmirəm! Heç nə eşitmək istəmirəm.

Əşrəf son imkandan istifadə elədi.

- Yalvarım sənə?! Onda xoşun gələr məndən? – bu sözlər əsəbi çıxdı onun ağzından.

- Yox, lazım deyil – Fidan burnunu dəsmalla sildi.

- Hə, onda qulaq asırsan mənə – arxayın dedi və danışmadı. Fidanın tam sakitləşməyini gözlədi.

Fidan yavaş-yavaş öz əvvəlki halına gəlirdi. Əşrəf dedi:

- Döyüləsisən sən əməlli-başlı. Allah bilir indi nə ilan, qurbağa girdi beyninə. Vallah, mən özüm də yuxudan bir təhər ayılmışdım, ancaq neynim ki, elə görmüşdüm də.

- Əcəb işmiş! – Fidan yenə doluxsundu.

- Yox. Bax ağlama. Nə istəyirsən elə, acı söz de, amma ağlama.

Xeyli susdular. Sonra Əşrəf başladı danışmağa.

«Gördüm bizim kəndə getmişik. Yaylağa aparmışam səni. Bir oğlan uşağı quzu otarır. Bizə tərəf baxır. Sən də – bir az duruxur – hamiləsən. Deyirsən ki, yeriye bilmirəm, gəl bu uşağın yanında oturaq. Oturduq orada. Sən uşağdan soruşursan ki, bu kimin quzularıdır. Deyir «özümüzünküdür» sonra əlavə eləyir: «bavam ikisini mənə verib». Deyirəm «ə, sən neynirsən quzunu? Deyir bavam deyir ki, otar qoy yekəlsinlər, toğlu olanda satıb sənə yekə yelsəbet alacağam».

Sən onu danışdırmaq üçün mənə göz vurub deyirsən:

- Neynirsən yelsəbeti?

Uşaq deyir:

- Bah. Sən də o qarnındakı uşağa yelsəbet alacaqsan.

İnan ki, mən ömrümdə belə dəhşətli yuxu görməmişəm. Uşaq mənə deyir ki, «sən qoca kişisən, hələ təzə uşağın olacaq. O anda bilirəm ki, biz cavan döyülük. Sən də yaşlısan. Sənin əlindən tutub qaldırıram ki, gəl gedək. Görürəm ki, o qədər qızıl taxmısan ki, əlinə. Deyirsən ki, birini bu uşağa verirəm. Deyirəm: «uşaq neynir onu». Yüz manat verirəm uşağa ki, bunu apar, babana ver, sənə yelsəbet alsın. Quzu böyüyənə qədər gecdi.

Üzü yoxuşa gedirik. Birdən görürük ki, uşaq qaça-qaça bizə çatıb pulu mənə qaytarır: - Çox sağ ol, əmi, – deyir, – səninki lazım deyil. Quzum tez yekələndi. – Pulu mənə qaytarır, ancaq gözü pulda qalır. Üzünə baxıram. Bayaqqı dilli dilavər uşağa heç oxşamır. Uşağın gözləri necə təmiz idi! Mən hələ elə göz görməmişəm. O təmizlikdən mənim dilim tutulur. Sən də ona baxıb mənə deyirsən:

- Əşrəf, sən onun gözlərinə bax, İlahi, belə də göz olarmı!?

Uşaq qayıdır. Görürəm sən qollarını boynuma dolayıb pıçıldayırsan: «Mən də elə uşaq istəyirəm. Elə uşaq. Eşidirsənmi» - deyib məni silkələyirsən. Mən də dinə bilmirəm. Başlayırsan ağlamağa. Göz yaşların sinəmə axır. Lap köynəkdən də içəri tökülür. Sonra görürəm ki, bu su deyil, qan imiş. Bütün sinəm qan içindədi. Bir təhər ayılmışam

Fidan diqqətlə qulaq asdı. Onun gözləri ağıllı və fikirli idi.

Əşrəf dedi:

- Mən bəlkə Moskvaya gedəsi oldum. Ələvsətlə. Çoxdan demişdim, a, sənə. Ona görə bu gün tələsik bu yuxunu danışdım ki, yadımdan çıxmasın. Mən qayıdanda məntiqini mənə izah edərsən, elə?

Fidan onunla üz-büz dayanmışdı. Gülümsər gözləri həyəcanlı idi. Əşrəfin gözünün içinə baxdı, baxdı və dodaqları səssiz titrədi. Sonra pıçılıtlı, kövrək səsi də eşidildi:

- Sənin gözlərin təmizdi, Əşrəf, tərtəmiz. – Qəfildən qollarını Əşrəfin boynuna doladı – Sən heç yerə getməyəcəksən. Mən səni qoymaram gedəsən. Mən səni çox istəyirəm, laap çox istəyirəm!!

Onun nəmli dodaqları daha nələrsə pıçıldayırdı. Lakin Əşrəf onları dəqiq ayırd eləyə bilmirdi. Təkcə onu bilirdi ki, Fidanın gözləri gülür və o gülümsər gözlərdən süzülən yaş pencəyinin altından sinəsini isladır...

SON

1987

«AVEY ƏFSANƏSİ»

Sakitcə dayanmışdılar, üz-üzə. Ətraf sakitlik idi. Bənövşə göylərə baxdı. Saysız-hesabsız ulduzlar apaydın səmada parıldayırdı. Avey də başını qaldırıb baxdı. İlahi, göylər adamı necə çəkərmiş. Elə bil ulduzlar göz vurub gülümsünür: «gəl, yaxın gəl» deyir.

Avey dilləndi:

- Ulduzlara baxırsanmı?

Bənövşə:

- Hə, indicə ay da çıxacaq, - dedi və düşündü ki, «axı, mən niyə heç nə danışa bilmirəm? Aveyi özüm çağırırdım ki, hər şeyi deyim ona. Bəs indii?!»

Ay doğdu. Ətraf aydınlaşdı. Yenə göyə baxdılar. Bədirlənmiş ay işıq saçırdı. O, ulduzlar kimi adamı göylərə çəkmir. Sanki nazla deyir: «Yox, yaxın gəlmə, uzaqdan bax, uzaqdan sev məni. Uzaq sevgi gözəl olur».

Avey dilləndi:

- Oxu, Bənövşə, niyə oxumursan? – dedi.

Həmişəki kimi «oxu» deyəndə qız utancaq-utancaq gülümsədi. Xeyli susdu. Bir azdan onun kövrək səsi süd rəngli gecənin qoynunda sərin meh kimi titrədi:

Qızıl gül olmayaydı,

Saralıb solmayaydı.

Bir ayrılıq, bir ölüm

Heç biri olmayaydı.

Avey sevgilisinin səsində həmişəkindən fərqli nəsə bir yangı, bir göynərti hiss elədi, onun əlindən tutdu. Ətraf ay işığına qərq olmuşdu. Təbiətdə zamanın ən gözəl rəngi budur. Gündüz günəş işığında hər şey – çirkinliklər də, yaxşılıqlar da öz rəngində görünür. Gecə qaranlığında heç nə görünmür. Ay işığında isə ancaq bəyaz gözəllik görünür. Avey bunları düşünürdü. Lakin fikrini ifadə etməyə söz tapmırdı.

Bənövşə susub bir azdan dilləndi:

- Deyirəm, ay işığı dünyanın məhəbbət rəngidir.

Onlar ay işığında dayandılar. Bu işıqda daha da gözəlləşdilər. Təbiət də gözəl idi. Avey indi təbiətin yox, öz sevgilisinin üzünə tamaşa edirdi. Onun cəhrayı, mərmər kimi hamar yanaqlarına kölgə salan tutaş kiprikləri aramsız titrəyirdi. Girdə, ağ bənizi isə sakit idi. Xəfif bir təbəssüm dodaqlarını, çənəsini, sürüşüb çiyinə düşmüş kəlağayı altından görünən dümağ boynunu, hətta qara xalını belə işığa qərq etmişdi. Avey onun

nə qədər gözəl olduğunun fərqinə vardı. Düz topuqlarına qədər dəyən hörükləri bu gözəlliyi daha da artırırdı.

Osman ağanın qızı, doğurdan da, gözəl idi. Və bu gözəlliyin sorağı qonşu obalara da yayılmışdı. Odur ki, axır vaxtlar qız böyüyəndən Osman ağanın qapısını döyənlər çoxalmışdı. O, isə hələ fikirləşir, hamıdan çox istədiyi qızını bir kimsəyə layiq görmürdü. İstəyirdi qızını verəcəyi adam həm öz ürəyindən olsun, həm də qızının ürəyinə yatsın.

Atasının heç yatsa yuxusuna da girməzdi ki, qızının ürəyində təkə bir nəfər özünə yer eləyib. Özü də indi yox, neçə illər bundan qabaq – uşaqlıqdan. Həmin adam bu saat qızı ilə üz bəüz dayanıb.

Bənövşə özü də bu uca boylu, enlikürək qara, qaşları altından gözləri bulaq kimi qaynayan, qarabuğdayı, zəhmli oğlanı nə vaxtdan sevdiyini bilmirdi. Elə bilirdi, onlar anadan elə bir-birinin istəklisi kimi doğulublar.

Yadına gəlirdi ki, Aveyin atası nə işə baxırdısa, həmişə onlarla bir yerdə olurdu. Aranda da, yaylaqda da, Avey də yaylaqda başqa quzuçularla birlikdə onların quzularını otarırdı. Gözəl tütək çalırdı. Günorta hava şaxıyanda Qoşa çinarın altında oturur, arxasını çinarın nəhəng gövdəsinə söykəyib çalar, quzular isə gövşəyə-gövşəyə ala kölgədə yatardılar. Onda Bənövşə evdəkilərin gözündən oğurlanıb qaçar, bu mənzərəyə dalmaqdan doymazdı.

Bir dəfə o, quzuları arxda suvaranda Bənövşə onun yanına gəldi. Avey sudan barmaq boyda iki dənə rəngli balıq tutub göstərdi. Qız sevincindən atılıb düşdü. Sonra ağ-appaq əllərini çökəldib dedi:

- At ovcuma.

Avey də susuz qalmış sürüşkən balıqları onun ovcuna qoydu. Elə o anda qız qışqırıb balıqları yerə atdı. Əllərinə baxdı.. heç nə yox idi. Avey utana-utana dedi:

- Niyə qorxursan ki, onlar heç nə eləyə bilməzlər.

Qız indi nahaq qorxdığını başa düşdü və istədi ki, suda qalanları varsa tapıb ona versin.

Avey su aşağı, su yuxarı gedir, balıq axtarırdı. Nə qədər keçdi bilmədilər. Arxın suyu artırdı. Bənövşə suya girməkdən qorxub başladı ağlamağa. Avey onu qucağına götürüb, arxın o biri üzünə qoydu. Ovcu ilə su tökdü, Bənövşə ayaqlarını yudu, iri yastı daşın üstündə qurudub başmaqlarını geydi.

Oğlana necə qanı qaynadısa, onun alnına tökülmüş gödək, qara saçlarını ovcunda çəngələyib dartdı və evlərinə tərəf qaçdı. Yarı yolda dayanıb geriye baxdı və sonra qaçıb getdi. Axşam üstü gördü ki, Aveyi döyüblər. Sən demə quzular itibmiş. Çox

əziyyətdən sonra tapıblar. Bənövşə yenə hamının gözündən oğurlanıb onların dəyəsi tərəfə getdi. Aveyi səslədi. *Dəyənin* qaranlıq tərəfində yerə oturdular. Bənövşə soruşdu:

- Səni çox döydülər?

Avey başını buladı, yəni ki «yox».

- Yalan demə.

Dəyə – *yaylaqda yaşamaq üçün qurulan ev.*

- Niyə yalan deyirəm ki.

Amma Bənövşə onun qızarmış gözlərindən, azca şişmiş dodaqlarından gördü ki, çox döyüblər.

Günorta çəkdiyi yerdən saçlarını qarışdırdı, sonra yatımına sığalladı. Birdən də evlərinə tərəf qaçdı. O gecə səhərə kimi heç biri yata bilmədi. Bənövşə indi də onun zil qara saçlarına baxdı. Qız elə o anda havanın işıqlı olduğunu dərk etdi. Ay lap günəş kimi işıq saçdı. Onları burada asanca görə bilərdilər.

- Mən daha gedim. Aydınlıqdır. Bizi görsələr məni öldürərlər.

- Yox, bir az dayan. – Avey dedi. Qızın zərif ağ əllərini iri, qabarlı ovcunda sıxdı.

Sonra soruşdu:

- Bəs nə vaxt bir də səni görə bilərəm?

- Daha heç vaxt!

- Bu nə sözdü?

- Nə bilim?! – qız kövrəldi. – Avey, - ilk dəfə onun adını çəkdi, - mənə elə gəlir ki, biz istəyən kimi olmayacaq.

- Niyə axı?

- Bilmirəm. Amma onu bilərəm ki, olmayacaq.

- Bəlkə sən elə istəyirsən?

- Nə danışırısan? Heç vaxt.

- Bəs onda niyə elə deyirsən?

- Ürəyimə damıb.

- Yoxsa qorxursan atan səni mənə verməsin. Sən varlı, mən kasıb?

Bənövşə istədi desin «nolar kasıb olanda, mən ki, səni sevirəm. Cıdır meydanlarında, oyunlarda gözəl-göyçək bəy qızlarının sözü-söhbəti sənsən. Sən isə tək-cə mənim sevgilimsən. Sən mənim canımsan, ciyərimсэн». Ancaq həya elədi. Heç nə demədi. Sakitcə oğlana qısıldı.

Avey dedi:

- Sən onu bil ki, dünya da dağılsa səni heç kəsə vermərəm.

Bənövşə kövrəldi. Yanağı uzununu yaş axdı. Birdən üzünə toxunan nəfəsdən diksindi, geri çəkildi:

- Yox! Ayıbdır, görürlər.

- Heç kəs görməz.

- Heç kəs görməsə də, ay insafsız, Allah ki, görür.

Qızın ərlə ona «insafsız» deməyi Aveyi elə bil köklənmiş sim kimi titrətdi. Sevgilisini bərk-bərk bağrına basdı. Başını onun boynuna tərəf əydi. Bu anda Bənövşə hürkərək pıçıldadı:

- Qurban olum sənə, Avey.

Oğlanın dəmir kimi möhkəm qolları boşaldı:

- Ay dəli, daha niyə yalvarırsan ki?

Bənövşənin yanaqlarından sanki od qalxıb, bir anda bədənini bürüdü. Sağollaşmağı da unudub evlərinə tərəf qaçdı.

Qulluqçu Güllü qaranlıqda dayanıb onu gözləyirdi. Gizlicə yuxarı mərtəbəyə qalxdılar, işarə elədi ki, Güllü də gəlsin. Onu da otağına apardı. Həyəcanlı idi. Güllünü qucaqlayıb dedi:

- Əziz bacım, tək bizi yaradan bilir ki, mən sənə öz doğma bacım kimi baxıram, sirrimi də tək sən bilirsən.

- Bu nə sözdü, xanım? Sənin sirrin mənim sirrimdi. Arxayın ol. Ancaq incimə, bir söz soruşum.

- De görüm.

- Sən indicə deyəndə ki, atan səni başqa adama verib, oğlan nə dedi?

- Deyə bilmədim. Ürəyim gəlmədi. İstəmədim gözlərim görə-görə sındırım onu.

Kövrəldi. Başını Güllünün çiyinə qoydu.

- Nahaq deməmişən. O, elə oğlandı ki, sınımadı. Vallah, gücə qalsa bütün sizin nəsle cavab verər.

Bənövşə hirsle başını qadlırdı:

- Gic-gic danışma, ay qız, – dedi.

Güllü susdu. Fikirleşdi ki, xanım bunu ürəkdən demir.

Bayırdan səs gəldi. Bənövşə pıçıldadı.

- Birdən anam olar. Xəbər tutmuş olarlar.

Səs uzaqlaşdı kəsildi. Bənövşə sakitleşib, dedi:

- Get, yat, Güllü. Allah, səni xoşbəxt eləsin!

- Sağ ol, xanım.

Güllü getdi. Bənövşə istədi ki, Güllü də ona desin «sən də xoşbəxt ol». Ancaq demədi. Çıxıb getdi. O, elə bilirdi bu saat Güllü qayıdıb qapını döyəcək: «Allah səni də xoşbəxt eləsin, xanım». Gözlədi qapı açılmadı. Durub qapını bağladı. Yerinə uzandı. Yata bilmədi. O üz bu üzünə çevrildi. Hey fikirləşirdi ki, bu müsibətdən necə qurtarsın, xeyri olmadı.

...Səhəri gün Avey eşitdi ki, Osman ağa bircə qızınıərə verir. Bənövşəni verdiyi oğlanın atası Osman ağanın dövləti qədər süd haqqı verib. Özü də qonşu mahaldandır. Çox varlı adamdır.

Bunu eşitdikdə Avey əvvəl-əvvəl inanmadı, fikirləşdi: «Boş sözdü». İstədi getsin Bənövşəni görməyə. Baxdı ki, hələ günün batmağına çox var. Günün günorta çağı hara getsin. Evlərinə yollandı. Yol boyu Bənövşənin doğma səsi qulaqlarında səslənirdi.

Adətən, Bənövşə qara kipriklərinin çətiri ilə gözlərini örtərək lap ahəstə oxuyar, tez də susardı. Yalnız susandan sorna başını azca sağ çiyini üstünə əyərək Aveyə baxar, o anda da gözlərini çəkib yüngülcə gülümsünər, hərdən də əlləri ilə üzünü örtərdi.

Qəribədir ki, o da həmişə eyni cümləni deyərdi:

- Niyə utanırsan? Oxu, gözəlim, lap çox oxu, mənimçün.

O da deyərdi:

- Sonra allah qoysa, oxuyacağam, sən yorulub əldən düşənə qədər. Sonra əlavə edərdi:

- Yadında saxla, sən həmişə mənə borclu qalırsan.

Gülüşərdilər.

Bütün bunlar elə bil bu saat baş verirdi.

Anası talvarın altında əlləri qoynunda durmuşdu. Gözləri qızarmışdı. Aveyin ürəyi «gurup» elədi. Yaxınlaşıb soruşdu:

- Nolub, ana?

- Heç nə, ay oğul.

- Bəs niyə belə dayanmısan?

Anası əllərini qoynundan götürdü:

- Heç nə, a bala.

- Yox, düzünü de, görüm, kim nə deyib sənə?

- Heç kəs heç nə deməyib.

- Bəs niyə beləsən?

- ...

Əslində Aveyə hər şey aydın idi. Elə bil bu suallarla eşidəcəyi xəbəri özündən qovurdu.

Anası bir az da kövrəlib özü dilləndi:

- Nə deyim, ay oğul. Onu deyirəm ki, sən mənim aslan ürəkli, dəmir biləkli oğlumsan. Rəhmətlik atan da... - səsi titrədi.

Aveyin gözləri qaraldı. Onu soyuq tər basdı. Tez də tərədən dirnağa od tutub yandı. Gözləri qan çanağına döndü. Qarabuğdayı üzü, azca qalın dodaqları səyriməyə başladı.

Anası da oğlunu başa düşürdü. Ümitsiz dilləndi:

- İş-işdən keçib. Yoxsa mən yenə gedərdim atasının yanına.

- Lazım deyil, ana. Vermədi, özündən küssün.

... Güllü onu görəndə kimi qaçıb xanıma xəbər verdi:

- Xanım, Avey gəlib.

Bənövşə kəlağayısını örtüb çıxdı. Həmişəkindən daha çox həyəcanla pillələri endi. Avey həmişəki yerdə – bağın içində gözləyirdi.

Bənövşə hiss elədi ki, dizləri əsir. Yaxınlaşdı.

- Salam, - dedi.

Avey başını tərptədi.

Heç biri danışmırdı. Bənövşə gördü ağlayacaq, özünü toplayıb dərinədən nəfəs aldı, dedi:

- Eh, Avey... nahaq gəlmisən... get, daha bir də heç vaxt gəlmə...

Dönüb getmək istədi. Oğlan onun qolundan tutdu:

- Necə gəlməyim?

- ...

- Bilirsən nə deyirsən?

- Hə... daha gəlmə...

Özünü saxlaya bilməyib hönküdü.

Aveyin səsini elə bil uzaqdan eşidirdi. O, deyirdi:

- Ağlama, ağlamağın nə xeyri var?

Hönkürməyinə ara verdi. Ancaq gözünün yaşı sel kimi axırdı. Yenə pıçıldadı:

- Get, həmişəlik get. Yalvarıram sənə...

- Sakit ol. – Avey xeyli toxtaq səslə dilləndi. – Mən onsuz da gedəcəyəm. Amma sən də mənimlə gedəcəksən!

- Necə?

- Hə.

- Yox! Bacarmaram. Böyük nəslimi atıb səninlə gedə bilmərəm. Xalq nə deyər buna?

- Eldə görünməmiş iş döyül ha. Nə deyəcəklər, heç nə.

- Yox, bəs atam, qardaşım? Dünyada bağışlamazlar məni.

- Bəs məni heç düşümürsən?

- ...

Bənövşə: «ay allah, bizə niyə zülm edirsən?» - deyib göylərə baxdı. Sonra Aveyə:

- Öldür öz əllərinlə, öldür məni, canım qurtarsın, - dedi.

Avey dərindən nəfəs aldı. Qaşları düyünləndi. Tez də üzündə bir təbəssüm oynadı:

- Bəs mənim üçün kim oxuyar?- dedi.

- Mən öləndən sonra da həmişə sənin üçün oxuyacam. Sən harda olursan ol, mənim səsim eşidəcəksən, mütləq eşidəcəksən. Axı, ola bilməz eşitməyəsən? Həmişə qulaq asarsan. Yaxşı?

Oğlanın üzünə baxdı. O, dağ kimi dayanmışdı. Üzü qaya kimi sərt idi. Gözlərində sanki ara-sıra şimşək çaxırdı. Böyümüş gözləri bir dəfə də olsun kiprik qırpmırdı. O, beləcə ağlayırdı. Bənövşə öz-özünə pıçıldadı: «Aman allah, bu nə cür ablamaqdır». Lap yaxına gəldi. Oğlanın üzünün heç bir əzası tərpənmirdi, çıqqırı belə çıxmırdı, lakin yaş damcıları bir-birinin ardınca üzünə aşağı yuvarlanırdı. Zərif barmaqlarını onun üzündə gəzdirdi. Avey onun əllərini möhkəm-möhkəm üzünə sıxdı, dərindən nəfəs aldı, onun sinəsi görük kimi qalxdı. Birdən də qızın əllərini buraxıb geri döndü. İri addımlarla uzaqlaşdı. Onun geniş kürəyi, uca boyu, qüvvətli ayaqları sanki duman içində əriyirdi. Bənövşə birdən onu ömürlük itirmək qorxusundan dəhşətə gəldi. Arxasınca qaçdı. Ona çatanda tövşüyüdü. Kəsik-kəsik dedi:

- Apar məni, Avey. Hara istəyirsən apar.

... Darıxma, ana. Bir müddət keçir, ya biz qayıdırıq, ya da gəlib səni apararam.

- Allah üstünüzə getsin! Uğurlu yola çıxasınız. Xoşbəxtliyə çatasınız.

Avey atını yəhərləyib, qaranlıq düşməsinə gözlədi.

...Onlar yola düşəndə qatı qaranlıq düşmüşdü. Ətraf səssiz və kimsəsiz idi. Təkcə atın ayaq səsləri gecənin sükutunu pozurdu. Arxayın gedirdilər.

Bu səfəri onlardan başqa bir Güllü, bir də çoxdan Güllüdə gözü olan arabir çəpər dalında onunla pıçılbaşan qarovulçu Heydər bilirdi. Bənövşə əmin idi ki, onlardan xata gəlməz.

Bənövşə qabaqda, Avey isə arxada oturmuşdu. Xəfif külək Bənövşənin kəlağayısını oynadır, hərdən də Aveyin üzünə vururdu. Onun ürəyi bundan xoş bir həvəslə çırpınırdı.

Bənövşə isə atın gözəl gedişindən xoşlanaraq dedi:

- A, sən cıdırda - zadda ona görə qalib olurmuşsan.

- Nəyə görə?

- Atın belə gözəl at imiş.

- Nəyi gözəldi?

- Qaçışı, elə bil süzür, heç qaçmır.

- Axı, o indi bilir ki, yəhərdə Bənövşə xanım oturub.

Nədənsə Bənövşə tutuldu.

- Mənə xanım demə, – dedi.

Qəlbində elə bil fırtına baş verdi. Heç Aveyin nə dediyini də eşitmədi. Özü-özünə düşündü: «Hə, mən daha ağa qızı deyiləm. O insanlar ki, məni xanım kimi dünyaya gətirmişdi, mən onlara xəyanət etmişəm, bir nəslin qeyrətinə ləkə vurmuşam. İlahi, doğrudan da, bir oğlana görə hər şeyi atıb gedirəm. Bəs qardaşım? O dəliqanlı camaatın içində necə baş qaldırıb gəzəcək?»

Bənövşə ah çəkdi:

- Deyirəm niyə insan dağ, daş yaranmayıb görəsən?

- Niyə ki yaranaydı?

- Dağın, daşın bu dünyada heç bir dərdi yoxdur.

- Ürəyini sıxma, hər şey yaxşı olacaq.

Nə sağa, nə də sola gedən yolun heç birinə çıxmədılar. Bu yerlərə yaxşı bələd olan Avey dar ciğirlə atını sürdü.

Bənövşə Aveyin üzünə baxdı. O, sakit və xoşbəxt idi. Qız nə isə kəşf etmiş kimi dedi:

- Bəlkə indi arxamızca gəlirlər?

Avey laqeyd cavab verdi:

- Heç kəs bizə heç nə edə bilməz.

- Mütləq arxamızca gələrlər.

Əli ilə çiyinə düşmüş kəlağayısını sürçüdü aça. Hiss etdi ki, uçunur. Aveyin gözlərindən yayınıb kəlağayını dizlərindən aşağı buraxdı. Kəlağayı sürüşüb atın dal

ayaqları altına düşdü. Avey bunu görmədi. Qız dönüb arxaya baxdı, kəlağayı yolun kənarında ağarırdı. Əgər gələn olsa indi onların hansı səmtə getdiklərini çox asan tapacaqdı. Xeyli getdilər. Bənövşə Aveyin üzünə baxdı. O, yenə sakit idi. Amma üzü tərləmişdi. Bənövşə birdən elə hönkürdü ki, Avey səksəndi.

- Noldu? – atın başını çəkib yavaşdı. – Hə, nə oldu sənə?

Qız ara vermədən hönkürür, arabir içini çəkirdi. Elə atın üstündəcə geri qanrılıb oğlanı qucaqladı:

- Səni sevirəm, Avey. Nələr olur, olsun, buna inan. Həmişə inan!- deyə hiçqırdı.

- İnanıram. Əlbəttə inanıram.

... Sürətlə getsələr də, yol uzandıqca uzanırdı.

... Qızının qaçırıldığından Osman ağa elə o gecə xəbər tutdu. Hamı atlandı. Oğlu hamıdan qabaq tərpendi.

İki yolla çapmaq istədilər. Kimsə uzaqda ağaran kəlağayını görüb gətirdi. Qardaşı o saat tanıdı. Hamı kəlağayı düşən yolla atını çapdı. Avey gələnlərlə çox vuruşmalı olmadı. Kəmənd atıb onu tutdular.

... Sürətlə getdikləri yolu ağır, ağır geri qayıtdılar. Kəndə yaxın dağa çatdılar. Osman ağa da burada gözləyirdi. Səhərin açılmasına az qalmışdı. Dan yeri süd kimi ağarırdı. Tərtəmiz səmada bütün ulduzlar batmışdı. Təkəcə dan ulduzu parlayırdı. Elə bil indicə batacağını hiss edib dəhşətlə gülümsünürdü.

Aveyi elə buradaca öldürməyi qərara aldılar. Bu rüsvayçılıqdan başqa yolla qurtarmaq olmazdı.

Bənövşə atasının ayağına düşüb yalvardı:

- Onu öldürmə, ata! Onun heç bir günahı yoxdur. Mən özüm...

Qardaşı onun sözünü ağızında yarımçıq qoydu. Qolundan çəkdi:

- Gəl bu yana, elə bilirsən sən sağ qalacaqsan? Rüsvay elədin bizi.

Aveyi qolubağlı dağa tərəf apardılar. Bənövşə onun gözlərinə baxdı. Elə bil o gözlər «İnanıram, gözəlim, sənə inanıram» deyir və gülümsünürdü.

Bənövşəni evə gətirdilər. Onun ürəyi isə dağda qalmışdı. Nə deyiləni eşidirdi, nə bir söz danışa bilirdi.

... Sonra eşitdi ki, qardaşı Aveyi dağdan atıb öldürüb. Bu xəbərə inanmadı, inana bilməzdi. Qaçıb dağın ətəyinə getdi. Burada Aveyin anasını gördü. Saçını yola-yola dilsiz daşlardan oğlunu istəyirdi. «Oğlum, vay, Aveyim, vay» deyib fəğan edirdi. Deyilənə görə ana gecə-gündüz burada ağlayıb bu dünyadan köçdü. Dedilər onu Aveyin dağı öldürdü. Aveyin dağı, Aveyin dağı, Aveyin dağı. O vaxtdan Qazax mahalındakı bu dağa Avey dağı dedilər.

Bənövşənin topuqlarına tökülən zülfləri dümağ ağardı. Atası onu daha heç kimə verə bilmədi. Bənövşə hər gün gəlib bu dağa çıxar, nakam eşqinə göz yaşları tökərdi. İllərlə beləcə ağlaya-ağlaya qeybmi oldu, daşamı döndü, bilən olmadı.

Rəvayət edirlər ki, bu müsibətə dağ dözmədi. Köksü dağıldı (Elə indi də elə qalıb).

Bir də gördülər ki, daşlardan su tökülür. Damcı-damcı mirvari dənələri kimi su. Hamı heyrətləndi. Dedilər Bənövşənin göz yaşlarıdır bu. O ölməyib. Öz eşqinə göz yaşı axıdır. İllər keçdi, fəsilər dolandı bu göz yaşları qurumadı. Beləcə aram-aram tökülərək bulaq oldu. Damcı-damcı töküldüyünə görə adına «Damcılı bulaq» dedilər.

Öz təkrarsız hüsnü ilə hamını heyran etdi.

İndi də almaz damlalar süzülüb daşlara dəyir, kövrək, həzin bir nəğmə pıçıldayır. Avey dağı nə zamandı sükuta dalıb, bu nəğməyə qulaq asır...

SON

1986

KƏLAĞAYI

- Bu kəlağayı sənə çox yaraşır. Hardan almısan.

- Axtarırdım, tapmışam.

- Bu vaxt bunu tapmaq çətin məsələdi. Özü də özü də əvvəlliklər kimi barabadandır.

- Desəm inanmazsan. Elə bil mənə hay gəlmişdi. Hamıdan kəlağayı soruşurdum. Bacımın qaynanası, o birisi bacımın baldızı, baldızının nəsil nəcabətində kim var hamısı, özümüzünkülər, qaynanam, kəndin qarıları – daha adam qalmamışdı mən kəlağayı istəməyəm. Qaynanam dedi «sənə nə rəng lazımdı» dedim «nə rəng olur olsun. Ağ, qırmızı, palıd rəngi». Hələ soraq verən yox idi.

Bu yay kəndə gedəndə atamın qonşu kənddə yaşayan qohumu rəhmətə getmişdi. Atam ora hüüzür yerinə getdi. Çox gec gəldi. Bir də gördüm atam tələsik böyük darvazanı açır. Bizdə iki qapı var. Balaca qapı, özümüz işlədən. Bir də böyük qapı maşın-zad gələndə açılan. Atam darvazanı açdı. Bir maşın içəri girdi. Göy volqaydı. Bu maşından bir qop-qoca kişi düşürtdülər. Gəlhagəl eyvana çıxardılar kişini. Kişi işığı zəifləmiş, yığılmış gözlərilə hey ətrafına baxır, elə bir kimisə, nəyisə axtarır, ya da elə bil hər şeyə ayrıca diqqət verirdi.

Atam quzu kəsib qonaqlıq etmək istədi. Kişi qoymadı. Samavara od saldıq, təzə dəm dəmlədik. Çay süfrəsində atam çağırdı mən də oturdum.

Dedi:

- Bu ağsaqqalı təsadüfən tapmışam.

Adama elə gəlirdi ki, bu qocalığında kişi ağır eşidər. Kişinin qulağı darı dəlirdi. Göy, damarlı əlini qaldırıb atamın sözünü kəsdi:

- Sən mənə yox, mən səni tapmışam.

Atam güldü:

- Sən deyəndi, – dedi.

Orada çox söhbətlər oldu. Qıtası budur ki, bu kişi balaca uşaq olanda, özü dediyi kimi «xırda uşaq» olanda onlar atamın babası gildə bəylik qapısında qapı qaravulçusu olublar. Elə orada bəylik qapısında yaşayırlarmış. Həyətdə balaca qulluqçu evi - nöker-naibin, qulluqçu-qaravulçunun yaşayış yeri olmuş bəylik qapısında. Deyir:

«Şura hökuməti» qurulanda bolşeviklər gələndə bəylik quruluşu dağıldı. Biz də oradan köçürüldük. Nəyimiz vardı – yorğan-döşək, xalça-palaz, qab-qacaq, taxt, miz hamısını səhər tezdən arabaya yüklədik təzə yurda apardılar. Xanım bir-iki mis qazan, sini, teşt, bir yun palaz yükümüzə qatdı. Anam axşam tərəfi-ikinci vaxtı özünün bər-

bəzəyni, əmanət şeylərini bir pambıq şalın arasına yığdı, düyünçələdi. Boxçanı sağ qoluna keçirdi, sol əlilə mənim əlimdən tutub bəylik qapısıyla sağollaşdı. Evdə tək cə xanım vardı. Heç xanımı səslemədi, utandı. Eləcə həyət-baca ilə vidalaşdı, halallaşdı. Bu mülkü, səltənəti ulu Tanrıya tapşırırdı. Alaqaqıdan çıxmaq istəyirdik ki, xanım eyvanın pəncərəsindən bizi səsledi. Anam geri qanrırdı. Mən də əlimi onun əlindən buraxıb geri döndüm. Xanım sakitcə bizə əl elədi. Anam yeyinərək geri qayıtdı. Xanım o tərəf bu tərəfə baxıb pəncərədən bir bükülü atdı. Anam bükülünü qoltuğunda gizlətdi. Şalının ucu ilə də üstünü örtüdü.

Evə gəldik. Anam bükülünü çıxarıb mizin üstünə qoydu. Barmağını kip örtülü dodaqlarının üstünə vurdu üç dəfə. Bu o demək idi ki, bu haqda heç kimə heç nə demirsən. Otaqda ikimizdən başqa heç kəs yox idi. Tirmə şalın arasında beş qızıl pul, bir qolbağ, alt paltar, iki dənə də kəlağayı var idi.

Pulu yəqin anam xərclədi, qolbağı 41-45 müharibəsində cəbhə fonduna verdi, tirmə şalı mən evlənəndə gəlinin başına atdı, alt paltarını geymiş olardı. İki kəlağay bu gün də qatı açılmamış durur. Ya örtməyə utandı, ya şura hökumətindən qorxdı, ya da xanımdan yadigar saxladı. Day orasını mən deyə bilmərəm. Amma onu bilirəm ki, lap son vaxtlar qarı öləndən sonra qıza-gəlinə ha dedim ki, o örpəkləri örtün, dedilər «dəbi keçib, nəyimizə lazımdı». Arvadın sandığına durur. Öləndən sonra nəyi vardaşa paylamışdırdılar, yüyüçüyə, mollaya verdilər. Kəlağayları mən qoymadım. Sandığına durur. Əvvəlki qadınların saxlancısı olurdu, indikilərin bir mebeli, onu da kişi də açır, uşaq da açır, ona görə xeyir-bərəkət göyə çəkilib.

Kişini axşam gəldiyi göy volqada yola saldıq. İki gündən sonra mən qonşuluqdakı taksi sürən oğlandan soruşdum ki, məni o kəndə neçə manata aparıb gətirərsən. Dedi beş demirəm, ondan aşağı nə verərsən ver. Mən də beş verdim. Gedəndə bir kisə un, beş kilo qənd, çay, konfet aldım, bir vedrə meyvə dərdirdim qoydum maşına, balaca oğlumu da yanımcə apardım getdim həmin o qoca kişigilə. Kəlağayları alıb gətirdim. Biri ağ, biri də bu qırmızı kəlağaylar idi. Dünyanın işinə bax ki, elə bil bu kəlağayları axtarırmışam iynə axtaran kimi axtarırdım. Demək bunlar məni gözləyirmiş.

- Bəs qoca kişi nə dedi siz bunları gətirməyə gedəndə.

- Nə deyəsidi? Özü demişdi ki, nə vaxt istəsəniz gəlin aparın. Halal mal yiyəsini tapar. O mirasdı. Mirasın böyük, müqəddəs qüvvəsi var. O qoca, dünyagörmüş kişi çox qiymətli sözlər dedi. Dedi:

«Sovet hökuməti» bizim buxara papağımızı, kəlağayımızı, sazımızı, atımızı, hələ siyahımızı demirəm onu tamam aldı. Amma bu dörd şeyi bizdən qopardı. Çünki bu dördü ilə biz özümü zə çox oxşayırıq. Buxara papaq qeyrətdi, kişilikdi, kəlağayı xanımlıqdı, saz

ruhdu, at da namusdu, hünərdir. Bunlar bizdə var. Bunlar Azərbaycan türkünün özünüküdür. Dalınca getdiyimiz, yelinə uçduğumuz millətlər var – ruslar, avropalılar, amerikalılar onlarda da çox üstünlüklər var, lap elə at da var. Amma bizdə olan elə dəyərlər var ki, onlarda min il bundan qabaq olmayıb, min il bundan sonra da olmayacaq. Onda get da qabağa çat avropaya, amerikalıya kim sənə deyir getmə. Amma olanlarını itirmə. Çünki sən olanla, sən özünsən. Hamıdan seçilirsən, qaynayıb-qarışıb itməyəcəksən millətlər içində. Özünün olanları yeni etməyi, çağdaş etməyi bacar.

SON

2005

Natəvan Dəmirçioğlunun metafizikası

(Hermenevtik təhlil cəhdi)

Bəri başdan açıq deyirəm :

Əvvəlcə Natəvan Dəmirçioğlunun nəsrinə bir qədər ehtiyatla yanaşdım. Mən onu istedadlı jurnalist kimi tanıyırdım. Ancaq nasir kimi onun gücünə beləd deyildim.

Mənim işim N.Dəmirçioğlunun əsərlərində axtardığım-sırmaq istədiyim mənalar yox, onun sözünün özəyini, mayasını, mətnin mənə çevrəsini tapmaq istəyidir.

Məni onun yazılarının iç məntiqi, süjet qanunauyğunluğu maraqlandırır.

Məni Natəvan Dəmirçioğlu adlı bir yazıçı xanımın epik təcrübəsini bölüşdürmək qabiliyyəti və təhkiyə söyləmə sənəti cəlb etdi.

Ciddi, istedadlı jurnalist kimi tanıdığım bir qələm adamının bədii sözə münasibətini (Bu estetik münasibəti, ədəbi platvornasını belə bəyan edir: «Elə bil sözlə naxış salırsan, ev tikirsən. Sözün başının üstündə dur, qoy sən istədiyini bir-bir desin. Sözlə işləməkdən yorulma, amma bağrını yarma onun. Bir də gördün üzə durub getmir. Onda dəymə, qoy nəfəsini dərsin, özünə gəlsin. Sonra bir də yaxınlaş. Deynən «atam, anam, gəl bunu belə edək». Boynuna sarılacaq, edəcək»), sözlə işləmək, nəsrin köntöy təhkiyə qəliblərini, təhkiyə özbaşınalığını «cilovlamaq» qabiliyyətini görmək istədim.

Natəvan Dəmirçioğlu öz söyləmələrini ölüm ərəfəsi, ölümün mistik-vahiməli ovqatı ilə kökləyir, bununla da bədii mətnin mistik energetikasını artırır.

Ölüm qəhrəmanların həyatında yeganə real hadisədir. Ölüm ömrün bütün yaşam-yaşantı mərhələlərini bir anlığa, bir gözqırpımında nəzərdən keçirməyə imkan verir. Ölüm-yazarın (təhkiyəçinin) bizə gerçək söyləmək istədiklərinin təsdiqidir. Ölüm-qəhrəmanların son imkanındır, yəni mümkünsüzlük imkanındır və bununla da N.Dəmirçioğlu göstərir ki, bütün imkanların (mümkünsüzlüklərin) real qarantı məhz Sözdür (ədəbiyyatdır). İki povestin («Üç nöqtə», «Yetim») alt qatlarında müdhiş suallar gizlənir: Mən də ölə bilərəmmi? Ölüm qaçılmaz əmrirmi? Ümumiyyətlə, ölüm nə olan şeydir? və s. kimi metafizik suallara cavab axtarılır. Yazıcının isə bizə demək istədiyi cavabın variantı budur: yazmaq – ölməyi öyrənmək deməkdir, ölümü ömrə çevirməyin bədii-estetik üsuludur. Paralel olaraq oxuduğum Moris Blanşonun «Ölüm hökmü» əsərindən gəldiyim qənaət də belədir.

Yazıçının ustalığı ondadır ki, qəhrəmanlarının ölüm tragizminə göz yuma bilir. Yuxular, ilğimlar, qarabasmalar, ömür və ölüm məkanının sərhədlərini ayırır, povestlərin strukturunu, süjet təkamülünü müəyyənləşdirir.

N.Dəmirçioğlu nəsrində «ölüm» özünəməxsus metaforadır, hadisələrin bədii dərkində yuxu bir struktur elementi kimi personajların mistik-irrasional plana daxil olmasıdır. Bu mənada əsərlərin süjeti «yuxu (ölüm) – həyat – ölüm» sxemi üzrə qurulur.

Yuxu aşkardan güclüdür, insanın sonuncu sığınacaq yeridir. «Hava hələ tam qaralmamış, Kişinin gözləri qaranlıq gətirmişdi. Hava tamam qaralmışdı, amma o hər yanı işıq içində görürdü. Aydınlıqda qulaqları da eşitməyə başladı. İşıqlıqdan bir çətin külfəti, əlil qardaşı, xəstə anası olan Ona tərəf gəlirdi. Ona çatanda «salam» dedi. Onu da dedi ki, «Əmiroğlu, səni o dünyada belimdə gəzdirəcəm».

Yuxu eyni zamanda həm keçmiş, gələcəyi, həm də dərk olunmaz hədudları əhatə edir və yaradıcılıq enerjisinin (təxəyyülün) özünü ifadəsidir. Natəvan xanımın etik yaddaşı yuxularda özünü biruzə verir. İnsan ömrünün mənasını və obrazını anlamaq üçün yuxu ən gərəkli vasitədir. Yuxu – ruhun yaddaşıdır.

Ruhun yaddaşı coşqun yazıçı təxəyyülü ilə birləşəndə, yuxuyaradıcılığı (əgər belə demək mümkünsə) metafizik gerçəkliyə yaxın olan mimesis (Aristotel, Plotin anlamında) forması kimi çıxış edir. Yuxu mətnlərinin povestlərin bədii strukturunda verilməsi Söz vasitəsilə varlığın mahiyyətini göstərmək cəhdidir və Natəvan Dəmirçioğlu bu cəhdin öhdəsindən gəlir.

Yuxu mifoloji düşüncədə ölümə sıx əlaqədardır. Müəllif qəhrəmanlarını adi, profan məkandan ayıraraq, onlara (o cümlədən oxucularına) mifopoetik obrazlara zəngin bir gerçəklik təqdim edir.

Alt dünyanın bir ayrılmaz mahiyyəti də adsızlıqdır. Ad insanın mahiyyətidir. Adın itməsi, yaxud olmaması, adın verilməməsi mahiyyətin olmamasıdır, yeni ölümdür.

Maraqlıdır: N.Dəmirçioğlu öz qəhrəmanlarına, demək olar ki, konkret xüsusi ad vermir. Onların funksiyasını üçüncü şəxs əvəzliyi «O» (Əvəzlik ölümlərin, marginal, yasaq obrazların əvəzedici nominasiyasıdır.), «yetim», «gəlin», «kişi», «işgüzar adam», «gözəl», «sürücü» kimi ümumiləşdirilmiş adlar daşıyır.

Ad ancaq bu dünyada olanlara verilir. Onun qəhrəmanları isə bu və digər dərəcədə də ölümlər dünyasına mənsubdurlar. Təsadüfi deyil ki, onun ad vermədiyi qəhrəmanlar tez-tez alt dünyaya düşürlər:

«Metroya qədər uşağı fikirləşdi»:

«Qonşular dibsiz boşluq kimi dərin yerdə uzanmışdılar» və s.

O, ruhlarn tarixcəsini yazır.

Bioqrafik detallar bu obrazların «realist görkəminə» müəyyən qədər xidmət etsə də, irrasional motivlər, mistik aləm «gerçəklik» balansını pozur: «Sonra anasını gördü. Çiyində səhəng... Əli silahlı iki nəfər onun yolunu kəsdi. Qadın səhəngi yerə qoydu. Sonra silahının biri əlini atıb onun yaylığını açdı. .. İşgüzar adam «ana» deyib qışqırmaq istədi.

-Aaaaa...- deyib bağırırdı.

...İlan küreyindən sürüşüb sinəsinin altında qıvrılıb yumruq boyda yığıldı...»

Natəvan Dəmirçioğlunun qaldırdığı problem metafizika problemidir, yəni insanla Tanrı arasındakı münasibətlər problemidir. Tale (alın yazısı, qəzavü-qədar) bu metafizikanın mühüm kateqoriyasıdır. Bəndənin Tanrıya sözü ölüm ərəfəsi ünvanlarına bənzəyir.

N.Dəmirçioğlu metafizik şairdir. Yeni «fizikadan kənar» ruhi aləmlərə müraciət edir. Dünya işıq və Zülmətdən ibarətdir.

Diqqət yetirək: Natəvan xanım mənəvi kateqoriyalara (Xeyir-Şər) yox, Mütləq kateqoriyasına – işıq və Zülmətə üstünlük verir.

Qəhrəmanların məişətini hansısa spiritual atmosfer müşayiət edir ki, onların varlıqlarının əsl reallığını ölüm prizmasından dərk edir.

«Bilmədi heç nə qədər yatdı. Səsə ayıldı. Qurban olum sənə, Ulu Tanrım! Bu nəydi? Nə müsibətiydi? Onsuz da mənə hər türünü göstərmişdin. Bircə bümü qalmışdı.»

Povestlərin «mifoloji armaturu» iki dünyanın – ölümlər və dirilər dünyasının qarşıdurması üstündə qurulur. Bu dünyalar arasında sərhəd həddindən artıq şəffafdır. O (ruhlar, əcdadlar) dünya daim bu dünyanın içindədir. Dirilərin bir ayağı «ordadır», həmişə «Ölümün mübarək!» (Y.Səmədoğlu) deməyə hazırdırlar. Ona görə də onun qəhrəmanları (əgər belə demək mümkünsə), iki dünyanın arasında yaşayan marginal obrazlardır. Məsələn, eyniadlı povestdə Yetim obrazını götürək. Məlumdur ki, mifoloji düşüncədə yetim iki dünya arasında, Tanrı ilə insanlar arasında vasitəçilik statusuna malik marginal sosial varlıqdır.

Arxaik ritual, magik-mifoloji semantikalı verbal formullar mətnlərin strukturunu müəyyənləşdirir. Görünür, povestlərdə həmin elementlərin mövcudluğu və qabarıq verilməsi poetik dilin mahiyyətindən və janrın öz xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

«Bir olan Tanrım!

Adı yüz bir, özü bir olan Tanrım!

Özündən yetim qoyma məni!» («Yetim»)

Spesifik folklor mətnidir. Sintaktik-ritmik baxımdan dualara çox yaxındır.

Məhz alletirasiya («Adam boğulurdu qaranlığın qatılığında») mistik-sakral təfəkkürün əsas struktur elementlərindən biridir. Ritmik paralelizm povestlərdəki duaları imitasiya edir.

«Səbət» povesti «kosmoqonik-metaforik mətnlə» başladığı kimi: («Dünya nə suda, nə rəngdə idi, nə çəhrayı. Nə aylı-ulduzlu gecəydi, nə qızmar günəşli gündüz. Hər yan nə başdan-başa su idi, nə quru. Dünya doğuş üstündəki qadının ağrısını çəkirdi. Bu varlığın əzəl ağrısıydımı, son ağrısı mı? Nə idisə, dəhşətli bir ağrı idi... Birdən apaydın, güclü bir səs işıq kimi bürüdü hər yanı. «Ol!»-dedi o Səs və dünya saçlarını üzünə çəkdi. Doğuşdan sonra qadın üzündə ləkə qalmasın deyə, saçlarını üzünə çəkdiyi kimi»), mistik-kosmoqonik mətnlə də yekunlaşır və bu mətnin əsas kosmik stixiya obrazları Su, Səs və İşıqdır: «...Allah, su artsa, boğazımıza çıxar, boğularıq. Su artırdı. Dedilər gəmi gəlir. Kimsə düşdü gəmidən... Nəse səs eşidildi. Səs gələn tərəf bir az işıqlandı...» N.Dəmirçioğlu Səsə və İşığa həddən artıq etibar edir. Səs və İşıq hadisələrin mənasını göstərmək üçün vacibdir.

Səs və İşıq mifogemlərin birləşməsi ruhun hərəkət çevrəsini göstərir. «Səs» və «İşıq» ontoloji mənə kəsb etməklə yanaşı, əsas stixiyaları bildirir və qədim kosmoqonik təsəvvürlərlə bağlıdır.

Digər tərəfdən baxış, İşıq və Səs («İşıq düşdü, sonra axıb getdi. Nəse eşidildi. Səs gələn tərəf bir az işıqlandı») o dünya ilə (qeyb, yuxu) əlaqə saxlamaq vasitəsi olur.

N.Dəmirçioğlu sözləri, obrazları danışdıra, eşitdirə bilir. O yalnız sadəcə bədii mətni yazmır, mətni «oyatmaq», canlandırmaq istəyir. Hər bir poetik obraz, poetik detal səsləndirilir, özünün bədii-plastik təcəssümünü tapır. N.Dəmirçioğlunun yazı texnikasının ustalığı ondadır ki, şifahi nitq yazılı mətnin içində «özünü itirmir», zəifləmir. Əksinə, nasir yazılı sözlə şifahi sözün calağını yarada bilibdir.

Görmə və eşitmə onun düşüncə təcrübəsinin əsasıdır. Onun sözündən və gözündən təbiət dünyasının, əşya – predmet dünyasının poeziyası yayınmır: «Yazağziydi deyə, xırdaca otlar göyərmişdi. Torpaq və ot ətri vurdu onu. Allah, Allah burda necə də hər şey doğmaydı. Uzaq-uzaq keçmişləri yada salırdı. Bir tərəfdə araba təkəri atılıb qalmışdı, qoyun-quzu bir-birinə qarışmasın deyə xal-xal kəsilmişdi quzulara. Ocağın üstündə mis qazanda su buxarlanırdı, ağsaqqal bir kişi ağac kötüyünün üstündə oturub təsbehini dizinə keçirmişdi..» («Yetim»)

Ömrün ilkinliyi göz yaddaşında, uşaqlığın xatirə işığında qalıbdır. Natəvanın nasirlik istedadının göstəricisi poetik detaldır. Söyləmə məkanına geninə-boluna yayılmış detalların hamısını burada misal gətirmək mümkünsüzdür.

«... Gələndə gördü qapının bayır tərəfinə salınan əsgəri yaşdı. Ayaqlarını sildi. Demək, qadın gəlib...» («Üç nöqtə»);

«...Qutunu gətirən sol qapını açıb qutunu oturacağa qoydu. Əlini alına qaldırıb «sağ olun» eləyib getdi.» («Səbət»);

«Gecələr yatanda Evin qapısını bağlamırdı. Çöl darvazasını bağlayırdı vəssəlam» («Yetim»).

Dediyimiz kimi, Səs, Baxış bir tərəfdən bu maraqlı nəsr örnəklərinin metafizik məkanını təşkil edir. Məhz baxış predmet-detal arası distansiyayı saxlaya, onları bir rakursa yığa bilir.

Qəhrəmanların məişət səviyyəsində mükəlliməsi, qadın-kəşi dialoqları sadəcə təhkiyənin tələb etdiyi nitq davranışı deyil. Bu, tale məntiqini və Yer-in-Göyün instinktini anlamaq üçündür. Düşüncə, fikir – personajların taleyə, dünyaya ciddi münasibətinin göstəricisidir. Dialoq tükənəndə fikrin, təhtəşunrun monoloqu başlayır. Ümumiyyətlə, N.Dəmirçioğlu nəsrinin dialoq məkanı – əslində bir-birinə keçirilmiş monoloqlardır. Dialoq monoloqdan törəmədir.

« – Nə satırsan?

- Heç nə! Günlərimi. Hərdən qazancım da olur. Xırım xırda. Uşağa verirəm. Uşağın varmı? – Cavab almamış – uşağını qoru,- dedi – Hər şeydən qoru. Pis yola düşməkdən qoru...»

Əsl nəsr nümunəsi bətnində poeziyanı yaşatmalıdır. Poeziya – bədii mətnin ritmik təşkilini formalaşdırır.

Bir çox hallarda sözün qutsal xarakteri poetik nitqin mifolojiyini müəyyənləşdirir, nitq aktının özünü ritualaşdırır.

«Qadının oğlu pəncərəni örtüdü. Anasının seçdiyi düyüdən xışmalayıb sovurdu. Uşaqılıqda da belə edərdi.

-Neynirsən? Uşaqsan? – qadın qışqırdı. Yerə baxdı – düşənləri götür!

- Süpürərsən də. Necə götürüm?

- Bir-bir əlinlə götür. Düyünü süpürmək olmaz. Gözlə tapdalama. Rəhmətlik nənən deyərki ki, «bir düyünü tapdalamaq yeddi Qulhuvallahın başını tapdalamaq kimidir».

Oğlan bir-ikisini götürdü, qalan bir neçəsini də qadın özü yığdı. Birini də yerdə qoya bilməzdi.

- Bəs deyirdin axşam gözü düyü arıdılmaz.

- Hə, gün işığı yaxşıdır buna».

Aşağıdakı bənzətmələr, təşbehlər Natəvanın poetik yazı tərzindən, metaforik təfəkküründən xəbər verir.

«Yer süddən kəsilməmiş uşaq kimi südə baxmır. Nə varsa, insanın qarnındadır. Göylərə baxan yoxdur». («Səbət»). «Dünya süddən kəsilsə də, beşikdən düşə bilmir. Beşikdə qocalır Yer». Bu nəsrin ritm-intonasiya sistemi ruhun və yaddaşın poeziyasından süzülüb gəlir. Bu intonasiyada «boğulma», yad nəfəs yoxdur.

Bəzi epik təhkiyə vahidlərini alt-alta düzüb şeirlər kimi təqdim etsək, görün, nə alınar::

«Dərdi silkələdi.

Dəymişi dura-dura

Kalı töküldü...»

Yuxu, qarabasma mətnləri də ritmyaradıcı prosesdə fəal iştirak edir. Bu yuxu mətnləri povestlərin mürəkkəb ritmik kompozisiyasını qətiyyənlə pozmur.

Təhkiyə strukturunda ilk baxışdan daxili əlaqələr pozulur. Yuxularda, nağıllarda olduğu kimi. Yazıçı bu əlaqələri assosiasiyalarla, simvolik qatlarla («Səbət» də) bərpa edir.

İlk qələm təcrübələrini – «Avey əfsanəsi»ni və «Dözüm»ü birinci kitabına daxil edibdir. Əlbəttə, hekayələr yazı texnikasının yetkinliyi baxımdan povestlərdən xeyli fərqlənir və yaradıcılıq təkamülünü izləmək üçün bu hekayələri oxumağa dəyər. Dünyaya romantik baxış var. Yaşın və dövrün öz təsir məntiqi var. Ancaq və ancaq Natəvan xanıma xas olan bədii-ifadə vasitələrinə povestlərində rast gələndə heyrətləndik. Məsələn, süd rəngli gecə.

Hətta təhkiyəni, epizodları, abzası başlamaq cəhdi – ilk cümləni, «ilk sətiri» sintaktik strukturu çox oxşardır.

«Dözüm» – «Tamam ayılmışdı»;

«Avey əfsanəsi» - «Sakitcə dayanmışdılar»;

«Yetim» – «Açıq darvazadan içəri girdi»;

«Üç nöqtə» - «Hövlək yuxudan ayıldı».

Hər üç povesti oxuyanda adamda belə bir qənaət yaranır ki, Natəvan Dəmirçioğlu dünyanı və öz qəhrəmanlarını eyni bir materialdan hazırlayır. (Bəlkə gerçəkliyin əsl təsviri-yozumu belə olmalıdır?!) Yusif Səmədoğlu «Qətl günü»ndə, Nikolay Vasilyeviç Qoqol povestlərində olduğu kimi. (Əğstəfurullah, qətiyyənlə onları müqayisə etməm. Sadəcə ağılıma gələn ilk təəssüratı deyirəm.)

Sevindirici haldır ki, gerçəkliyin, həqiqətin təhkiyə-təsvir əsasını müdriklik təşkil edir.

Natəvan xanımda qəribə bir Kişi Müdrikiyi var. Epik təhkiyə ancaq müdrikiyin bölüşməsi, paylaşması və söylənilməsi nəticəsində mümkündür.

Oxuyun povestləri, görə bilərsiniz ki, Dünyaya, Ömürə, Ölümə Müdrik Kişi yanaşması var.

Bu, Dəmirçioğlu Natəvan xanımdır!

Axırda demək istəyirəm:

Bu önsözünü yazmaq üçün mən Natəvan xanımın mətnlərinin dalınca getdim. Əksinə olmadı. Təhlil zamanı onları özümə tabe etmədim.

Onun qələmindən və sözündən xoşum gəldi. Bir az da təəccübləndim ki, görəsən, bunu necə eləyibdi?!

Bu onun ilk kitabıdır – «Birinci kitab»ıdır. Xeyirli və uğurlu olsun.

*****

Yazar barədə məlumat

Natəvan Dəmirçioğlu (Atamoğlanova Natəvan Dəmirçi qızı) 1963-cü il noyabr ayının 1-də Qazax rayonunun Daşsalahlı kəndində anadan olub. 1971-ci ildə Daşsalahlı orta məktəbinə gedib, 1981-ci ildə orta məktəbi bitirib. 1984-89-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsində oxuyub. Universiteti bitirdikdən sonra 1989-cu ildə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində müxbir kimi fəaliyyətə başlayıb. 1992-ci ildə redaktor, 1994-cü ildə böyük redaktor, 1995-ci ildə şöbə müdiri təyin edilib. Hazırda Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun şöbə müdürüdür.

Natəvan xanım hələ orta məktəbdə oxuyarkən bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş, ilk hekayəsi «Bir ovuc torpaq» Qazax rayonunun «Qalibiyyət bayrağı» adlı qəzetində çap edilmişdir. Böyük ədəbiyyata 90-cı illərdə gəlib.

90-cı illər ədəbi nəslinin istedadlı nümayəndəsidir. «Üç nöqtə» («Azərbaycan» jurnalı № 1,2. səh. 83. 1997-ci il) və «Səbət» («Azərbaycan» jurnalı, № 6, səh. 66. 1998-ci il) povestlərinin nəşrindən sonra 1999-cu ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin şəxsi təqaüdünə layiq görülüb. Bir pyesin, bir neçə povestin, onlarla hekayənin müəllifidir. 2003-cü ildə nəşr olunan «Yetim» povesti onu aydın, oxunaqlı dili, orijinal yazı texnikası, gözlənilməz və qəribə maneraları olan yazıçı kimi tanıdıb. 2004-cü ildə əsər Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Ədəbiyyat Fondunun «Qılınc və qələm» mükafatına layiq görülüb.

Povest və hekayələrindən ibarət nəşr olunan «Birinci kitab»ı (Bakı, 2006, «Təhsil» nəşriyyatı. 279 səh.tiraj 500, II nəşr, tiraj 500) mütəxəssislər tərəfindən son illər ədəbiyyatımızın ədəbi hadisəsi kimi qiymətləndirilib. Kitaba müəllifin «Yetim», «Səbət», «Üç nöqtə» povestləri və «Dözüm», «Avey əfsanəsi», «Kələğayı» adlı hekayələri daxildir.

Natəvan Dəmirçioğlunun əsərləri türk, fars, rus dillərinə tərcümə olunub.

Türkiyədə nəşr olunan müasir Azərbaycan nəsr toplusunda əsəri çap edilib. («Hazar kıyısında yerlə gök», İstanbul, «Telos» Yayıncılıq, I basım, ağustos, 2007).

«Səbət» və «Üç nöqtə» povestləri fars dilinə tərcüməçi Əli Pəyam tərəfindən tərcümə edilmişdir.

2010-cu ildə Moskvada 6 əsərinin toplandığı kitabı rus dilində nəşr olunmuşdur. «Flinta» nəşriyyatında 1000 nüsxə ilə buraxılan kitab əsasən Moskva və Rusiyanın digər ərazilərində yayımlanmaq üçün nəzərdə tutulub.

«Üç nöqtə» və «Səbət» povestləri əsasında radiotamaşa hazırlanıb və Dövlət Radiosunun qızıl fondunda saxlanılır.

Natəvan xanım bədii yaradıcılıqla bərabər elmi yaradıcılıqla da məşğuldur. «Cüney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun rolu» adlı dissertasiyanın müəllifidir. Elmi məqalələri Elmlər Akademiyasının və Bakı Dövlət Universitetinin müxtəlif elmi nəşrlərində, eyni zamanda Türkiyədə çapdan çıxıb.

Natəvan xanım 2006-cı ildən Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinin televiziya və radio jurnalistikası kafedrasında müəllim kimi pedaqoji fəaliyyətlə məşğuldur.

Ailəlidir, iki övladı var.

Ev ünvanı: Bakı, Əhməd Cəmil küçəsi, bina 41, blok-3,
mənzil 33.

Telefonu: mob: 5378999, ev: 4393184 iş: 5370295

DEBÜT:

Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinin 4-cü kurs tələbəsi Aygün Könülün ilk müsahibəsini təqdim edirik. Onun qonağı Natəvan Dəmirçioğludur.

Qonağım haqqında qısa məlumat:

DOSYE: Natəvan Dəmirçioğlu 1963-cü il noyabr ayının 1-də Qazax rayonunun Daşsalahlı kəndində anadan olub. 1971-ci ildə Daşsalahlı orta məktəbinə gedib, 1981-ci ildə orta məktəbi bitirib. 1984-89-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsində oxuyub. Universiteti bitirdikdən sonra 1989-cu ildə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində müxbir kimi faliyyətə başlayıb. 1992-ci ildə redaktor, 1994-cü ildə böyük redaktor, 1995-ci ildə şöbə müdiri təyin edilib. Hazırda Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun şöbə müdürüdür.

O ixtisasca jurnalistdir. Ölkədə tam təhsilli və peşəkar jurnalist kimi tanınır. Jurnalistikada təhsil aldığı illərdə və ondan əvvəl, hələ orta məktəbdə oxuyarkən bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş, İlk hekayəsi «Bir ovuc torpaq» Qazax rayonunun «Qalibiyyət bayrağı» adlı qəzetində çap edilmişdir. Böyük ədəbiyyata 90-cı illərdə gəlib.

90-cı illər ədəbi nəslinin istedadlı nümayəndəsidir. 1999-cu ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin şəxsi təqaüdünə layiq görülüb. Bir pyesin, bir neçə povestin, onlarla hekayənin müəllifidir. 2003-cü ildə nəşr olunan «Yetim» povesti onu aydın, oxunaqlı dili, orijinal yazı texnikası, gözənilməz və qəribə maneraları olan yazıçı kimi tanıdı. 2004-cü ildə əsər Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Ədəbiyyat Fondunun «Qılınc və qələm» mükafatına layiq görülüb.

Povest və hekayələrindən ibarət nəşr olunan «Birinci kitab»ı mütəxəssislər tərəfindən son illər ədəbiyyatımızın ədəbi hadisəsi kimi qiymətləndirilib. Kitaba müəllifin «Yetim», «Səbət», «Üç nöqtə» povestləri və «Dözüm», «Avey əfsanəsi», «Kələğay» adlı hekayələri daxildir.

2.

Natəvan Dəmirçioğlunun əsərləri türk, fars, rus dillərinə tərcümə olunub.

Türkiyədə nəşr olunan müasir Azərbaycan nəsr toplusunda əsəri çap edilib.

«Səbət» və «Üç nöqtə» povestləri fars dilinə tərcüməçi Əli Pəygam tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Moskvada 6 əsərinin toplandığı kitabı rus dilində nəşrə hazırlanır. «Flinta» nəşriyyatında kitabın son tamamlama işləri aparılır.

«Üç nöqtə» və «Səbət» povestləri əsasında radiotamaşa hazırlanıb və Dövlət Radiosunun qızıl fondunda saxlanılır.

Natəvan xanım bədii yaradıcılıqla bərabər elmi yaradıcılıqla da məşğuldur. «Cüney Azərbaycan milli mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun rolu» adlı dissertasiyanın müəllifidir. Elmi məqalələri Elmlər Akademiyasının və Bakı Dövlət Universitetinin müxtəlif elmi nəşrlərində, eyni zamanda Türkiyədə çapdan çıxıb:

Natəvan xanım 2006-cı ildən Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinin televiziya və radio jurnalistikası kafedrasında müəllim kimi pedaqoji fəaliyyətlə məşğuldur.

Ailəlidir, iki övladı var.

Sual: Şairlər, yazıçılar, rəssamlar... Çox zaman əl çatmazdılar. Çünki onlar tanrıdan verilən ilhamla yaradırlar. Bir nasir kimi Natəvan Dəmirçioğlu ilhamını hər zaman mı tanrıdan alır?

Cavab: Mənə elə gəlir siz heyranlıqla başladınız. Şeyx Nizami Gəncəvi «Ucalmaq istəsən bir kamala çat, Kamala ehtiram göstərir həyat» deyib. Mən yazıçılıqda kamala çatmamışam. Tanrıdan gələnler haqqında isə deyə bilərəm ki, dünyanı, insanlığı yaradan və idarə edən bir qüvvənin olduğuna inanıram. Qüvvə var! Yoxsa bu qədər nizam olmazdı, ola bilməzdi. Amma Ondan nə gəlir və həqiqətən gəlirmi, onu deyə bilmərəm. Ancaq onu

3.

bilərəm ki, yazı anında yazdıqlarımın tən yarısını sonrakı, ya əvvəlki vaxtda yazı bilmərəm. Mənə aid olan əlli faiz haqqında deyə bilərəm ki, bu yaddaşdır. – həyatda gördüyün yazıçı yaddaşına köçüb qalanları, müşahidədir-həyatı, insanları necə görürsən, analizdir-gördüklərinin təfəkkür süzgecində irdələnməsi.

Sual: «Yalan dünyanın gerçəkləri, gerçək dünyanın yalanları» fikri ilə oxucularınıza istədiyinizi çatdırma bildinizmi?

Cavab: Siz bu deyimi yaxşı seçmişiniz. «Yalan dünyanın gerçəkləri, gerçək dünyanın yalanları». Bir nəfər filoloq da mənə demişdi ki, bu sənin tapıntındır. Əslində bu xalqdan gələndi. Sadəcə xalqdan gələnə biz yazı prosesində necə ifadə edirik. Şert budur. Ümumiyyətlə söz sənətində kəşflər min ildə bir dəfə olur. Qalanları klassiklərin, elmin, toplumun söylədikləri, yaşatdıqlarıdır. Hər bir qələm adamı fikirlərini, yaratdığı obrazları özünəməxsus tərzdə, dildə təqdim edə bilirsə bu onun yaradıcılığı hesab olunur.

Qaldı ki, sualınızın «oxucularınıza istədiyinizi çatdırma bildinizmi?» hissəsinə, sizə deyim ki, oxucunun səviyyəsindən çox şey asılıdır. Bəzən oxucu sənin yazından elə bir mətləbi, mənanı bəyənib sənə deyir ki, özün məttəl qalırsan. Bəlkə də bunu etiraf etməzlər, amma mən sizə açıq deyim ki, mən çox vaxt deyilən rəylərə təəccüb edə bilmərəm ki, doğrudanmı bunları mən yazmışam. Oxucu səviyyəli olanda sənin düşüdüklərindən daha artıq fikirlər ona çatır. Çox vaxt isə əksinə olur. Bilirsiniz hər kəs qabına görə götürə bilər. Qabı böyük olanlar çox götürür, qabı kiçik olanlar az götürür.

Sual: Niyə dünyanın dərd-sərini məhz «Səbət»ə yüklədiniz?

Cavab: Burada səbət simvoldur. Dünyanı, konkret olaraq Yeri sinvolizə edir. Niyə məhz səbət! Bunun tarixçəsi qəribə və inanılmazdır... Mənim işlədiyim yerdə- Teleradio Verilişləri idarəsində hansısa bayramda bizə bir səbətdə bayramlıq vermişdilər. Mən evə gedə-gedə yolda, cəmi əlli-əlli beş dəqiqədə səbət haqqında düşündüm və Milli Məclisin yanından yaşadığım yerə qədər olan yol müddətində marşrutda bu yazının əsas

4.

kontrlarını qurdum: Dünya bir səbətdir, insanlıq və yer üzündə olan bütün varlıqlar bu səbətə yığılıb, hər kəsin həyatında bir səbət var. Yer göydən asılmış səbət kimidir, yer göydən səbət kimi görünür. Obrazlar, hadisələr, əsas süjet sonra yazı prosesində formalaşdı. Bir saat və o saata qədər həyatda görüb müşahidə etdiklərim, duyub anladıklarım «Səbət»in yaradılmasına səbəb oldu. Fikir bir saata formalaşsa da, yazı xeyli müddətə başa gəldi.

Sual: «Sevincim bir vaxt tələbəsi olduğum universitetin müəllimi olmağımdır». Belə bir sevinci qələminizlə bölüşməyi, yəni bununla bağlı bir əsər yazmağı düşünürsünüz mü?

Cavab: Yaşadığım hər günün və rastlaşdığım hər insanın ədəbiyyata dəxli var mənim üçün. Kimsə, nə zamansa obraza çevrilə bilər. Bütün ziddiyyəti ilə, xarakterinin görünən və görünməyən tərəfləri ilə. Tələbə mühitində əsər yazmağı düşünürəm mi? Onu deyə bilmərəm. Çünki, mən nəyi yazacağımı planlaşdırmıram. Birdən hiss edirəm ki, mən bu haqda yazmalıyam və yazıram.

Mən 20 ildir radio jurnalist işləyirəm. Bu milyonlarla dinləyici ilə ünsiyyət deməkdir. Bu ünsiyyət virtualdır və bir tərəflidir. Tələbə auditoriyası isə canlı ünsiyyətdir. Qarşılıqlı anlaşma, qarşılıqlı öyrənmə və zənginləşmə. Hər tələbə bir dünyadır. Ondan məndə ehtiyata nələrsə yığılır.

Sual: «Səbət», «Dözüm», «Yetim», «Üç nöqtə» adları belə sanki insanlara nəyisə çatdırmaq istəyir. Bunu dərk etməyənlərə sözlünüz?

Cavab: Onlara sözüüm yoxdur. Bədii ədəbiyyatı sevməyən, ona daxili ehtiyac hiss etməyən, ona vaxt və pul ayırmaq istəməyən gəncin başa düşməkdə çətinlik çəkirəm. Bəlkə də bu biz nəsil insanların böyüdüüyü mühitdən, aldığımız tərbiyədən asılıdır. İndi texnoloji innavasiya zamanıdır. İş ondadır ki, ədəbiyyatı qəbul etməyən bu günün insanı öz «notbuk»unda da fərli bir işlə məşğul olmur. Mütəxəssislər istisna olmaqla. Mən bunu əminliklə deyirəm.

Sual: Yetimi bütün yol boyu bircə şeydən-uca tanrıdan yetim qoymadınız. Tanrıya olan bu qədər inam hardandır?

5.

Cavab: Söhbətimin əvvəlində dünyanı idarə edən bir qüvvənin olduğuna inandığımı dedim. Yaradılış haqqında da bu fikirdəyəm. Bu qədər inam ailədən, kökdən, ocaqdan, genetik kodlarla ötürülmüş yaşantılardan gəlir. Mövhumatın, dini fanatizmin qəti əleyhinəyəm. Amma sizə kiçik epizod danışmaq istərdim. Bir neçə il öncə yayda atamgildəydim. Kənddə çox tez oyanıram. O qədər tez ki, atam etiraz edir «a bala, yatıb dincəlsən, işəmi gedəcəksən»-deyir. Səhər tezdən alatoran idi. Həyətdəndim. Birdən istədim gedib küçə qapısını açım, tez də özümü çəkirdirdim ki, bu zaman qapını niyə açıram. O vədələrdə kənddə mal-heyvanı çölə ötürürlər-otlağa göndərirlər. Dedim görüm indi də bu qayda varmı. Gedib qapını açdım. İlahi, necə qorxdum! Qapının kəndimiz bir qadın... O da qorxdı. O qadının oğlu həbs olunmuşdu. «Şəhərə, gədənin işinin dalınca gedirəm, dedim bir əlimi qağamın qapısına sürtüm, işim xeyirli alınsın»-deyib niyə qapımızın ağzında olduğunu izah elədi. (həmin qadının adını da deyə bilərəm, əgər özü istəsə) Bu hadisəni bacımdan başqa heç kəsə demədim. İndi niyə sizə də danışdım.

Sual: Yazıçı yazır, oxucu oxuyur, geriye bir mahiyyətə varmaq qalır. Bunu isə qəlbədən anlayın bilər. Ətrafınızda belə insanlar çoxdur mu?

Cavab: Ən yaxın çevrəm ailəmiz və öz ailəmdir. Sonra ədəbi mühit, iş yoldaşlarım, müəllimlər və tələbələr. Bunlar arasında çox maraqlı insanlar var. Bayaq dediyim kimi 20 ildir radio jurnalist işləyirəm.

Ölkənin çox tanınmış insanları ilə müsahib olmuşam. Rəhmətlik İsmayıl Şıxlı, Mirvarid Dilbazi, İsa Hüseynov-Muğanna, Elçin, Anar, Məhərrəm Qasımlı, Cavanşir Quliyev, Azər Rzayev, Ramiz Rövşen, İmam Mustafayev, Flora Kərimova, Şəfiqə Axundova, Əzizə Cəfərzadə, Vaqif Səmədoğlu, Kamal Abdulla, Oqtay Sadıqzadə, Yaşar Qarayev, Hacı Sabir, Əkrəm Əylisli, rəhmətlik Azadə Rüstəmov, Vasif müəllim-Vasif Məmmədəliyev, Nəriman Qasımoğlu, Baba Mahmudoğlu, Mənsüm İbrahimov (onda təzə tanınmağa başlayırdı), Cənəli Əkbərov, Səfa Qəhrəmanov, Əhməd Cavadın oğlu, Yusif Vəzir Cəmənzməninlinin oğlu, Heydər Hüseynovun qızı, Hacı Zeynalabdin

6.

Tağiyevin qızı-Sara xanım, Seyid Hüseynin oğlu, xalq rəssamı Oqtay Sadıqzadə, Mehdi Hüseynin oğlu, Hüseyn Cavidin qızı-Turan xanım, Mikayıl Müşfiqin arvadı-Dilbər, Xəlil Rzanın gəlini, Musa Qocayevin xanımı, İsa İsmayılzadə, Yaqub Mahmudov, Zəlimxan Yaqub, Vaqif Bəhmənli, Nəriman Həsənzadə, Nəbi Xəzri, Arif Məlikov, daha kimlər... kimlər.

İşimin ilk on illiyində böyük insanlardan, tanınmışlardan yazardım. Bu səbəbdən özümdən çox böyük insanlarla ünsiyyətim, hətta dostluğum vardı. Onlardan indi dünyasını dəyişənlər də var, şükür ki, sağ olanlar da. Bircə səhvi özümə bağışlaya bilmirəm. O lent yazılarının çox az bir qismini saxlamışam. Yeri gəlmişkən gənc həmkarlarıma jurnalistika ilə məşğul olanlara deyərdim ki, jurnalist fəaliyyətində heç nəyi itirməyin. «Diktafon»a yazdığınız səsləri, müsahibə zamanı sizə verilən əlyazmaları, şəkilləri, faktları... Jurnalistika həm də salnameçilikdi. Adi baxdığınız səslər, yazılar, əşyalar sonradan dəyər kəsb edir. Heç nəyi itirməyin. Topladığınızı sonradan kitab şəklində hazırlaya bilərsiniz. Həmin insanların ailələrinə, ev muzeylərinə bağışlaya bilərsiniz, televiziya və radio qurumlarına, arxivlərə verə bilərsiniz. Hətta pula çevirə bilərsiniz.

Jurnalistika ilə gündəlik işim kimi, bədii yaradıcılıqla isə bütün həyatımla və varlığımla məşğulam. Jurnalistika ünsiyyət, bədii yaradıcılıq isə tənhalıq sevir. Son illər yeni bir veriliş, yeni bir rubrika açmaq istəyirdim. Sizin dediyiniz kimi ətrafımda daha maraqlı insanları görüb eşitmək ehtiyacım var. Təxminən belə bir rubrika: «Vaxta iz salanlar», «Bu gün sabahın insanı ilə», «Qızıl fond üçün» və sair bu istiqamətdə. Veysəl Qaranın bir fikrinə rast gəldim və o söz alıb götürdü məni. O verilişi və ya rubrikanı da açmadım. Söz belədir: «Bir kimsənin Allahı tanıdıqdan sonra hər hansı bir kimsəylə dostluq etməsinə heç bir mənə vermirəm.

Sual: Və sonda, «Azadlıq gözəl yaşamaq üçündür, əks halda mənasızdır!» Xəyalən azad olan Natə van Dəmirçi oğlu real həyatda da bu cür azadlığı tapımmı?

7.

Cavab: Azadlıq göy üzünü kimi nəhayətsizdir. Amma orada sən öz uçuş xəttini düzgün müəyyənləşdirəlisən.

Dənizlə də müqayisə etmək olar azadlığı. Sən onu sevirənsən, o səni özünə doğru çəkir. Bu gözəl, gözəl olmayan isə odur ki, hansı məsafəyə qədər getsən dənizlə bacarsan, özünə nəzarəti itirməzsən, taleyin öz əlində olar. Yeganə dənizimiz Xəzərə Bakının Zarat kəndində getməyi xoşlayıram. Hərdən istəyirəm dənizin dərinliyinə doğru üzüb, heç nəyin görünməyəcəyi yerə qədər gedim. Dənizdən başqa ətrafda heç nə görünməsin. Amma bunu etmək olmaz. «Olmaz» olan yerdə azadlıq qurtarır.

Şəxsi həyatımda kifayət qədər azad insanam. Hər halda rahat yaşayacaq qədər azadam. Amma, «nəhayətsiz dərəcədə azadam» desəm, özümə hörmətsizlik etmiş olaram, sizi isə dediklərim inandırmaz. Ona görə ki, biz ailədə və cəmiyyətdə yaşayırıq. Onların özəl qanunları var: yazılan və yazılmayan qanunları. Onlarla hesablaşmaq zorundayıq. Sadəcə ağıllı insanlar bu kurallara nə kor-koranə boyun əyir, nə də o qanunlara qarşı gedir. Onu yeni zamana uyğun «korrektə» edir. Məncə bu qədər azadlıq yetər.

91-ci ildə Azadlığını qazanan Azərbaycanın necə oldu ki, böyük siyasi xadim Heydər Əliyev azadlığını axıra qədər qoruyub saxlaya bildi. Ona görə ki, O, bu məmləkətin nə qədər azad ola biləcəyini düz təyin etdi. Etiraz edib deyə bilərlər ki, azadlıq sərhəd tanımır, onun qədəri yoxdur. Təəssüf, min təəssüf ki, sərhədsiz və qədersiz azadlıq xoşbəxtlik gətirə bilmir.

-Müsahibəyə görə təşəkkür edirəm.

-Mən sizə təşəkkür edirəm və ilk müsahibəniniz olduğuna görə sizi təbrik edirəm.